

JOMELIPS

JOURNAL OF MANAGEMENT ECONOMICS
LITERATURE ISLAMIC AND POLITICAL SCIENCES

YÖNETİM, EKONOMİ, EDEBİYAT, İSLAMİ VE POLİTİK BİLİMLER DERGİSİ

Prof. Dr. Yusuf El-Karadâvî, İslâm Hukuku Evrensellik – Süreklilik, İstanbul: Nida Yayıncılık, 5. Baskı, 2020, 224 Sayfa, Isbn: 978-605-4605-18-7.....9-16

Prof. Dr. Yusuf Al-Qaradawî, Islamic Law Universality – Continuity, İstanbul: Nida Publishing, 5th Edition, 2020, 224 Pages, Isbn: 978-605-4605-18-7

Arnavutluk Vergi Sistemindeki Düzenlemelerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi 17-45
The Effect Of Regulations In The Albania Tax System On Foreign Direct Investments

Özgün İslamî Kurumlardan Olan Para Vakıflarına Genel Bir Bakış Ve Para Vakıflarının Katılım Bankalarına Alternatif Olma Yönü.....46-77
An Overview Of Money Foundations As One Of The Unique Islamic Institutions And Money Foundations As An Alternative To Participation Banks

İktisatta Ortodoksi Sorunu.....78-87
The Problem Of Orthodoxy In Economics

Reading The Relationship Public Relations And Economics By The Mediation Of Thorstein Veblen 88-96
Halkla İlişkiler Ve Ekonomi İlişisini Thorstein Veblen Aracılığıyla Okumak

Makale Yazım Kuralları.....97-101

ISSN: 2547-9512 CİLT:9 SAYI 1 YIL: 2024

BARTIN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**JOMELIPS JOURNAL OF MANAGEMENT ECONOMICS
LITERATURE ISLAMIC AND POLITICAL SCIENCES**

**YÖNETİM, EKONOMİ, EDEBİYAT, İSLAMİ VE POLİTİK
BİLİMLER DERGİSİ**

ISSN: 2547-9512

CİLT:9 SAYI 1 YIL: 2024

Sahibi:

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Adına

Rektör Prof. Dr. Orhan UZUN

Editör:

Doç. Dr. Ömer BAYKAL, Bartın Üniversitesi obaykal@bartin.edu.tr

Editör Yardımcısı:

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif PEÇE apece@bartin.edu.tr

Bölüm Editörleri:

Prof. Dr. Şaban ESEN Bartın Üniversitesi İşletme sabanesen@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Mahmut BOZAN Kamu Yönetimi- Uluslararası İlişkiler Bartın Üniversitesi mbozan@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Alper AYTEKİN, Bartın Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri aytekin@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Mustafa HİZMETLİ Bartın Üniversitesi Tarih Bölümü mhizmetli@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Said CEYHAN Bartın Üniversitesi İktisat akamaci@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ Bartın Üniversitesi İşletme ayhankarakas74@gmail.com

Doç. Dr. Üyesi Haluk ÖNER Bartın Üniversitesi Edebiyat honer@bartin.edu.tr

Mizanpaj:

Kemal TÜMİNÇİN

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Şaban ESEN Bartın Üniversitesi sabanesen@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Mahmut BOZAN Bartın Üniversitesi mbozan@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE Bülent Ecevit Üniversitesi hamzac@hotmail.com

Prof. Dr. İbrahim DELİCE Cumhuriyet Üniversitesi delice@cumhuriyet.edu.tr

Prof. Dr. İsmail CERİTLİ Antalya Bilim Üniversitesi ismail.ceritli@antalya.edu.tr

Prof. Dr. Abdulkadir BİLEN Dicle Üniversitesi abilen@gmail.com

Prof. Dr. Kahraman ÇATI Düzce Üniversitesi kahramancati@duzce.edu.tr

Prof. Dr. Mehmet Selami YILDIZ Düzce Üniversitesi selamiyildiz@duzce.edu.tr

Prof. Dr. Mehmet ZELKA Üsküdar Üniversitesi mehmet.zelka@uskudar.edu.tr

Prof. Dr. Metin SABAN Bartın Üniversitesi metin.saban@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Said KINGİR Sakarya Üniversitesi saidkingir@hotmail.com

Prof. Dr. Ertuğrul YILDIRIM Bülent Ecevit Üniversitesi ertugruly@beun.edu.tr

Prof. Dr. Yasin BOYLU Gazi Üniversitesi yasinboylu@gmail.com

Prof. Dr. Alper Alper AYTEKİN, Bartın Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri aytekin@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Ahmet KAMACI Bartın Üniversitesi akamaci@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ Bartın Üniversitesi ayhankarakas74@gmail.com

Doç. Dr. M. Said CEYHAN Bartın Üniversitesi sceyhan@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Yaşar ÖZ Bartın Üniversitesi yasaroz@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Haluk ÖNER Bartın Üniversitesi honer@bartin.edu.tr

Bilimsel Danışma ve Hakem Kurulu (Advisory and Review Comittee)

Prof. Dr. Şaban ESEN, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mahmut BOZAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Tayyar ARI, Uludağ Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY, Anadolu Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ramazan KAPLAN, Ankara Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Selahattin Karabınar, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. M. Lütfullah Karaman, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Aydın Topaloğlu, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Yasemin Köse, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Orhan BATMAN, Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. İsmail CERİTLİ, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Alper AYTEKİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Michelangelo Guida, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Şükrü Balcı, Selçuk Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Stanislav IVANOV, Varna University of Managment, Bulgaria

Prof. Dr. Halit Keskin, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Kahraman ÇATI, İnönü Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Erdinç Yazıcı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Yakup CİVELEK, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE, Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Kashif HUSSAİN, UCSI University, Malaysia

Prof. Dr. Said KINGİR, Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Sakal, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Aziz KUTLAR, Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Recep TARI Kocaeli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Rahmi YAMAK, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Selami YILDIZ, Düzce Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. İsmail KÜÇÜKAKSOY, Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ömer ÇAHA, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Şenol Durgun, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ertuğrul YILDIRIM, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fatih YARDIMCIOĞLU, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. M. Said CEYHAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Mevlüt TATLIYER, Medipol Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ahmet KAMACI, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Abdülkadir GÖLCÜ, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Erdoğan EKİZ, King Abdulaziz University, Saudi Arabia
Doç. Dr. Ahmet EYİM, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Mahirah KAMALUDİN, Universiti Malaysia Terengganu, Malaysia
Doç. Dr. Mehmet Saim AŞÇI, Medipol Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yaşar ÖZ, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Elif BAYKAL, Medipol Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nuray TÜRKER, Karabük Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Oğuzhan BİLGİN, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Şevki ULAMA, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Haluk ÖNER, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Zainizam ZAKARİYA, Sultan Idris Education University (UPSI), Malaysia
Doç. Dr. Ali ÖZTÜREN, Eastern Mediterranean University, Cyprus
Dr. Öğr. Üyesi Ömer BAYKAL, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ARSLAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Osman Bayraktar, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Said KÖSE, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Enes Bal, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar AKÇA, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Atıf AKGÜN, Ege Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Gizem AKCAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Abdurrahman BABACAN, Medipol Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Cüneyd AYDIN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Tuna BEŞEN DELİCE, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir BİLEN, Dicle Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BİLGİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. İsmail Fatih CEYHAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi. Emrah ÇETİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Marhanum CHE MOHD SALLEH, International Islamic University Malaysia,
Dr. Öğr. Üyesi. Ayşe Gül ÇIVGIN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Kamil COŞTU, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Abdulmecit KARAASLAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan KÖYCÜ, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hande KÜÇÜKÖNDER, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi YUSUF PUSTU Gazi Üniversitesi. Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Uygur Dursun YILDIRIM Gaziantep Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hale ÖZDOĞAÇ ÖZGİT, Cyprus International University, Cyprus
Dr. Öğr. Üyesi Uygur Dursun YILDIRIM Gaziantep Üniversitesi, Türkiye

Yabancı Dil Editörü:

Öğr. Gör. Pınar ÇELEBİ DEMİRARSLAN Bartın Üniversitesi pdemirarslan@bartin.edu.tr

Değerli Akademisyenler;

2016 yılında Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına yayınlanmaya başlayan JOMELIPS dergisi bu sayıdan itibaren üniversitemiz bünyesinde akademik faaliyetlere başlamış olan Lisansüstü Eğitim Enstitüsü adına yayın hayatını sürdürecektir. Dergimiz yayınlanan 17. sayısı ile 8. yılını geçmiştir. Bu süre zarfından dergimize katkı veren tüm yazarlarımıza, hakemlerimize, akademik ve idari personelimize teşekkürü ederiz.

JOMELIPS dergisi sosyal bilimler alanında akademik standartlarda hazırlanmış, araştırma makalesi, derleme makale, örnek olay, kitap tanıtımı çalışmalarını yayımlayarak sosyal bilimler alanına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. JOMELIPS, uluslararası hakemli bir dergi olup, haziran ve aralık aylarında yılda iki kez yayınlanmaktadır. Elektronik olarak yayın faaliyetini sürdüren dergimiz belirtildiği takdirde lisansüstü tezlerden üretilmiş akademik çalışmalara da bünyesinde yer vermektedir. Dergimizin dili Türkçe ve İngilizce olup her bir çalışma yedi ayrı bilimsel indekste kendisine yer bulmaktadır. “Uluslararası hakemli” statüsünde olan dergimizin TR Dizin/Ulakbim’de taranması için gerekli çalışmaları devam etmektedir.

JOMELIPS dergisi için temel değer özgünlüktür. Dergimize gelen akademik çalışmalar öncelikle biçim açısından kontrol edilmekte, daha sonra Turnitin yardımıyla incelenmektedir. İstenilen niteliğe haiz eserler alanında yetkin bölüm editörleri tarafından konusunda uzman hakemlerin değerlendirmesine sunulmaktadır. Kör hakem uygulaması aracılığıyla iki ayrı incelemeden geçen çalışmalar, gerekli düzeltmeler dahilinde yayınlanabilmektedir.

17. Sayımızın yayınlanması sırasında desteklerini esirgemeyen Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Orhan Uzun’a, Enstitü Müdürümüz Prof. Dr. Mustafa Sabri GÖK’e şükranlarımızı sunuyorum. Ayrıca değerli yazarlarımıza, hakemlerimize, alan editörlerimize, mizanpaj editörü Kemal TÜMİNÇİN’e teşekkürü bir borç biliyorum.

1 Temmuz 2024 tarihinden itibaren 18. sayımız için makale kabulü başlayacaktır. Önümüzdeki sayı için son gönderim tarihi 1 Haziran 2024’tür. Gönderilecek yazıların biçim bakımından dergi şablonuna uyması, ORCID numarasının eklenmesi önem arz etmektedir. Dergimize katkı yapmak isteyen, akademik dünyaya özgün eserler sunmayı hedefleyen siz değerli bilim insanlarını dergimize davet ediyoruz. Dergimiz sizlerin katkılarıyla daha da güçlenecektir. Saygılar.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif PEÇE

Editör

İÇİNDEKİLER

EDİTÖR NOTU.....vii

İÇİNDEKİLER.....viii

Prof. Dr. Yusuf El-Karadâvî, İslâm Hukuku Evrensellik – Süreklilik, İstanbul: Nida Yayıncılık, 5. Baskı, 2020, 224 Sayfa, Isbn: 978- 605-4605-18-7.....9-16
Prof. Dr. Yusuf Al-Qaradawî, Islamic Law Universality – Continuity, Istanbul: Nida Publishing, 5th Edition, 2020, 224 Pages, Isbn: 978- 605-4605-18-7

Arnavutluk Vergi Sistemindeki Düzenlemelerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi 17-45
The Effect Of Regulations In The Albania Tax System On Foreign Direct Investments

Özgün İslamî Kurumlardan Olan Para Vakıflarına Genel Bir Bakış Ve Para Vakıflarının Katılım Bankalarına Alternatif Olma Yönü.....46-77
An Overview Of Money Foundations As One Of The Unique Islamic Institutions And Money Foundations As An Alternative To Participation Banks

İktisatta Ortodoksi Sorunu 78-87
The Problem Of Orthodoxy In Economics

Reading The Relationship Public Relations And Economics By The Mediation Of Thorstein Veblen 88-96
Halkla İlişkiler Ve Ekonomi İlişisini Thorstein Veblen Aracılığıyla Okumak

Makale Yazım Kuralları.....97-101

**PROF. DR. YUSUF EL-KARADÂVÎ, İSLÂM HUKUKU EVRENSELLİK –
SÜREKLİLİK, İSTANBUL: NIDA YAYINCILIK, 5. BASKI, 2020, 224
SAYFA, ISBN: 978- 605-4605-18-7**

Ali Haydar ŞİRİN*

Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilimdalı, Yüksek Lisans Öğrencisi,
alihaydar_sirin@hotmail.com, ORCID: 0009-0001-0756-8454

ÖZ

İslâm hukuku, geçmişten günümüze kadar hayatın her anında uygulanabilme potansiyeline sahip olan bir hukuk sistemidir. Zira İslâm hukukunun uygulamadaki gücü kıyamete kadarda sürmeye devam edecektir. İslâm hukukunun evrensel nitelikte olması onun bir anlamda sürekli oluşunu da beraberinde getirmiştir. İslam hukukunda evrenselliğin ve sürekliliğin devamı noktasındaki en önemli faktörlerden birinin “içtihat” konusu olduğu aşikardır. İslâm hukukunun evrensel niteliğe sahip oluşunu, karşılaşılabileceğimiz sorunlara çözüm üretmesini, problemlere yaklaşım biçimlerini, yol ve yöntemlerini ele alan Prof. Dr. Yusuf el-Karadâvî'nin “İslâm Hukukunda Evrensellik ve Süreklilik” adlı eseri, mezkûr bağlamlar neticesinde değerlendirilmiştir. Çalışmamız, giriş, kitabın bölümlerinin tanıtımı, sonuç ve değerlendirme kısımlarından müteşekkil olarak üç bölüm halinde hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Yusuf el-Karadâvî, Evrensellik, Süreklilik, İçtihat.

**PROF. DR. YUSUF AL-QARADAWI, ISLAMIC LAW UNIVERSALITY –
CONTINUITY, ISTANBUL: NIDA PUBLISHING, 5TH EDITION, 2020, 224
PAGES, ISBN: 978- 605-4605-18-7**

ABSTRACT

Islamic law is a legal system that has the potential to be applied in every moment of life from past to present. Because the power of Islamic law in practice will continue until the end of the world. The universal nature of Islamic law has brought about its continuity in a sense. It is obvious that one of the most important factors in the continuation of universality and continuity in Islamic law is the subject of "ijtihad". Addressing the universal nature of Islamic law, its solutions to the problems we may encounter, the ways of approaching the problems, the ways and methods, Prof. Dr. Yusuf al-Karadawi's work "Universality and Continuity in Islamic Law" has been evaluated as a result of the aforementioned contexts. Our study has been prepared in three parts, consisting of introduction, introduction of the chapters of the book, conclusion and evaluation.

Keywords: Islamic Law, Yusuf al-Karadavi, Universality, Continuity, Ijtihad.

GİRİŞ

İslâm hukuku, doğası gereği kaynağını Kur'ân ve sünnetten alan, bireyin dini yaşantısını, sosyal düzenini ve toplumun yönetimiyle ilgili alanları içeren kurallar bütünüdür. Kaynağın ilâhî oluşu, mesajın evrensel oluşuyla doğrudan ilintilidir. Bu bağlamda İslâm dünyasının saygın İslâm hukukçularından birisi olan Prof. Dr. Yusuf el-Karadâvî “İslâm Hukuku Evrensellik ve Süreklilik” adlı eserini kaleme almıştır. Eserde mevzubahis konular müellifin önsözü, çevirmenin sunuş kısmında verdiği kitaba dair özet bilgilerle okuyucuya aktarılmaktadır. Eserin birinci bölümünde İslâm hukukunun her yerde ve zaman dilimlerinde uygulanmaya elverişli olduğunu gösteren delil ve belgelere yer verilmiştir. İkinci bölümde İslâm hukukunun sürekliliği ve içtihadın vazgeçilmezliği konusu ele alınmıştır. Üçüncü bölüm de ise günümüzde İslâm hukukunun uygulanması için gerekli şartlar anlatılmıştır.

Eserin sunuş kısmında eseri tercüme eden Prof. Dr. Yusuf Işıcık ve Prof. Dr. Ahmet Yaman tarafından esere dair ön bilgi mahiyetinde verdikleri çok kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Eserin muhtevası göz önünde bulundurulduğunda içtihat meselesinin belirgin bir şekilde ön plana çıktığı görülecektir. Bu hususa binaen içtihat meselesinin İslâm hukukunda nasıl bir yer tuttuğunu, günümüz dünyasında içtihat için uyulması gereken ilkeleri ve içtihadın şartlarını ayrıca ilave etmişlerdir. Bir diğer yandan İslâm dünyasının içinde bulunduğu krizleri, “İslâm’ı iyi tanımamak” ve “İslâm’ın şekli yönlerine takılıp kalmak” olarak ifade etmişlerdir. Çözüm önerisi sadedinden başta özeleştiriyi yapmayı sonrasında ihtilaf edilen konuları bir kenara bırakarak ittifak edilen hususların ön plana çıkarılmasının İslâm ümmeti adına daha yararlı olacağını ifade etmişlerdir.

Müellif, eserinin önsözünde İslâm dünyasının maruz kaldığı sömürü düzenine dikkat çekmektedir. Zira sömürülmüş bir toplum özgün düşünemez ve hâkim unsurların güdümüne girer. Sömürü düzeni tehlikesinin özellikle yeni yetişecek Müslüman nesil üzerinde görüleceğini ifade etmektedir. Müellif, gaflet ve zayıflık neticesinde İslâm kültüründen uzaklaşan kişilerin İslâm hukukuna dair güvenlerinin olmayacağını da ayrıca eklemektedir.

Müellifin mezkûr eserinde özellikle üzerinde durduğu konulardan biri “İçtihat” konusu olmuştur. Zira içtihat meselesi günümüz ilim adamları tarafından tartışılan ve içtihadın gerekli olup olmadığı hususları üzerinde fikir yürütülen bir konudur. Ancak şunu ifade edelim ki, içtihadı gerek

olmadığı düşüncesiyle içtihat kapısının kapandığını iddia etmek, karşılaşılan problemlere çözüm üretme noktasında İslâm hukukunun donukluğunu kabullenmek demektir. Söz konusu nedenlerden ötürü el-Karadâvî içtihat meselesini “dini anlamda yükümlülük, pratik anlamda ise zorunluluk” olarak ele almaktadır.

İçtihat meselesinin tarihi serüvenine baktığımızda ilk içtihatların Hz. Peygamberin hayatta olduğu dönemde yapıldığını görmekteyiz. Hz. Peygamberin bulunmadığı zamanlarda karşılaşılan problemler hakkında sahabenin ileri gelenleri o, problemler hakkında çözüm üretiyor daha sonra da yapmış oldukları içtihadı Hz. Peygambere sorarak tasdik veya tashih ettiriyorlardı. Hiç şüphesiz sahabenin içtihadı, dinin en saf ve duru halini hayata yansıtmaktan ibaretti. Bir diğer yandan Hz. Peygamber döneminde başlayan içtihat faaliyetlerinin günümüze değin devam ettiği tarihi bir gerçekliktir. Çünkü açıkça bilinmektedir ki, İslâm hukukunun insan içtihadına açık pek çok alanı vardır, bu cümleden olarak asırlar boyunca her dönemde farklı problemler çıkmış ve bu problemlere her devrin uleması yine içtihat müessesesini işleterek çözüm üretmişlerdir.

Müellifin üzerinde durduğu bir başka konu ise İslâm dünyasının içinde bulunduğu kriz ve geri kalış nedenleridir. Müellif, İslâm dünyasının içinde bulunduğu krizleri ve geri kalış nedenlerine dair düşüncelerini İslâm hukuku özelinde ifade etmektedir. Bu durum hiç şüphesiz el-Karadâvî için İslâm hukukunun inkâr edilemeyecek bir şekilde önemini ortaya koymasıyla alakalıdır.

1. Prof. Dr. Yusuf el-Karadâvî. Şerî‘atül-İslâm: Hulûdühâ ve Salâhuhâ lit-Tatbîk fî Külli Zemân ve Mekân / İslâm Hukuku Evrensellik – Süreklilik. İstanbul: Nida Yayıncılık, 5. Baskı, 2020, 224 Sayfa, ISBN: 978- 605-4605-18-7.

Müellif, *kitabın önsözünde* (el-Karadâvî, Yaman, Işıcık- 2020, 21- 24) İslâm hukukunun evrensel oluşunu, uygulanabilirliğinin bütün zaman ve mekânların ötesine geçebilecek kapasitede olduğunu ifade edip İslâm hukukunun geçirdiği tarihsel süreçleri ele almıştır. el-Karadâvî, mezkûr eseri hangi sebeplerden dolayı kaleme aldığını şu şekilde ifade eder: “*Libya Üniversitesi’nin daveti üzerine katıldığım ve Arap Dili ve İslâmi Araştırmalar Fakültesi’nin organizasyonunda, 1972 Mayıs’ında Libya Arap Cumhuriyeti’nin Beydâ kentinde düzenlenen İslâm Hukuku Konferansı’na sunduğum bir araştırmadan doğmuştur.*” Konferansın ana konusu yine müellifin ifadesiyle “*İslâm hukukunun bütün zaman ve mekânlara, dolayısıyla çağımıza uygulanabilirliği meselesidir.*” Görüldüğü üzere kitabın yazım amacı Libya’da uygulanacak olan pozitif hukuk otoritesine İslâm hukukunun ilkelerini benimsetmek olduğu anlaşılmaktadır. Netice olarak eser, el-Karadâvî’nin

konferanslarında yaptığı sunum ve değerlendirmeleri daha sonrasında tekrar bir düzenlemeye tabi tutmasıyla oluşturulmuştur.

Eserin birinci bölümünde müellif (el- Karadâvî, 2020, 25 - 129) İslâm hukukunun bütün zaman ve mekânlarda uygulanmaya elverişli olduğunu gösteren delilleri ele almak suretiyle konuya giriş yapar. Akabinde, “İslâm hukuku tüm zaman ve mekânlarda uygulamaya elverişlidir.” önermesini okuyucuya sunar. Daha sonra alt başlıklar halinde sıralayacağı delillere vahiy deliliyle başlar. Vahiy delilini “*Bütün âlemler için bir uyarıcı olsun diye, kuluna Kur’ân’ı indiren Allah’ın şanı ne yücedir.*” (Furkân, 25/1) âyeti ile temellendirdikten sonra tarihî delillere geçer. İslâm hukukunun diğer toplumlarla etkileşime girmesini ancak her şartta özgün kalıp on dört asırlık İslâm âleminde hâlâ uygulanabilir oluşunu tarihi bir delil olarak sunar.

Eserin birinci bölümünde ele aldığı bir başka konu ise, İslâm hukukunun diğer hukuk sistemlerinden üstün olması konusudur. İslâm hukuku kaynağı itibarı ile diğer hukuk sistemlerinden ayrılmaktadır. Müellif, İslâm hukukunun üstünlüğünü kaynağının ilâhî olmasına bağlamaktadır. Çünkü, herhangi bir hukuk sisteminde kaynağın beşerî oluşu, uygulanma esnasında bireylerin tümüne yönelik objektif sonuç üretememesi sebebiyledir. İslâm hukukunun evrenselliği meselesini şu şekilde ifade eder: Şayet İslâm hukukunu belirleyen “şey” bir kişi veya topluluk olsaydı bilerek ya da bilmeyerek kendinden olanı mutlaka kayırırdı. Oysa burada kanun koyucu insan veya bir zümre değil aksine tüm insanlara hitabını gönderen Allah’tır.

Müellifin birinci bölümde ısrarla üzerinde durduğu bir diğer husus ise, İslâm hukukunun başarısı olmuştur. Zira, öncelikle İslâm hukukunun bütüncül yapısıyla sâlih insanın doğuşunu, kadının cahiliye zulmü ve karanlığından kurtarılışını, toplumunun yapı taşı olan aile kurumunun önemini, sarhoşluk ve alkol bağımlılığının ortadan kaldırılmasını, ekonomide faizin ve tefeciliğin yasaklanmasını, diğer din ve düşüncelere karşı müsamahalı olunmasını, bütün insanlığa karşı adaletli davranmayı, sınıf farkı gözetmeksizin toplumsal eşitliği ve sosyal dayanışmayı, yöneticilerine yön veren ilim adamlarını, halkı için hayırlı işler yapan devlet adamlarını, ilim ve imanla donatılmış bir medeniyetin inşasını örnek olarak verir. Bütün bu örnekler pek tabi olarak müellifin nezdinde İslâm hukukuna bağlılıkla oluşturulabilecek durumları ifade etmektedir. Öte yandan müellif, “İslâm hukukunun başarısına dönük şahitlikler” başlığı altında, objektif kimselerin şahitliği, olayların ve gerçeklerin tanıklığı, hukuk bilginlerinin şahitliği, insaf sahibi batılı hukukçuların şahitliği ve

milletlerarası hukuk konferansında dile getirilen hakikatler adı altında başlıklar açmak suretiyle İslâm hukukunun uygulamadaki başarısını ortaya koymaktadır.

Eserin ikinci bölümünde (el-Karadâvî, 2020, 133 - 201) müellif, çağımızda İslâm hukuku nasıl uygulanabilir? sorusuyla başlayıp devamında toplumsal olarak gelinen noktayı izah etmektedir. Globalleşen dünyanın şartlarını, çalışma koşullarının değişmesini, eğitim ve öğretimin artmasını, kadının sosyal hayatta üstlendiği rolü, siyaset ve demokrasinin getirdiği yönetim biçimini, hukukî ve medenî olarak fertlerin sahip olduğu hakları ele alıp bu konulardaki değişimlerden sonra İslâm hukukunun nasıl uygulanacağını ifade etmektedir. Müellifin bir başka ifade ettiği husus ise şu şekildedir: Allah'ın indirmiş olduğu son din, çağlar üstü zaman ve mekâna hitap edip bütün insanlığı kapsamaktadır. İlahi hitabın gerçekleşme yönü ise mezhep taassubu ve bağımlılığından kurtulup içtihat kapısının yeniden açılmasıyla mümkündür. İctihat kapısının hiçbir zaman kapalı olmadığını içtihat konusunda ki görüşlerine geçmiş dönemlerde uygulanmış olan bazı içtihat hatalarına dikkat çekerek devam eder. Ancak müellif, titiz bir şekilde şu izahatı yapmaktan geri durmaz: *“İctihat konusunda bir görüşü bırakıp diğer görüşle amel etmek, içtihat sahibini gücendirmek değil, aksine toplumun ihtiyaçlarına yönelik oluşan problemleri gidermektir”* diyerek eski ulemanın yetersiz oluşuna değil de toplumsal değişime dikkat çekmektedir.

Müellif “niçin içtihat ediyoruz?” sorusunu şu şekilde cevaplandırır: *“Bize düşen görev çağımıza tevarüs eden fıkıh külliyatını ihmal etmek veya onun fayda ve değerini ötelemek değil, aksine ortaya çıkan yeni durum ve şartları İslâm'ın genel amaçları doğrultusunda muhtelif ekol ve mezheplerin görüşlerine müracaat etmek suretiyle fikhî geleneği bir kez daha gözden geçirmektir.”* Müellifin üzerinde durduğu en önemli hususlardan biri ise aslı kaynaklara müracaat etmek suretiyle önceki fukaha tarafından bilinmeyen veya onlar tarafından bir hükme varılmamış olan yeni durumlar ve meseleler hakkında içtihat yapılması meselesidir. Zira elimize geçen fıkıh mirasına baktığımızda hükümlerin hepsinin aynı derecede olmadığı görülmektedir. Bazılarının kaynağı doğrudan nass, bazılarının icma, diğer bir kısmının ise kıyas, maslahat, istihsan veya örf olabilmektedir. Bu durum bize verilen hükümlerin hepsinin eşit olmadığını göstermekle birlikte yeni karşılaşılan durumlar için de yeni öneriler getirmektedir.

Müellif, içtihat konusunu etraflıca işlerken zihinlerde oluşabilecek birtakım sorulara da cevap vermektedir. Mesela birçoklarının söylediği gibi “bu zamanda müctehit yoktur” iddiası gelmektedir. Cevap olarak, *“Allah'ın akıl ve idrak noktasında geçmiş insanlara verdiği üstünlüğü bugünün*

insanında yok saymanın haksız bir itham olacağını ifade eder.” Bir başka yönden “*şimdiki zamanın âlimlerinin, eski âlimlere nazaran ilmî anlamda yetkinliğini yok sayarsak bu da geçerli olmaz*” diyerek insan unsurunun önemine dikkat çeker. Şu çok açık bir gerçektir ki bugünün âlimi Kur’ân ve sünnetin hükümlerine eski âlimlerin ulaşma imkânından daha hızlı ve kolay bir şekilde ulaşma imkânına sahiptir.

Müellif, şer’i naslara karşı tutumumuz nasıl olacağı hususunda ise kesin bir dille Kur’ân ve sünneti esas alarak içtihat alanının yeniden gözden geçirilmesini teklif etmektedir. Nitekim önceki içtihatların kaynağı nasıl ki Kur’ân ve sünnet ise bugün de aynı kaynaktan tekrar istifade edilmelidir. Ancak şu hususun altını çizer: dinin aslından olup delâleti kat-i olan meselelerde içtihat konusunun açılmasının dahi caiz olmadığını ifade edip mezkûr hususlarla alâkalı zihinlerdeki şüpheleri gidermektedir. Delâleti zannî olan alan ise içtihadta açık olan ve sağlam bir Kur’ân, sünnet bilgisiyle toplumun ihtiyacının giderileceği alandır. Bir diğer yandan İslâm hukukunun bünyesinde barındırdığı değişmezlik ve esneklik ilkesi onun sınırlarını usul ve fûru meseleleriyle tayin etmiş bulunmaktadır.

Müellif eserinin ikinci bölümünde içtihat konusunda temel prensip olarak şu hususa ayrıca yer vermiştir: “*Fıkhî hüküm çıkaracak müçtehidin hadis konusunda uzmanlaşması aynı zamanda hadisle iştiğal eden kimselerin de hadisleri lafzî anlamının ötesinde hayatın içerisine dâhil edecek şekilde tekrar okuması ve değerlendirmesi gerekmektedir.*”

Müellif, ikinci bölümün sonunda güncel meselelerde içtihat konusuna yer verip yaşadığımız çağda yapılacak içtihatlar için önemli hatırlatmalar yapmaktadır. Değişen zamana ve mekâna bağlı olarak içtihat müessesenin İslâm âlimleri üzerine farzı kifaye olduğunu ifade eden el-Karadâvî, içtihat etmenin dinî anlamda esneklik veya gevşeklik olmadığını, halihazırda yaşanan hayatın dine uydurulması gibi bir yanıştan da uzak durulması gerektiğini belirtmektedir. Hiç şüphe yok ki, Allah mevcut hayata uysun diye şeriatı indirmemiştir, aksine yaşanan hayat Allah’ın kanun ve nizamına uysun diye vardır. İchtihat meselesinde olumsuzluklara sebebiyet vermemek için yalnızca ilim ehli kişiler tarafından yapılması gerektiğini daha da öteye giderek hiçbir yapının tesiri altında olmadan şura şeklinde içtihatların yapılmasının daha uygun ve yerinde olacağını ifade etmiştir.

Eserin üçüncü bölümünde (el- Karadâvî, 2020, 203 - 224) müellif daha çok İslâm hukukunun nasıl bir ortamda uygulanabileceğine dikkat çekmiştir. Nitekim bir durumun uygun olmasıyla onun uygulanabilir olması arasındaki en önemli nokta ortam meselesidir. Müellif İslâm hukukunun başarılı olabilmesi için temelde şu üç hususun olması gerektiğini ifade etmiştir:

a-İslâm hukukunun âdil olduğuna inanan fert,

b-İslâm hukukunun kutsiyetine inanan hâkim,

c-Tarafgirlikten uzak kalmış İslâm hukukunu koruyup kollayacak yürütme organı.

Öte yandan yukarıda zikredilen hususlara ilâve olarak müellif, üçüncü bölümde ayrı bir başlık altında “bir bütün olarak İslâm’a dönülmesi” gerektiğini ifade etmektedir. Zira ona göre İslâm bir bütündür ve parçalanamaz.

Müellifin son bölümde ele aldığı bir diğer başlık ise, içinde yaşadığımız hayatın kıskaçından kurtulmakla ilgilidir. Yaşadığımız dünyanın birtakım gerçekleri diye sunulan kapitalist sistemin ürünleriyle mücadele edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim hâkim unsurların faiz, alkol, kumar vb. durumlar noktasında işlem gördükleri cari hukuk yabancı unsurlar tarafından oluşturulmuştur. Bütün bunlardan kurtulmanın yolunu ise, “batıya uydu olmaktan kurtulmak” başlığı altında ele alıp İslâm coğrafyasının aşağılık kompleksinden çıkması gerektiğini özellikle ifade eder. Zira “*Batının dini varsa bizim de dinimiz var; onların hukuk sistemi varsa bizim de hukuk sistemimiz var*” diyerek mevcut sistemlerin taban tabana zıt olduklarını ifade etmiştir.

Bütün bir kitabın özeti mahiyetinde sayılacak son başlık ise “Müslümanca bir yönetim tarzı” şeklinde ifade edilmiştir. Çünkü müellifin eserinde ifade ettiği hususların uygulanma noktası, ancak ve ancak Müslümanca bir yönetimin iktidar olmasıyla mümkün olabilecektir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Eseri incelememiz sonucunda edinmiş olduğumuz önemli sonuçlar maddeler halinde şu şekildedir:

- 1- Eser, dilimize Arapçadan Prof. Dr. Yusuf Işıcık ve Prof. Dr. Ahmet Yaman tarafından tercüme edilerek kazandırılmıştır.
- 2- Eser, üslup ve içerik bakımından her ne kadar akademik bir eser olsa da İslâm hukukunun evrenselliği, sürekliliği ve içtihat meselesine ilgi duyanların mutlak surette yararlanabileceği genele hitap eden bir kaynak olma özelliği taşımaktadır.
- 3- Eser, temel ve çağdaş İslâm hukuku kaynaklarının yanı sıra birçok âyet, hadis ve Mecelle kaidelerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

- 4- Eserde müstakil olarak “Kısaltmalar” kısmına yer verilmemiştir. Ancak tercüme edenin dipnotu olarak bazı konularda izahlar yapılarak eksikliklerin giderilmeye çalışıldığı görülmüştür.
- 5- Müellif, eserinin büyük bir kısmını içtihat meselesi üzerine inşa etmiştir. İctihadın gerekliliğini, zamanımızın problemlerine çözüm için içtihadın kaçınılmaz olduğunu ve uygulanması için gerekli delilleri ortaya koymuştur.
- 6- Eser, Arapçadan tercüme olması hasebiyle üslup olarak zaman zaman ilmî eser hüviyetinden çıkıp nasihat veren bir eser formuna büründüğü görülmektedir. Bu durum her seviyeden okuyucu kitlesine hitap etmek adına olumludur.
- 7- Eserde konuları izah ederken bolca örneklere yer verip olayları en ufak ayrıntılarına kadar izah etmesi hasebiyle alanında öğretici bir eserdir.
- 8- Eserin -tercümeden kaynaklı olduğu düşüncesiyle- ana başlıklar altında yer alan alt başlıkların dil anlatım yönü itibarıyla alışıl gelmişin dışında olduğunu ifade etmekte fayda vardır.
- 9- Netice itibarıyla incelediğimiz eser, “İslâm Hukukunun Evrenselliği” alanında okunacak en önemli eserlerin başında geleceğine ilişkin hiçbir şüphe barındırmamaktadır.

KAYNAKÇA:

PROF. DR. YUSUF EL-KARADÂVÎ. İSLÂM HUKUKU EVRENSELLİK – SÜREKLİLİK. İSTANBUL: NİDA YAYINCILIK, 5. BASKI, 2020, 224 SAYFA, ISBN: 978-605-4605-18-

ARNAVUTLUK VERGİ SİSTEMİNDEKİ DÜZENLEMELERİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ ¹

Doç. Dr. Berna HIZARCI BEŞER

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü

berna.beser@dpu.edu.tr, ORCID ID:0000-0002-2957-5030

Kevin HOXHA*

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Maliye Bölümü

kevinoxha366@outlook.com, ORCID ID:0000-0002-0446-5871

ÖZ

Bu çalışmada 1976 yılında vergisiz tek ülke olma politikası ile öne çıkmaya çalışan Arnavutluk'un bugünkü mevcut vergileme politikası ve ekonomiye olan etkileri ele alınmıştır. 1993 yılında 7764 Sayılı Yabancı Yatırımlar Hakkında ilk yasa kabul edilmiş ve 2014 yılında ekonomik büyümenin sağlanmasında temel politika aracı olarak yabancı yatırımların ülkeye gelmesi gösterilmiştir. Arnavutluk'un 2008 yılında düz oranlı vergi sistemine benimsemesi ile mali kaçakçılığın önüne geçilmesi başta olmak üzere yabancı yatırımların artırılması hedeflenmiştir. Arnavutluk'ta yabancı yatırımcıları teşvik etmek için vergi sisteminin yapısının, gerçekleştirilen reformlar ve alınan kararların yatırımları çekmede rolü ve etkisi incelenmiştir. Arnavutluk'un doğrudan yabancı yatırım stokunun istenen düzeyde olmadığı ancak vergilerden olumlu etkilendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arnavutluk Vergi Sistemi, Düz Oranlı Vergileme, Doğrudan Yabancı Yatırımlar

---

Bu çalışma, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Maliye Bölümü'nde Kevin Hoxha tarafından 2023 yılında tamamlanan Yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

THE EFFECT OF REGULATIONS IN THE ALBANIA TAX SYSTEM ON FOREIGN DIRECT INVESTMENTS

ABSTRACT

In this study, the current taxation policy of Albania, which tried to stand out with its policy of being the only tax-free country in 1976, and its effects on the economy are discussed. The first law on Foreign Investments No. 7764 was adopted in 1993, and in 2014, foreign investments were shown to be the main policy tool in ensuring economic growth. With Albania's adoption of a flat-rate tax system in 2008, it was aimed to increase foreign investments, especially to prevent financial evasion. In order to encourage foreign investors in Albania, the role and impact of the structure of the tax system, the reforms carried out and the decisions taken in attracting investments were examined. It has been determined that Albania's foreign direct investment stock is not at the desired level, but it is positively affected by taxes.

Keywords: Albanian Tax System, Flat Rate Taxation, Foreign Direct Investments

GİRİŞ

Balkanlar çoğu milletin hakimiyet kurmayı istediği coğrafi açıdan stratejik öneme sahip bir bölgedir. Toplum yaklaşık 50 yıl boyunca özel mülkiyetin ve vergilerin olmadığı bir kültür ile yaşamış ve gönüllü çalışma, tarım kültürü ve ülkenin ihtiyacı kadar üreteceklerine dayalı düşünce ile yaşamıştır.

Arnavutluk Cumhuriyeti 1991 yılından sonrasında ancak ciddi reformlara girişebilmiştir. Son 30 yıllık süreçte bile oldukça fazla reform ve değişikliklere ayak uydurmayı başarmış bir ülke olarak görülmesine karşın vergilemede önemli sorunları halen bulunmaktadır. Demokratikleşme düzeyine göre geçiş ekonomileri arasında Romanya, Hırvatistan ve Makedonya ile birlikte Arnavutluk da iyi bir durumdadır. 1990'lı yıllardan sonra, vergileme sisteminin şeklinin seçimi konusunda Arnavutluk'un kendi deneyimi olmadığından,

başlangıçta Arnavutluk yönetimini en iyi Avrupa deneyimi ile donatan Batılı uzmanların görüşleri ile ilerlemişlerdir. Özelleştirme programları uygulanmış, fiyatlar devlet kontrolünden çıkarılarak dış ticaret serbestleştirilmiş ve serbest piyasa ekonomisinin koşullarına da uyum sağlanmaya çalışılmıştır. Sosyalist sistemin iflası ve Arnavutluk'un derin ve kapsamlı kriz koşullarında reformun ilk adımları şunlardır (Angjeli, 2013:88-97);

- (i) Piyasa ekonomisi için yasal çerçevenin hazırlanması ve onaylanması,
- (ii) Özel mülkiyet hakkının verilmesi,
- (iii) Ülkenin makroekonomik istikrarının sağlanması,
- (iv) Ekonominin serbestleştirilmesi yoluyla ekonomik krizin durdurulması
- (v) Fiyatların belirlenmesinde devlet kontrolünün kaldırılması ve fiyatların arz ve talep kanununa göre piyasa tarafından belirlenmesidir.

2008 krizinden olumsuz etkilenen Arnavutluk 2005 yılına kadar olumlu yönde birçok yapısal reformları gerçekleştirmiştir.

1 Ocak 2008 tarihinde yürürlüğe giren "Arnavutluk'ta Gelir Vergisi" yasası ile en radikal değişiklik yapılmıştır. Bu kanun ile ilk defa vergi yükünün kademeli olarak toplanması, tüm vergi kategorileri için, yani hem kişisel gelir vergisi hem de kurumlar vergisi için düz oranlı bir vergi sistemine geçilmiştir. İkinci olarak, tüm vergi mükellefleri için vergi yükümlülüğünün %10'unun tahsil edilmesi için tek bir esas oluşturulmuştur. 2013 yılında Avrupa Birliği model ve direktifleri takip edilerek yeni mali paket kabul edilmiştir. Vergi yükü modelinin değiştirilerek ücret gelirleri üzerinden alınan verginin düz oranlı vergilendirme sisteminden artan oranlı vergilendirmeye geçilmesinin ve yıllık cirosu 8 milyon Arnavutluk Leki (ALL)'den az olan küçük işletmeler için %15'e yükselen kurumlar vergisine ek olarak basitleştirilmiş bir kazanç vergisinin getirilmesi şeklinde tekrar değiştirilmiştir (Mateli, 2013:107).

Bu çalışmada vergi sisteminde keskin kararlar alınan ülkede ekonomik ve sosyal yapının

etkisi ve gelinen son dönemde alınan kararlar ve Avrupa Birliği'ne geçme sürecinde olan Arnavutluk'un mevcut durumu değerlendirilmeye çalışılacaktır. Avrupa Birliğine üye olma sürecinde serbest piyasa ekonomisinin gereklerini yerine getirmeye çalışan Arnavutluk da vergi sisteminin bu değişiklikler ile gelinen durum ortaya koyulmaktadır. Bu doğrultuda vergi oranlardaki değişimin doğrudan yabancı yatırımları çekmede etkisi ve yabancı yatırımların ülke ekonomisine katkısına vurgu yapılmıştır.

1. ARNAVUTLUK VERGİLEME TARİHİ, YAPISI VE GÜNÜMÜZDE VERGİLEME

Arnavutluk devletinin mali ve vergi sistemi iki ana dönemden oluşmaktadır. İlk dönem, Osmanlı imparatorluğunun vergi dönemi, ikinci dönem yeni Arnavut devletinin kurulmasından günümüze kadar ülkeyi yöneten hükümetlerin uyguladığı vergi sistemleridir (Altax, 2012:1).

Devletin kurulmasıyla birlikte kurulan yeni vergi sistemi son yüzyılda beklenmedik ve önemli düzenlemelerle ilerleme göstermiştir. Vergi sisteminin beklenildiği gibi uygulanamayışı, Arnavutluk makamları tarafından kurulan ve uygulanan ekonomik sistemlerin etkisi altında kalmıştır (Altax, 2012:2). Ülkenin bağımsızlığından sonra yeni Arnavut devleti siyasi istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalmış ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte hükümetin ekonomiyi düzeltme çabaları yarıda kalmış ve devlet ihtiyaçları karşılamayan bir vergi sistemi uygulamaya devam etmiştir. Hükümet, vergi sistemini iyileştirme ve değiştirme çabalarına rağmen, ekonomide değişiklik olmaması güçlü ve istikrarlı bir idaresinin olmaması nedeniyle Osmanlı imparatorluğu gibi bir vergi sistemini kuramamışlardır. Yine de devletin ve ülke ekonomisinin gelişmesi için bir vergi sistemi oluşturma çabaları olmuştur. Bu dönemde ki vergi sisteminin temel özelliklerinden bazıları şunlardır (Shkoza, 2016:220);

- (i) Vergi gelirlerin çoğu tarım ve hayvancılık sektöründen alınan vergilerden oluşmuştur,
- (ii) Doğrudan vergiler, vergi gelirlerinin en büyük kısmını oluşturmuştur,

- (iii) Vergi tahsilatı aynı olarak yapılmış,
- (iv) Vergi yükünün büyük kısmı köylüler üzerinde kalmıştır.

Yeni Arnavut devletinde vergi gelirlerini en büyük kısmı doğrudan vergilerden oluşmaktaydı. Bu vergiler önceki dönemden miras olarak kalmıştı ve üreticilerin üretim anında ürün veya üründen sağlanan gelirleri doğrudan etkilemişti. Yeni Arnavut devletinin Osmanlı İmparatorluğundan miras olarak aldığı vergilerin bazıları şunlardır;

E dhjeta; (toprak ürünlerinden alınan bir vergi), Xhelepi; (hayvanlar üzerinde alınan vergi), Vergjia; (arazi ve bina vergisi), Angarja; (yol vergisi) gelir vergisi, (tüccarlar, sanayiciler ve zanaatkârların gerçekleşen gelirlerinden alınan bir vergi), patent vergisi; (zengin tüccarlar ve girişimcilerin kazançlarından alınan vergi olmak üzere oldukça fazla sayıdadır (Altax, 2012:2).

1.1.İlk Cumhuriyet ve Arnavut Krallığı Dönemi (1925-1938 Dönemi)

Bu dönem, ilk Arnavutluk Cumhuriyeti'nin (1925-1928) ve ardından 1928-1939 Zogist Krallığının kurulmasına denk gelmektedir. Genel anlamda ve temelinde yeni vergi sistemi, Osmanlının son yıllarında uygulanan vergi sisteminin ve önceki hükümetlerin ekonomiyi korumayı ve devlet hazinesinde gelir toplamayı amaçlayan bir vergi sistemi görünümündedir. 1925 yılında devlet gelirlerinin hızla artması için devletin attığı ilk adımlardan biri, 1912-1924 yıllarında tahsil edilmeyen vergilerin toplanması olmuştur (Altax, 2012:4)

Bu dönemde ülkeye yabancı sermayeyi ve bankaları çekmeye yönelik bir ekonomi politikası uygulanmaya başlamıştır. Hükümet Arnavut topraklarının %30'unu imtiyaz yoluyla yabancı şirketlere vermiş, bunlardan çoğunu özellikle Roma merkezli Arnavutluk Cumhuriyet Bankasının kurulmasıyla İtalyan finans grupları tarafından kazanılmıştır. Yabancı şirketler vergi indirim ve muafiyetlerinden yararlanmıştır. İmtiyaz için arazi kirası hektar başına 1.5 milyon altın frank olurken, vergi ödemesi 5-6 milyon seviyesindedir. Bu yıllarda Arnavut

devletinin uyguladığı vergi sistemi iki büyük gruba ayrılmıştır (Meta, 1999).

Doğrudan vergiler; toprak ürünlerinden alınan vergiler, E dhjeta: hayvancılık vergisi; Xhelepi: bina vergisi, gelir vergisi, orman ve taş ocakları işletme vergisidir.

Dolaylı vergiler; tüketim üzerindeki vergiler ve gümrük vergileridir. Tüketim üzerinden alınan vergiler; un, şeker, tütün, kahve, alkol, vb. belirli oranlarda vergiye tabi olan geniş bir mal grubuna uygulanıyordu.

1 Aralık 1928'de, vergilendirmenin temel ilkelerini de içeren Arnavutluk Krallığının Kuruluş Statüsü imzalanmıştır. Vergilendirmenin temel ilkeleri şunlardır (Arnavutluk Krallığı Statüsü, 1928, madde: 141-145);

- (i) Vergiler, yürürlükteki yasalara göre yükümlülüklerdir,
- (ii) Kanun dışında hiçbir vergi uygulanamaz ve tahsil edilemez,
- (iii) Kanun devletin, vilayetlerin, komünlerin, belediyelerin ve kamu kurumlarının yararı dışında vergi yaratamaz,
- (iv) Vergi konusunda kanun dışında imtiyazlar oluşturulamaz, vergi muafiyeti, değişikliği veya iptali yapılamaz.
- (v) Tekeller kanun dışında oluşturamaz ve sadece devletin ve belediyelerin yararına olmalıdır.

Vergi sistemindeki gelişmeler, yeni vergilendirme yöntemlerinin uygulanması, vergilerin gruplarına göre ayrılması ve muhasebe kayıt tutma sisteminin geliştirmesinden kaynaklanmaktadır.

1.2.Komünist Rejimi Sırasında Vergi Sistemin Askıya Alınması (1945-1990)

Bu dönem, İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle başlayıp Sosyalist sistemin çöküşüyle (1944-1991) sona ermektedir. İkinci Dünya Savaşından sonra iktidara gelen hükümet, önceki dönemden kalan vergi sistemini kaldırma politikası izlemiş ve yeni bir vergi sistemi

oluşturmayı siyasi bir amaç olarak belirlemiştir. Ülkede 1945-1990 dönemini kapsayan yeni bir sistemin kurulması iki önemli dönemden ayrılmıştır (Fishta ve Ziu, 2004:148);

- (i) 1945'ten 1975'e kadar yeni kurulan vergi sisteminin temel amacı, özel mülkiyetin zayıflatılmasıydı.
- (ii) 1977'den 1990'a kadar ise vergi sistemin temel amacı özel mülkiyetin tamamen kaldırılmasıydı.

1951 yılında, Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Meclis Başkanlığı 1222 sayılı Bekarlar Vergisi Kanunu'nu kabul etmiştir. Kanun, bekar, dul, boşanmış ve çocuksuz 20-50 yaş arası erkekleri ve 20-40 yaş arası kadınları kapsıyordu. İşçiler ve çalışanlar, gelirleri üzerinden %3 oranında vergilendirilir, zanaatkarlar ve tüccarlar gelirlerinin %4'üyle, köylüler ise yılda 600 lek ödemek ile yükümlüydüler (Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Bekarlar Kanunu, 1952: madde 4). Köylerde yaşayan nüfusa göre başlıca vergiler şunlardır;

- (i) Bireysel tarım ekonomilerinden elde edilen gelir vergisi,
- (ii) Kulaklardan alınan gelir vergisi,
- (iii) Tarım kooperatifi üyelerinin bahçelerinden elde ettikleri gelirden alınan gelir vergisi,
- (iv) Alkollü içkilerden alınan vergilerdir.

Şehirde veya köylerde ikamet eden nüfusa uygulanan vergilere ek olarak, araba, motosiklet, bisiklet gibi taşıt sahiplerinden vergi uygulanmıştır. Bu vergi sistemi aracılığıyla ve 1976 Anayasası'nın kabulü ile özel mülkiyet ortadan kaldırılmıştır. Devlet kurduğu sistemle Arnavutluk'un, dünyada "**vergisiz tek ülke**" olduğunun önemli bir politika aracı olarak kullanmıştır. Arnavutlar devlet ve ekonominin kooperatif sektörü tarafından sağlanan mal ve hizmetlerin merkezi fiyatlarında "gizlenmiş" vergi ve harçlar ödemişlerdir. Bu uygulanan sistem başarısız görülmüş ve serbest piyasa ekonomisine dayalı bir vergi sisteminin oluşturulmasına ortam sağladığı gerekçesiyle eleştirilmiştir (Mateli, 2013:104).

1.3. Modern Vergi Sistemi Dönemi

Arnavutluk'ta, modern vergi sisteminin kurulmasına ilişkin ilk yasal düzenlemeler Ocak 1992'de vergi mevzuatının hazırlanmasına ve daha sonra Gelir Vergisi Kanununun çıkarıldığı 1991 yılına denk gelmektedir. Parlamento, Ocak 1992'de vergilendirme alanında yasal zemini oluşturan yeni bir vergi kanunu paketini onaylamıştır. Onaylanan bu paket ile kamu gelirlerini güvence altına almak ve ülkenin içinde bulunduğu krizi durdurmak için gerekli yeni bir mali araç ortaya konulmuştur. 1992 yılında uygulanmaya başlanan vergi mevzuatı, Arnavutluk'ta modern vergi sisteminin temeli olarak kabul görmektedir. Kurulan yeni vergi sistemi vergi yapısı olarak doğrudan ve dolaylı vergilere dayalı olarak tasarlanmıştır (Koli ve Hilmia, 1996:18).

- (i) Doğrudan vergiler (Gelir vergisi, Küçük işletme vergisi)
- (ii) Dolaylı vergiler (Ciro vergisi (sonradan KDV ile değiştirilmiş) tüketim ve gümrük vergileri).

Modern dönemde birçok vergi reformu gerçekleştirilmiştir. Vergi sisteminde meydana gelen en önemli olaylar sırasıyla takip eden kısımda ele alınmıştır.

1991-1993 yıllarını kapsayan bu dönemde, aralarında özel tüketim vergileri, gelir vergisi, kazanç vergisi, kişisel gelir vergisi, belediye vergileri liman, ithalat vergileri vb. vergiler olan onlarca yasa kabul edilmiştir. 1994-1996 dönemi sırasında vergi ve harçlar alanındaki politika, ülkede faaliyet gösteren tüm ekonomik faaliyetler için vergilendirmenin yoğunlaştırılması, vergi ve harçların sayısında artış, vergi oranlarında artış, ülkenin fon ihtiyaçlarını karşılamak için kamu gelirlerini artırmayı amaçlamıştır. Bu dönemin vergi mevzuatı, gerekli yasal değişiklikler yaparak, işletmeleri ve vatandaşları vergi ve harç ödemeye zorlayan bir dizi yasa, kural ve norm oluşturarak bu politikaları yansıtmıştır (Preci, 1999:124).

1996-2001 dönemi için Arnavutluk devletinin bu yıllarda uygulamaya koyduğu yasal paket, öz ve içerik olarak, modern vergi sisteminin unsurlarını uygulayarak ve vergi alanında yeni

yöntemler uygulayarak önceki vergi sistemini geliştirmiştir. Ülkenin artan para ihtiyacı, devlet bütçesindeki kamu gelirlerinin artırılması ve ülkenin ekonomik kalkınması için modern bir vergi sisteminin uygulanmasını gerektirmiştir. Bu dönemde, yabancı ülkelerin de yardımıyla modern bir vergi mevzuatı hazırlanmış, vergilendirmeye yeni unsurlar getirilmiş, vergi idaresinin etkinliği artmış ve vergi idaresinde gelişmeler olmuştur. Yasal paket, dolaylı vergiler ve dolaysız vergiler olmak üzere iki önemli vergi grubu temeline dayanan ve önceki vergi sisteminin özelliklerini korunarak tasarlanmıştır. Dolaylı vergiler değişmemiş ve katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi olmak üzere iki vergi türü ile geliştirilmiştir. Dolaysız vergiler yeni unsurlarla zenginleştirilmiş ve gelir vergisi; kazanç vergisi ile gelir vergisi olmak üzere iki türüne göre ayrılmıştır.1995 yılında Katma Değer Vergisi çıkarılmıştır. Bu kanun 1 Temmuz 1996 tarihinde yürürlüğe girmiş ve bu verginin vergi oranı %12,5 olmuştur (Preci, 1999).

2002-2014 döneminde uygulanan vergi sistemi, esasen 1996-2001 yasal paketini korumuş ve geliştirmiştir. Doğrudan ve dolaylı vergilere dayanmıştır. Bu dönemde yabancı uzmanların da önemli katkılarda bulunduğu vergi mevzuatında sürekli değişiklik ve gelişmeler olmuştur. 2000’li yıllar boyunca, özellikle imalat sektöründe yabancı yatırımlara yönelik bazı mevzuat değişiklikleri üzerinde çalışılmıştır. Bu amaca yönelik olarak 2000’li yılların sonunda yatırımlara yönelik teşviklerde önemli değişiklikler içeren mali paket hazırlanıp ve onaylanmıştır (Koprencka vd., 2013:110).

Kurumlar vergisi oranının %30’dan %25’e düşürülmesi en önemli değişiklikler arasında yer almaktadır. Bu dönemdeki en radikal değişiklikler 1 Ocak 2008 tarihinde yürürlüğe giren “Arnavutluk’ta Gelir Vergisi” yasası ile yapılmıştır. Bu kanun ile ilk defa vergi yükünün kademeli olarak toplanması, tüm vergi kategorileri için, yani hem kişisel gelir vergisi hem de kurumlar vergisi için düz oranlı bir vergi sistemine geçilmiştir. İkinci olarak, tüm vergi mükellefleri için vergi yükümlülüğünün %10’unun tahsil edilmesi için tek bir esas oluşturulmuştur. Ayrıca, eski mal sahipleri ve eski siyasi hükümlüler için ödenen maddi

tazminatlarından elde edilen gelirler kişisel gelir vergisinden muaf tutulmuş, işveren tarafından çalışanların yaşam ve sağlığını sağlamak için yapılan katkılar gibi vergiden muaf gelirlere ilişkin bazı değişiklikler yapılmıştır. Avrupa Birliği ile Aralık 2013'te yeni mali paket Meclis tarafından onaylanmıştır. Bu paketin özelliği, vergi yükü modelinin değiştirilerek ücret gelirleri üzerinden alınan verginin düz vergilendirme sisteminden artan oranlı vergilendirmeye geçilmesinin ve yıllık cirosu 8 milyon ALL'den az olan küçük işletmeler için %15'e yükselen kurumlar vergisine ek olarak basitleştirilmiş bir kazanç vergisinin getirilmesidir (Mateli, 2013:107). Kurumlar vergisi oranındaki azalmanın doğrudan yabancı yatırımları artırıcı etkisinin olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle kurumlar vergisinin yabancı yatırımlar üzerinde negatif etkisi bulunmaktadır (Hızarcı Beşer ve Beşer, 2018).

1.4.2023 Yılında Arnavutluk Vergi Sistemindeki Temel Değişiklikler

Maliye ve Ekonomi Bakanı Delina İbrahimaj, Meclis Ekonomi ve Maliye Komitesine gelecek yılın devlet bütçesi taslağına eşlik eden 2023 Mali Paketi yasa taslağında gelirlerin idaresini arttırmayı ve vergi mevzuatını Avrupa Birliği direktifleriyle uyumlu hale getirmeyi, ayrıca IMF'nin tavsiyeleri ve çıkar gruplarıyla yapılan görüşmeler doğrultusunda mevcut yasalarda bazı düzeltmeler yapmayı amaçladığını belirtmiştir. Daha spesifik olarak, halihazırda uygulanmakta olan bazı kanunlarda değişiklikler ve düzenlemeler öngörülmekte ve aynı zamanda yeni kanun tasarıları için teklifler sunulmaktadır (Arnavutluk Maliye Bakanlığı, 2022).

1.4.1. Gelir Vergisine İlişkin Yasa Tasarısı

Arnavutluk'ta gelir vergisi, değiştirilmiş 28.12.1998 tarihli ve 8438 sayılı "Gelir Vergisi Kanunu" ile düzenlenmektedir. Mali ilişkilerin büyümesi, vergi türlerinin genişlemesi, ücretlerin artırılması politikası, vergi kaynaklarının artması, ayrıca idare ve gelir toplama sisteminin iyileştirilmesi ihtiyacı, gelir vergisi alanında mali sistemin reform edilmesi

ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Yukarıdaki kanun, ülkemizde gelir vergisinin düzenlenmesine ilişkin mevcut yasal çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu kanun, birkaç kez önemli yasal değişikliklere uğramış olmasına rağmen, çoğunlukla değişmeden kalmıştır (Tanto, 2020:13).

Arnavutluk'ta gelir vergisi tahsilatı ikamet esasına dayanmaktadır. Arnavutluk'ta ikamet eden tüm bireyler, dünyanın herhangi bir yerinde elde edilen tüm gelirler için vergilendirilirken, yerleşik olmayanlar yalnızca Arnavutluk sınırları içinde elde edilen gelirler için vergilendirilmektedir (Arnavutluk Gelir Vergisi Kanunu, 1998: madde 3). Bu kanunla gelir üzerinden alınan vergiler üçe ayrılmaktadır.

- (i) Kişisel Gelir Vergisi
- (ii) Kurumlar Vergisi
- (iii) Stopaj Vergisi

Tablo 1. Gelir Vergisi Oranları

Ücret	Aylık vergilendirilecek gelir	Vergi Oranı (%)		
0	40 000	0	40 000	0%
40 001	50 000	0	30 000	0%
		30 001	50 000	30 000'in üzerindeki miktarın %50 * %13'ü
50 001	Daha fazlası	0	30 000	0%
		30 001	200 000	30 000'in lek üzerindeki miktarın %13'ü
		200 001	Daha fazlası	22 100 lek + 200 000 lek üzerindeki miktarın %23'ü

Kaynak: Arnavutluk Maliye Bakanlığı, 2022.

Yeni yasa tasarısı, Arnavutluk'taki gerçek ve tüzel kişilerin vergilendirme sistemini iyileştirmeyi, vergi sisteminde tarafsızlık ilkesini güçlendirmeyi, gelir vergisi sisteminin AB direktiflerinin ilkeleriyle kademeli olarak uyumlaştırılmasını amaçlamaktadır. Gelir ve sermaye vergilendirmesi ile ilgili olarak, mevcut yasanın 22 yıllık uygulama süresi boyunca

bulunan yasal eksiklikleri ve boşlukları ele alarak, daha adil ve teşvik edici bir vergi sistemi tasarlamayı, daha dürüst ve evrensel olarak kabul görmeyi amaçlamaktadır. Bu kanun çerçevesinde en önemli değişiklikler ve etkileri aşağıdaki gibidir (Arnavutluk Maliye Bakanlığı, 2022);

- (i) Vergilendirilemeyen maaş sınırının 40.000 ALL'den 50.000 ALL'ye çıkarılması,
- (ii) Bireylerin vergi ödedikleri çalışan statüsünden vergisiz serbest meslek sahibi statüsüne geçişi yoluyla vergiden kaçınmayı sınırlamayı amaçlayan bir tedbir olarak, hizmet sağlayıcıların serbest meslek olarak kişisel gelir vergisi planına dahil edilmesi,
- (iii) Ticaret, zanaat, üretim, hizmet, ürün ve taşımacılık vb. alanlarda istihdam kaynağı olan küçük aile işletmeleri için 2029 yılına kadar %0 oranda verginin sürdürülmesidir.

Taslak Kanun, şirketler için aşağıdaki gibi bir dizi değişiklik öngörmektedir (Arnavutluk Maliye Bakanlığı, 2022):

- (i) Zarar taşıma süresinin 3 yıldan 5 yıla çıkarılması,
- (ii) Makine/teçhizat ve yazılım/donanım gruplarının ayrı ayrı doğrusal amortismanı yoluyla uzun vadeli giderlerin basitleştirilmesi ve kolaylaştırılması,
- (iii) Uzun vadeli sözleşmeler, işletmenin yeniden yapılandırılması ve varlıklarının devri için vergilendirme kurallarının hesaplanması,
- (iv) Şüpheli alacaklara ilişkin şeffaf kuralların yanı sıra borç verme faizlerinin tahsisi ve sınırlarına ilişkin evrensel olarak kabul edilen kuralların oluşturulması yönündedir.

1.4.2. “Değiştirilmiş şekliyle 92/2014 Sayılı ‘Arnavutluk Cumhuriyeti’nde Katma Değer Vergisi’ Yasasına Bazı Eklemeler ve Değişiklikler Yapılması Hakkında” Yasa Tasarısı

Arnavutluk'ta KDV ilk kez 1995 yılında 12.05.1995 tarih ve 1096 sayılı Kararname ile kurulmuş ve ciro vergisinin yerini almıştır. Başlangıçta %12,5 olan vergi oranı daha sonra 1997 yılında ise %20 oranına yükselterek bugünlerde hala uygulanmaktadır (Mateli, 2013:228). 2015 yılında onaylanan 92/2014 sayılı yeni vergi kanununa göre Avrupa

Birliği'nde uygulanan katma değer vergisinin direktiflerine göre düzenlenmiştir. Bu kanuna göre, katma değer vergisi, mal ve hizmetlerin tüketimi üzerinden, üretim ve dağıtım sürecinin her aşamasında vergisiz fiyata uygulanan, fiyatlarıyla orantılı genel bir vergidir (Rrumbullaku, 2015:223).

Yasa tasarısı, Bakanlar Kurulu/Arnavutluk Cumhuriyeti ile yabancı bağışçılar arasında imzalanan bir bağış/hibe anlaşması temelinde alınan fonlarla finanse edilen projelerin gerçekleştirilmesine yönelik mal/hizmetlerin ülke içindeki ithalat ve tedariklerinin ihracata benzer şekilde, yani sıfır KDV ile ele alınmasını öngörmektedir. Bu şekilde, bu hibeleri alan projelerin yararlanıcıları yerel KDV maliyetlerini planlamak zorunda kalmayacaktır. KDV'nin yerel maliyeti genellikle duruma göre devlet veya yerel btce tarafından karşılandığından, bu etki nötrdür.

Önümüzdeki yılın mali paketi, Bakanlar Kurulu/Arnavutluk Cumhuriyeti ile yabancı bağışçılar arasında imzalanan bir bağış/hibe anlaşması temelinde alınan fonların KDV'den muaf tutulmasını öngörmektedir.

- (i) Projelerin gerçekleştirilmesine yönelik mal/hizmet tedariklerinin ihracata benzer tedarikler olarak değerlendirilmesi.
- (ii) Arnavutluk Enerji Borsası aracılığıyla satılacak elektriğin ithalatı veya ülke içinde tedarikinde KDV'den muafiyet uygulanmasıdır.

Ayrıca, mali paket, 1 Ocak- 31 Aralık 2023 dönemi için yakacak odun ithalatı veya tedarikinde KDV muafiyetini de dikkate almaktadır (Arnavutluk Maliye Bakanlığı, 2022).

1.4.3. “Değiştirilmiş şekliyle 61/2012 Sayılı ‘Arnavutluk Cumhuriyeti’nde zel Tüketim Vergileri’ Yasasına Bazı Değişiklikler ve Eklemeler Yapılması Hakkında” Yasa Tasarısı

Özel tüketim vergileri, Arnavutluk Cumhuriyeti'nde özel tüketim vergilerine ilişkin 24.05.2012 tarih ve 61 sayılı kanunla düzenlenmiştir. Bu kanun, üretimin genel kurallarını,

tüketim mallarının tutulması, depolanması, taşınması ve kontrolünü belirlemekte ve enerji içecek ürünleri, alkol ve alkol içkileri, tütün ve yan ürünlerinin tüketiminde özel tüketim vergisi için özel kuralları belirlemektedir (Arnavutluk Özel Tüketim Vergileri Kanunu, 2012: madde 1). Özel tüketim vergileri belirli malların yurt içi tüketimine uygulanmakta ve Gümrük idareleri tarafından idare toplanmaktadır. Bu kanuna göre, bu vergiye tabi olan yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişiler, özel tüketim mallarının üreticileri ve ithalatçılarıdır. Bu kanuna göre vergi özel tüketim vergisi mükellefi, özel tüketim mallarına sahip olan ve ödeyen tüm kişilerdir. Özel tüketim malları için, özel tüketim vergisi, malların Arnavutluk Cumhuriyeti topraklarında tüketime sunulduğu anda ortaya çıkar. Özel tüketim vergisinin ödenme anı, ürünün tüketim için elden çıkarılmasıdır (Arnavutluk Özel Tüketim Vergileri Kanunu, 2012: madde 4).

Arnavutluk mevzuatında öngörülen özel tüketim vergisi muafiyetleri de vardır. Bunlar; diplomatik ve konsolosluk misyonlarında resmi ve kişisel amaçlarla kullanılan mallar; Arnavutluk Cumhuriyeti tarafından bu şekilde tanınan Uluslararası Kuruluşların resmi ve kişisel amaçlarına yönelik kullanılan mallar; Arnavutluk silahlı kuvvetleri hariç olmak üzere herhangi bir NATO üyesi devletin silahlı kuvvetlerine yönelik kullanılan mallar; yolcuların kişisel bagajlarında ithal edilen veya gümrük mevzuatında tanımlanan sınırlara göre vergilendirilen diğer uluslararası taşımacılık araçlarıyla ithal edilen özel tüketim malları, balıkçılık ekipmanları, enerji ürünleri vb. Duty Free mağazalarından satılan ve Arnavutluk topraklarını hava veya deniz yoluyla giden yolcular tarafından kişisel bagaj olarak taşınan tüketim malları da özel tüketim vergisi ödemekten muafır (Arnavutluk Özel Tüketim Vergileri Kanunu, 2012: madde 12). Taslak 2023 mali paketinde, 8507 No'lu mal listesindeki maddeler, özellikle de güneş panelleri ve elektrikli makineler ve araçlar için kullanılan akümülatörler ve bataryalar, vergiye tabi ürünler ve mal listesindeki maddeler listesinden çıkarılacak ve ÖTV'den muaf tutulacaktır.

Bira tüketim vergisindeki değişiklikler 2023'ün proje paketi, üretim miktarına bakılmaksızın bira (yerli ve yabancı üreticiler) için özel tüketim vergisini birleştirmektedir. Özel tüketim vergisi 360 ALL/HL ile 710 ALL/HL/alkolometrik ölçek arasında olacaktır (Arnavutluk Maliye Bakanlığı, 2022).

1.4.4. “9920/2008 Sayılı “Arnavutluk Cumhuriyeti’nde Vergi Usulleri Hakkında” Kanuna Bazı Eklemeler ve Değişiklikler Yapılması Hakkında” Kanun Tasarısı

Arnavutluk Cumhuriyeti Vergi Usulleri Kanunu'na göre, Arnavutluk Cumhuriyeti'ndeki vergi idaresi, merkezi vergi idaresi ve yerel vergi idaresinden oluşmaktadır. Merkezi vergi idaresi, Genel Vergi Müdürlüğü (DPT), Bölge Müdürlükleri ve birimlerini içerir. Yerel vergi idaresi, yerel yönetimlerin yetkisi altındaki Yerel Vergi Dairelerini içerir. Merkezi vergi idaresi, Maliye Bakanlığı'nın kontrolü altında merkezi bir kurumdur (Arnavutluk Vergi Usul Kanunu, 2008: madde 12).

Büyük vergi mükelleflerinin faturasız mallarla yakalanması durumunda cezanın artırılması öngörülmektedir; bu mallar kaçak mallar veya karaborsada olarak satın alınan/üretilen ve beyan edilmeyen mallar da olabilecektir. Bu kategoriler için mevcut 75.000 ALL olan para cezası 500.000 ALL olarak önerilmiş ancak aynı zamanda vergi idaresinin derhal suç duyurusunda bulunma zorunluluğu kaldırılmış ve mükellefin bu ihlali tekrarlaması durumunda bu bildirim yapılması öngörülmüştür. Yasa tasarısı ayrıca, çift meslek beyanında bulunanların sayısının yüksek olması ve bunun halkın bir talebi olarak gelmesi nedeniyle, bireyler için yıllık bireysel gelir beyanının verilmemesine ilişkin ceza 3.000 ALL'dir. Bu cezanın düşürülmesine yönelik düzenlemeler yapılacağı öngörülmektedir (Arnavutluk Maliye Bakanlığı, 2022).

2.Arnavutluk Ekonomisinin Genel Görünümü

Arnavutluk ekonomisi 2020’de %7,5 oranında daralmıştır. 2021 yılı vergi gelirleri, pandemi ve 2019 sonundaki depremin ekonomide yarattığı ikiz şokun yanı sıra iş kollarını desteklemek için yapılan vergi ertelemelerini yansıtacak şekilde keskin bir düşüş göstermiştir. 2021 yılında hazırlanacak orta vadeli gelir stratejisinin (SAMA) bir parçası olarak gelirleri GSYH’nin yüzde %2,3-%3 oranında artırmayı hedeflediklerini belirtmişlerdir. Bu strateji, politika değişikliklerinin yanı sıra vergi idaresini iyileştirmeye yönelik tedbirleri de içerecektir (IMF, 2022: 11).

Tablo 2. Arnavutluk Vergi Gelirleri Düzeyi (% GSYH, milyar ALL)

	2018	%	2019	%	2020	%
Gelir Vergisi	36.5	2.2	46.1	2.7	33.7	2.1
Sosyal Katkı Payları	93.2	5.7	98.4	5.9	97.7	6.2
KV	34.5	2.1	36.6	2.2	28.4	1.8
KDV	143.5	8.8	132.4	7.9	*130.4	8.3
ÖTV	45.0	2.8	46.7	2.8	44.5	2.8
Gümrük Vergileri	6.2	0.4	6.5	0.4	6.2	0.4
Diğer Ulusal Vergiler	38.6	2.4	36.4	2.2	35.8	2.3
Yerel Yönetim Vergileri	21.9	1.3	23.1	1.4	22.0	1.4
Toplam	419.3	25.8	426.3	25.4	397.7	25.3

Kaynak: IMF, 2022:12.

Tablo 2’de görüleceği üzere ekonomik faaliyetteki bu büyük düşüş, 2021 yılında kurumlar vergisi ödemesinin ertelenmesiyle birlikte, 2020 yılında vergi gelirlerinde bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla 28,6 milyar lek’lik genel bir düşüşe yol açmış olup, en büyük düşüş yüzdesi kişisel gelir vergisi (TAP) ve kurumlar vergisinden kaynaklanmaktadır.

Arnavutluk’ta vergi gelirlerinin temel kaynağı katma değer vergisidir. KDV gelirlerinin vergi gelirleri içindeki ağırlığında bir düşüş görülebilmekte, bu da bir ölçüde kişisel gelir vergisi yükünden etkilenmektedir.

Tablo 3. Vergi Gelirleri İçerisindeki KDV ve ÖTV Oranları (Milyar ALL)

Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021 (11ay)
KDV	119.2	116.5	111.9	123.7	125.8	131.4	139.5	143.5	132.4	130.4	116.8
%	39.2	38.7	37.3	36.8	36.8	35.5	35.0	34.2	31.1	32.7	29.2

ÖTV	40.4	36.4	38.2	40.9	39	41.9	45.2	44.9	46.7	44.5	46.6
%	13.3	12.1	12.7	12.2	11.4	11.3	11.3	10.7	11.0	11.2	11.6

Kaynak: Altax, 2022.

Tablo 3’de vergi gelirleri içerisinde KDV ve ÖTV oranları 2011 yılından günümüze görülmektedir. Son 10 yıllık süreçte bu oranların vergi gelirleri içerisindeki payı önemli miktarda azalış göstermiştir. Özellikle KDV oranları yaklaşık yüzde 10’luk bir azalma göstermiştir (Altax, 2022).

Tablo 4. Kurumlar Vergisi Gelirleri (Milyar ALL)

Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021 (11ay)
	19.7	16.8	15.1	21.5	24.9	29.1	31.6	34.4	36.6	28.4	30.7
%	6.5	5.6	5	6.4	7.3	7.9	7.9	8.2	8.6	7.1	7.7

Kaynak: Altax, 2022.

Tablo 4’de görüldüğü gibi ülkede kurumlar vergisinin payı son 10 yıllık süreçte çok fazla değişme göstermemiştir.

Tablo 5. Gelir Vergisi Miktarı ve Vergi Gelirlerine Oranı-Leke

Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021 (11ay)
	27.9	27.9	29.5	28.8	29.7	31.4	32.1	36.5	46.1	33.7	36.5
%	9.2	9.3	9.8	8.6	8.7	8.5	8.1	8.7	10.8	8.4	9.1

Kaynak: Altax, 2022.

Tablo 5’e göre, Arnavutluk’ta kişisel gelir vergisinden elde edilen gelirin payı yüzde 10’lar düzeyindedir.

Tablo 6. Ulusal Vergi Gelirleri ve Vergi Gelirlerine Oranı (Milyar ALL)

Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021 (11ay)
Ulusal vergiler	21.4	28.7	28.4	32.6	33.6	35.7	38.5	38.6	36.4	35.8	35.8
%	7.0	9.5	9.5	9.7	9.8	9.7	9.7	9.2	8.5	9.0	8.9
Yerel vergiler	11.8	10.8	10.8	12.4	11.7	14.9	18.4	21.7	23.1	21.9	24.9
%	3.9	3.6	3.6	3.7	3.4	4.0	4.6	5.2	5.4	5.5	6.2
Sigorta gelirleri	56.6	57.4	60	70	71.7	79.1	86.8	93.1	98.4	97.7	97.5
%	18.6	19.1	20.0	20.8	20.9	21.4	21.8	22.2	23.1	24.5	24.4

Kaynak: Altax, 2022.

Ulusal vergilerin vergi gelirleri içindeki payı artmakta ve tüketim vergilerinin azalan payın bir kısmını karşıladığı görülmektedir. Ulusal vergilerin vergi gelirleri içindeki payı 1,9 puan artmıştır. Ulusal vergilerin payındaki artışın 2021 yılı sonunda 2011 yılına göre 13,1 milyar ALL daha fazla yerel vergi olacağı anlaşılmaktadır. Sosyal sigorta ve sağlık sigortası primlerinin vergi gelirleri içindeki payı 5,8 puan artmıştır. Bütçede emek vergilerinin vergi gelirleri içindeki ağırlığı %33,5'tir.

3. VERGİLERİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) Arnavutluk'ta sınırların kaldırıldığı 1990'lı yıllardan itibaren ekonomik büyüme için çok önemli bir faktör olmaya devam etmektedir.

Ekonominin gelişimini olumlu yönde etkilemekte, işsizliğin azalmasına, teknolojilerin gelişmesine, deneyimlerin paylaşılmasına ve yaşam standartlarının artmasına yol açmaktadır. DYY yıllar içinde büyüme yönünde istikrarlı bir eğilim göstermiş olsa da Arnavutluk ekonomisi bağlamında, özellikle de bölgedeki diğer ülkelerle kıyaslandığında oldukça yeni bir olgudur. Arnavutluk'ta 1990'lı yıllara kadar sınırların kaldırılması, malların serbest dolaşımı veya yabancı yatırımlara ilişkin hiçbir politika söz konusu olmamıştır. Bununla birlikte, komünist rejim sırasında, yabancı yatırımlar söz konusu olduğunda, yalnızca 1980'lerin ortalarında Arnavutluk'a giren bazı yabancı şirketlere doğal kaynakların işletilmesi için imtiyazlar verilmesi başarı olarak kabul edilmiştir (Saraçi, 2016:65).

Arnavutluk'un "Yabancı Yatırımlar" yasası en çok kayırlan ulus ilkesine dayanmaktadır. Arnavutluk Cumhuriyeti, yabancı yatırımların korunmasına ilişkin 43 ikili anlaşmanın bir parçasıdır. Ayrıca Arnavutluk, doğrudan yabancı yatırımlar için İhracat Kanunu, İflas Kanunu, Rekabet Kanunu gibi diğer kanunları da kabul ederek yatırımlar için uygun bir ortam yaratmaya çalışmıştır. DYY'yi teşvik etmek için Arnavutluk, Yabancı Yatırımları Teşvik Ajansı (AIDA), İhracatı Teşvik Ajansı ile bölgedeki diğer ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları imzalamış ve uygulamaya koymuştur. Arnavutluk'un "Doğrudan Yabancı Yatırım" yasası, yabancı yatırımcılar için aşağıdaki gibi bazı yasal teşvikler getirmiştir (AIDA, 2017);

- (i) Yatırıma başlamak için önceden hükümet izni gerekmemesi;
- (ii) Yabancı yatırımlar doğrudan veya dolaylı olarak kamulaştırılmaz veya devletleştirilemez;
- (iii) Yabancı yatırımcılar, yatırımlarından elde ettikleri tüm fonları yurt dışına ihraç etme hakkına sahiptir;
- (iv) Tüm yabancı yatırımlar "En Çok Kayırlan Ülke" muamelesinden yararlanır;
- (v) Yasa, yabancı sahiplerin katılımı konusunda herhangi bir kısıtlama öngörmemektedir, bu nedenle şirketlerin %100 yabancı mülkiyetine izin verilmektedir;

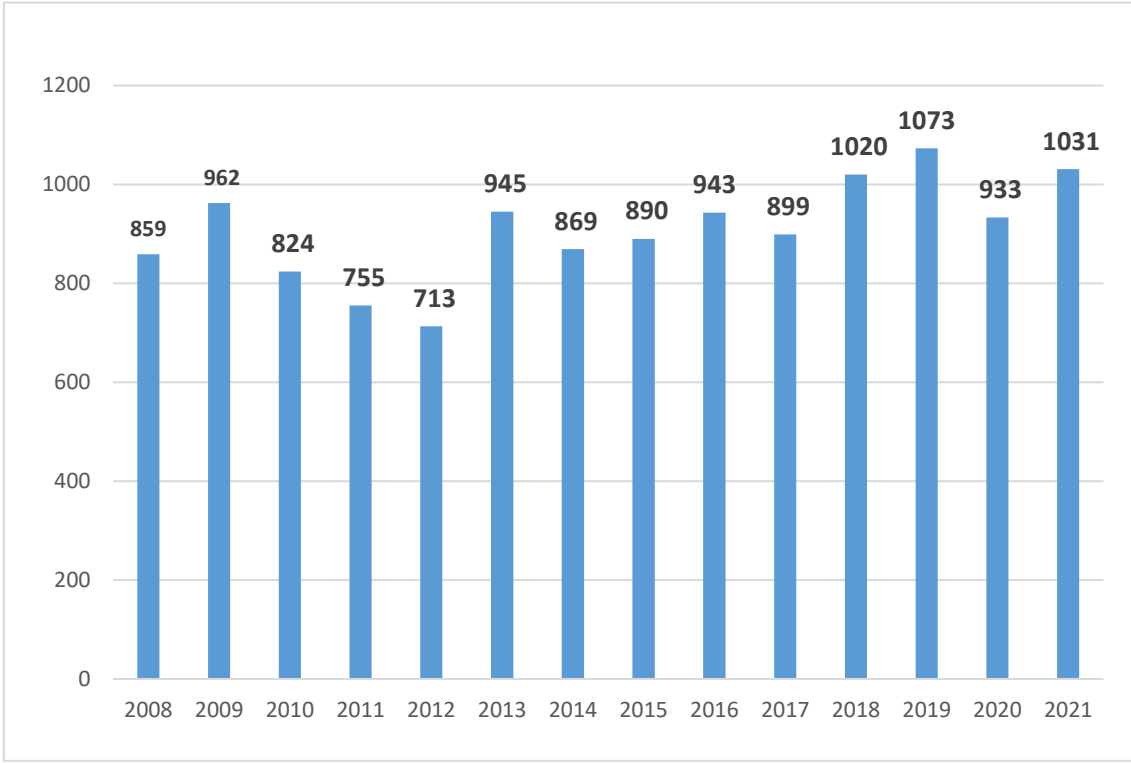
(vi) Arnavutluk 43 BIT'nin bir parçası olduğu için tüm yabancı yatırımcılar korunmaktadır (Arnavutluk Yabancı Yatırımlar Kanunu, 1993: madde 2-7).

Bu yasanın getirdiği en önemli faydalardan biri, tüm yabancı yatırımların Arnavutluk yasaları kapsamında tam yasal korumadan yararlanmasıdır. Bu nedenle, tüm yatırımcılar anlaşmazlıklarını Arnavutluk Mahkemesine dayanarak çözebilmektedir (Altax, 2016:3).

Arnavutluk vergi sistemi, "Girişimciler ve Ticari Şirketler" yasası ile iş birliği içinde, düşük vergi oranları ve bir iş (şirket) kurmak için düşük ücretlerle elverişli bir yatırım rejimi oluşturmuştur. İlk olarak, Arnavutluk'ta kurumlar vergisi oranı %15 olarak belirlenmiş olup bu oran diğer Balkan ülkeleriyle karşılaştırıldığında en düşük oranlardan biridir. İkinci olarak, Arnavutluk vergi sistemi, düşük vergi oranları ve bazı durumlarda KDV iadeleri sunarak doğrudan yabancı yatırımlar için avantajlar sunmaktadır. Üçüncü olarak, Arnavutluk vergi sistemi yabancı ve yerli yatırımcılar için aynı vergi oranları geçerli olmaktadır. Bu politika, yabancı yatırımın sadece ekonominin büyümeye olan katkısı ile birlikte aynı zamanda yeni teknoloji ve sermaye de sağladığını savunan hükümetin 2013 yılındaki ana politikasıdır. Son 20 yılda, bu reformlar yabancı yatırımlar için yeni bir dönem başlatmış olup ekonomik büyümeye de zemin oluşturduğu düşünülmektedir (Saraçi, 2016:53).

Arnavutluk Merkez Bankası tarafından yayınlanan istatistiklere göre, doğrudan yabancı yatırımlar 2021 yılında yıllık bazda %10 artarak 1,03 milyar Avroya ulaştı. Bu yatırımların 1,07 milyar Avro olduğu 2019'un ardından ikinci en yüksek tarihsel seviye olduğu görülmektedir. Arnavutluk Merkez Bankası'nın ayrıntılı verileri, yüksek rakamın ötesinde, bu göstergenin iyileşmesinde ana etkiye sahip olan başlıca iki sektör olduğunu göstermektedir: "Maden çıkarma endüstrisi" ve "Gayrimenkul faaliyetleri", TAP gaz boru hattı projesinin tamamlanmasının ardından enerji ve gaz yatırımlarındaki önemli daralmayı telafi etmektedir (Arnavutluk Merkez Bankası, 2022).

Grafik 1. Doğrudan Yabancı Yatırım Miktarı, 2008-2021 (milyon Euro)

Kaynak: Arnavutluk Merkez Bankası, 2022.

Arnavutluk Merkez Bankası tarafından yayınlanan ödemeler dengesi istatistiklerine göre, 2020 yılında yabancı yatırımlar 933 milyon Avro olarak gerçekleşmiştir. Yatırımlar 2019 yılına kıyasla %13 oranında azalmıştır. 2021 yılında 1.031 milyon Avro olarak artış göstermiştir. 2020 pandemi yılı olmasına rağmen, daralma yine de ılımlı ve en güçlü şekilde ilk çeyrekte gerçekleşmiş ve yatırımlar, ülkedeki en büyük proje olan ve 2020’de son aşamasına gelen TAP doğal gaz boru hattının etkisiyle olmuştur. Arnavutluk Merkez Bankası’na göre (2022); “Elektrik, gaz ve su temini” faaliyeti toplamın %28’ini (260 milyon Euro) oluşturmuştur. Ancak bu kalemden bir önceki yıla kıyasla %22,4’lük bir düşüş kaydedilmiştir. En olumsuz performans, yatırımları bir önceki yıla göre %48 oranında azalarak 134 milyon Avroya düşen maden çıkarma endüstrisi olmuş ve pandemi krizinden en çok etkilenen sektörler arasında yer almıştır.

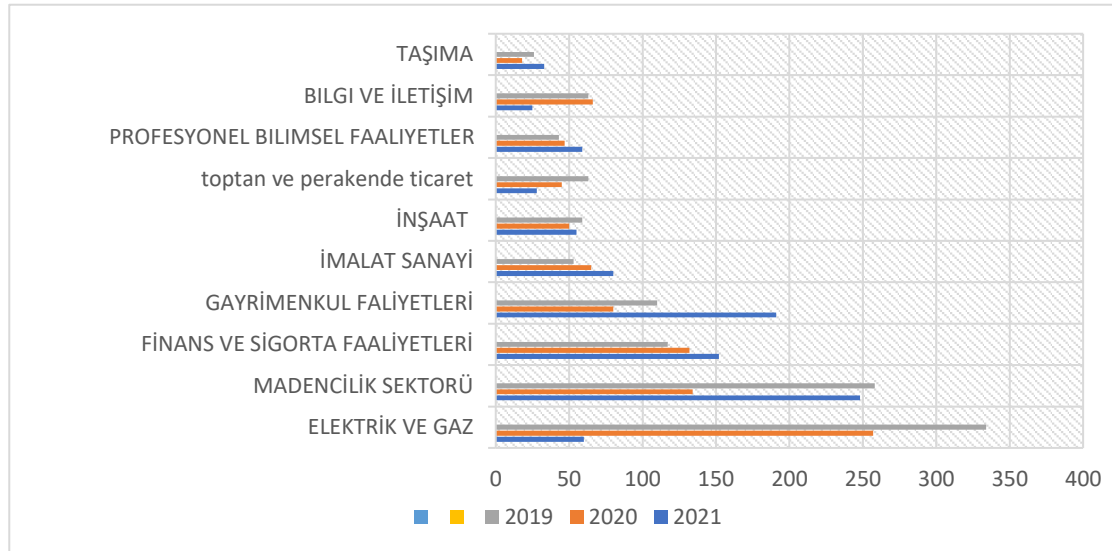
2018 yılında akış değeri bir önceki yıla kıyasla 123 milyon Avro veya %13,7 oranında artmıştır. Büyüme 2019 yılında da devam ederek 1.079 milyon Avro ile 2014’teki değerinden daha uygun olacaktır. 2019’da en baskın sektörler toplam akışın %31’ini

oluşturan enerji sektörü olurken, onu %20 ile madencilik sektörü takip etmiştir. Bunları %11,6 ile finans ve sigorta faaliyetleri sektörü ve %11,7 ile gayrimenkul faaliyetleri sektörü takip etmektedir.

3.1. Arnavutluk'ta Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı

Arnavutluk'ta DYY'nin en çok yoğunlaştığı sektörler bakıldığında, doğal kaynak arayışı ve verimlilik arayışının yabancıları ülkede yatırım yapmaya iten temel güdüler olduğu görülmektedir. Elektrik, doğal gaz ve madencilik ekonomik varoluşun ana noktaları olurken, hizmet, iletişim ve imalat girişimcilerini ülkenin ucuz işgücü maliyeti cezbetmektedir. Arnavutluk ekonomisindeki sektörel dağılıma bakıldığında durum Grafik 2'deki gibi gelişmektedir.

Grafik 2. Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Kaynak: Arnavutluk Merkez Bankası, 2022.

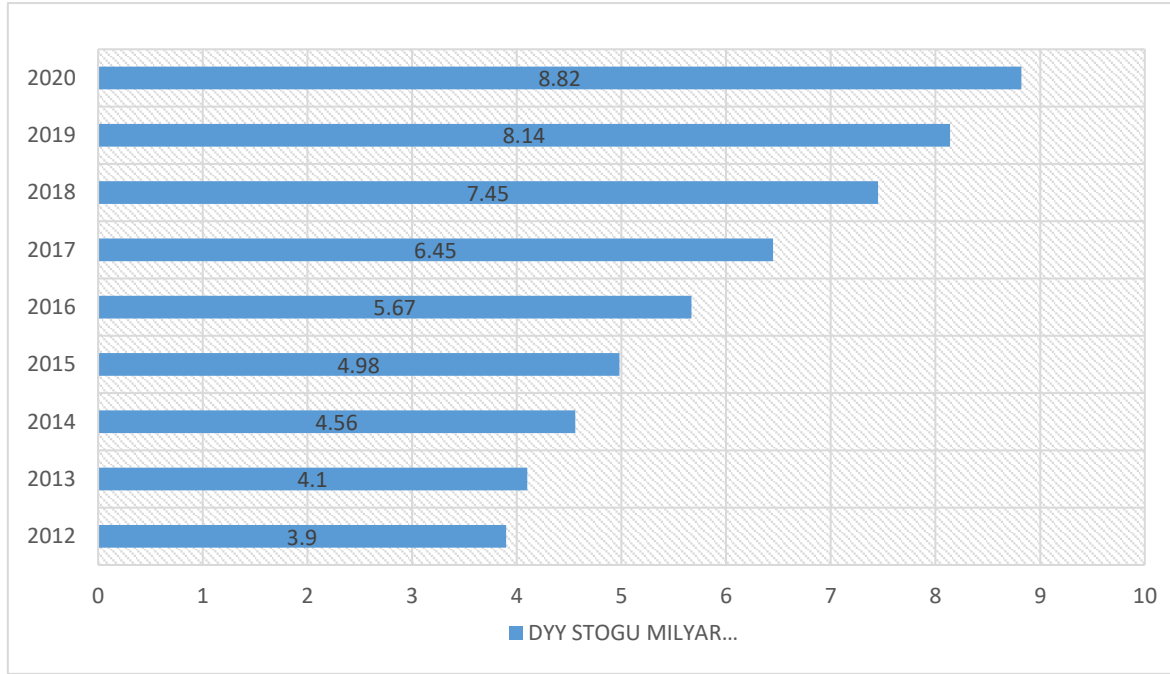
Arnavutluk Merkez Bankası'nın ayrıntılı verileri, yüksek rakamın ötesinde, bu göstergenin iyileşmesinde ana etkiye sahip olan iki sektör olduğunu göstermektedir. Bunlar: "Maden çıkarma endüstrisi" ve "Gayrimenkul faaliyetleri" dir.

TAP gaz boru hattı projesinin tamamlanmasının ardından enerji ve gaz yatırımlarındaki önemli daralmayı telafi edecek düzeydedir. Maden çıkarma endüstrisi, 2020’de pandemiden kaynaklanan kısıtlamalar nedeniyle geçen zor yılın ardından yatırımlar artmaya başlamıştır. Bu sektördeki yatırım akışı yıllık bazda %47’lik bir artışla 247 milyon Avro olarak aynı zamanda toplamın %24’ü ile 2021 yılında ülkeye yabancı yatırım getiren en büyük faaliyet olmuştur.

“Gayrimenkul Faaliyetleri” alanındaki yatırımların sadece yerel sermayeyi değil, yabancı sermayeyi de cezbediği görülmektedir. Bu faaliyet, yıllık bazda %58’lik bir artışla 2021 yılında 191 milyon Avro yabancı yatırım getirdiği görülmektedir. Gayrimenkul, toplamın %18,5’i ile yabancı yatırımların önemi açısından ilk kez ülkedeki ikinci faaliyet olmuştur.

Finansal faaliyetler %13,2’lik bir artışla 152 milyon Avro yatırım getirerek yatırımların toplamın neredeyse %15’ini oluşturmuştur. İşleme sanayi ve toptan ticaret 2021 yılında sırasıyla 94 ve 62 milyon Avro yatırım getirmiştir.

TAP doğalgaz boru hattının inşası için yapılan çalışmaların bir sonucu olarak son yıllarda ülkedeki yabancı yatırımların kaynağı olan “elektrik, gaz ve su temini”, projenin tamamlanmasının ardından neredeyse %325 oranında (259 milyon Avrodan 61 milyon Avroya) önemli bir daralmaya işaret etmiştir. Bu yatırımlardaki düşüş, gayrimenkul yatırımlarından gelen akıştaki artışla telafi edilmiştir.

Grafik 3. Doğrudan Yabancı Yatırım Miktarı, 2012 - 2020 (milyar Euro)

Kaynak: Arnavutluk Merkez Bankası, 2022

Arnavutluk'taki doğrudan yabancı yatırım stoku artış eğilimindedir, özellikle 2012-2020 yılları arasında toplam artış artı 4,9 milyar Avro veya başka bir ifadeyle 2012'deki stoktan %126 daha yüksektir.

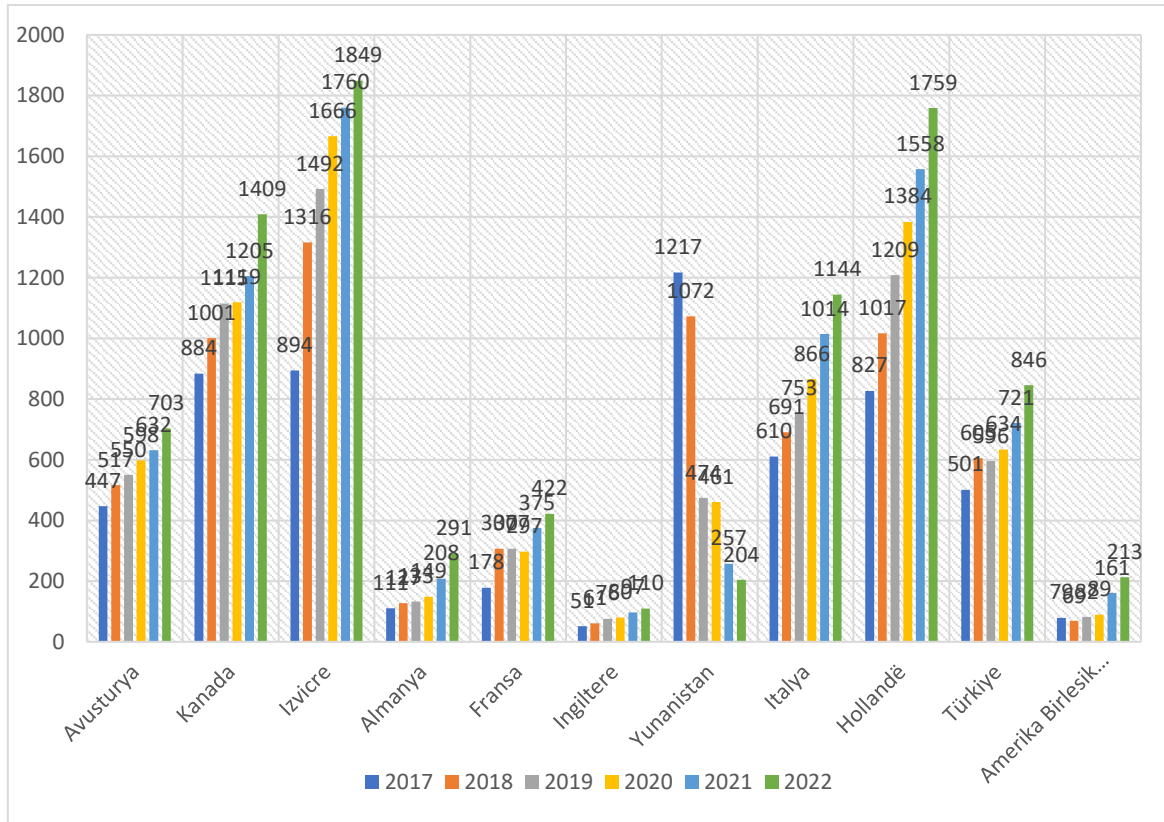
Doğrudan yabancı yatırım stokundaki değişimi yıllık bazda analiz edersek, en büyük değişimin, yani en yüksek büyümenin 2018'de, yani 2017'ye göre yüzde 15,5 daha yüksek veya yaklaşık 1 milyar Avro daha fazla yatırım olduğu ortaya çıkmaktadır.

Grafik 4 üzerinde görüleceği gibi Arnavutluk'taki doğrudan yabancı yatırımların kaynağı olarak İsviçre, Hollanda ve Kanada Doğrudan Yatırımlar Stokunun en yüksek değerlerine sahip üç ülkedir. 2017 yılına kadar Yunanistan en çok yatırım yapılan ülke konumundaydı. En yüksek doğrudan yatırım stokuna sahip ülke 2018 yılı itibariyle İsviçre'dir. 2018 yılı sonunda, Arnavutluk'taki İsviçre şirketlerinin yatırım stoku 1,3 milyar Avro veya DYY'ın

toplamin yüzde 18'i iken, 2020'de yatırım stoku 1,66 milyar Avro veya DYY'in toplamın yüzde 19'u değerine ulaştı. Görülebileceği gibi, İsviçre DYY stokunda çok yüksek bir artış göstermiştir, özellikle de yatırımların değerinde en yüksek artışa sahip ülkedir ve 2014'ten 2020'nin sonuna kadar artış yaklaşık 1,58 milyar ALL'dir. İsviçre örneğinde, yabancı yatırımlardaki artış esas olarak Trans Adriyatik gaz boru hattı gibi enerji sektöründeki yatırımlara ve aynı zamanda Ballshi rafinerisi gibi diğer yatırımlara adanmıştır.

Grafik 4. Arnavutluk'ta Ükelere Göre DYY Stoku -2017-2022, milyon Euro

Kaynak: Arnavutluk Merkez Bankası, 2022.

Arnavutluk Merkez Bankası'nın verilerine göre, İtalyan yatırımları geçen yıla kıyasla %12,5 oranında artarak 75 milyon Avro değerinde gerçekleşmiştir. İtalyan yatırımlarındaki büyüme, geçen yılın aynı dönemine kıyasla %19'luk bir artışla 45 milyon Avro değerine ulaşan akışların gerçekleştiği yılın ikinci çeyreğinde yoğunlaşmıştır. Hollanda, 2021'e kıyasla düşüş gösterse de 2022'de de Arnavutluk'taki ana yatırımcılar arasında bulunmaktadır. Arnavutluk Bankasına göre, 6 aylık dönemde Hollanda yatırımları 70 milyon Avro değerinde olup, geçen yılın aynı dönemine kıyasla %34 daha azalmıştır. İstatistikler incelendiğinde Alman yatırımlarında önemli bir artış olduğu ve Arnavutluk Bankası'na göre, 6 aylık Alman yatırımları 59 milyon Avro değerinde olup, geçen yılın aynı dönemine göre %200 oranında artmıştır. Yabancı yatırımcıların 6 aylık sıralamasını 33 milyon avroluk yeni yatırımla Avusturya ve 27 milyon Avro ile ABD takip etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bütçe gelirlerini artırmanın en önemli aracı vergilerdir. Vergi mevzuatının düzenlenmesi ve mevcut vergi oranlarının düzenlenmesi yoluyla vergi sisteminin işleyişinin sağlıklı hale getirilmesi önemlidir. Vergi sisteminin iyileştirilmesi, yabancı sermaye yatırımları için indirimler ve muafiyetler uygulanması, modern gümrük vergilerin uygulanmaya konulması beraberinde ülke ekonomisinin büyümesine katkı sağlamaktadır.

Arnavutluk'ta 1990 yılına kadar olan dönemde ülke önemli yapısal kararlara göre hareket edilmekteydi. 1945'ten 1975'e kadar yeni kurulan vergi sisteminin temel amacı, özel mülkiyetin zayıflatılması iken 1977'den 1990'a kadar ise vergi sistemin temel amacı özel mülkiyetin tamamen ortadan kaldırılması olmuştur. 1976 Anayasası'nın kabulü ile özel mülkiyet ortadan kaldırılmış ve devlet kurduğu sistemle Arnavutluk'un, dünyada vergisiz tek ülke olduğunu vurgulamıştır. Özel mülkiyetin kaldırılması, ülkenin dış dünyadan tamamen kapanması ve merkezi bir ekonomi sisteminin oluşturulmasına yol açan bir vergi politikasının uygulandığı görülmektedir. 1990'lı yıllara gelindiğinde vergi sisteminin ekonomik açıdan rekabet edemez bir yapıda olduğu ve ülkenin derin bir kriz ortamına girdiği görülmektedir.

Arnavutluk'ta komünist sistemin sona ermesi ve demokrasiye geçilmesinden sonra Avrupa'ya giden yol açılmış ve Batı ülkeleriyle, özellikle de Avrupa ülkeleriyle ve Arnavutluk'un da içinde bulunduğu Avrupa kıtasında uluslararası bir oluşum ve kurumsal

bir üst yapı olarak Avrupa Birliği ile ilk ilişkiler kurulmuştur. Arnavutluk kamu yönetiminin geçiş süreci boyunca karşılaştığı sorunlar oldukça fazladır. Bunların azaltılması ve giderilmesi gerekmektedir. Avrupa Komisyonu'nun son yıllardaki raporlarında, adaletin güçlendirilmesi, yargı sisteminin iyileştirilmesi ve organize suçlarla mücadele yönünde göstermesi gereken çabalar ve karşılaşması gereken zorluklar giderek daha fazla vurgulanmaktadır. Diğer taraftan Arnavutluk'ta yolsuzluk oranının yüksek olması, devlet bürokrasisinin iyi işlememesi ve siyasal istikrarsızlıklar göze çarpan önemli sorunlar arasında gösterilmektedir (Hızarcı Beşer, 2018:40).

Arnavutluk, Avrupa Birliği'ne katılmayı hedefleyen bir ülkedir. Bu nedenle entegrasyon süreci birçok zorluklar ve sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Vergilendirme alanı çok karmaşıktır çünkü insanların vergi ödemeye karşı olumsuz tutumu devam etmektedir. Bu nedenle, Arnavutluk'un kırılgan ekonomisi için temel hedef adil ve güçlü bir vergi sistemi oluşturmaktır. Bir yandan, gerçekleştirilen reformlar ekonomide artışa yol açan tatmin edici sonuçlar vermiştir. Arnavutluk'a vergi sisteminin düzenlenmesine ilişkin sorunlar, bu sistemin merkezi bir ekonomiden açık bir ekonomiye dramatik bir geçiş yapmış olması nedeniyle çok sayıdadır. Arnavutluk vergi sisteminin reformu, her Arnavutluk vatandaşının siyasi performansı ve refahıyla doğrudan ilgili olduğu için en büyük zorluklardan biri olmaya devam etmektedir.

1993 yılında "Yabancı Yatırımlar Hakkında" yasanın kabul edilmesiyle birlikte Arnavutluk'taki doğrudan yabancı yatırım stoku artış eğilimindedir. Özellikle 2012-2020 yılları arasında toplam artış artı 4,9 milyar Avro veya 2012'deki stoktan %126 daha yüksektir. Arnavutluk'ta DYY'nin en çok yoğunlaştığı sektörlerle doğal kaynak arayışı ve verimlilik arayışının yabancıları ülkede yatırım yapmaya iten temel güdüler olduğu görülmektedir. Elektrik, doğal gaz ve madencilik ekonomik varoluşun ana noktaları olurken, hizmet, iletişim ve imalat girişimcilerini ülkenin ucuz işgücü maliyeti kaynaklı olduğu vurgulanmaktadır. İtalyan yatırımları 2020 yılına kıyasla %12,5 oranında artarak 75 milyon Avro değerine yükselmiş olup komşu ülkelerin cazibesini çekmektedir. Arnavutluk'un doğrudan yabancı yatırım stokunun istenen düzeyde olmadığı ancak vergilerden olumlu etkilendiği tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

- AIDA, (2017). Why to invest in Albania. Retrieved from: <https://aida.gov.al/en/fdi/investment-services/reasons-to-invest-in-albania>. (Erişim Tarihi: 17.11.2022).
- Altax. (2012). Tatimet shqiptare ne 100 vite. *Fiscal Studies*, (3), 1-6.
- Altax. (2016). Tax system and investment climate in Albania. *Fiscal Studies*, (1), 1-56.
- Altax. (2022). Nje menyre me e mire per te taksuar. Retrieved from: <https://altax.al/nje-menyre-me-e-mire-per-te-taksuar-2/> (Erişim: 17.12.2022).
- Angjeli, A. (2013). *Ditari i tranzicionit ekonomik*. Tiranë-Arnavutluk: Toena Yayınları.
- Arnavutluk Gelir Vergisi Kanunu. (1998). *A.L. Resmî Gazete* (Sayı 8438).
- Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Bekarlar Vergisi Kanunu. (1952). *A.L. Resmî Gazete* (Sayı 1222).
- Arnavutluk Krallığı Statüsü. (1928). Madde 141-145.
- Arnavutluk Maliye Bakanlığı. (2022). *Paketa fiskale 2023 synon rritjen e mir administrimit të të ardhurave, përafrimin e legjislacionit me BE dhe luftën kundër informalitetit*. Retrieved from: <https://financa.gov.al/paketa-fiskale-2023-synon-rritjen-e-mir-administrimit-te-te-ardhurave-perafrimin-e-legjislacionit-me-be-dhe-luften-kunder-informalitetit> (Erişim Tarihi:18.12.2022).
- Arnavutluk Merkez Bankası. (2022). Fluksi i investimeve te huaja direkte. Retrieve from:https://www.bankofalbania.org/Statistikat/Statistikat_e_Sektorit_te_Jashtem/Investimet_e_huaja_direkte/Pozicioni_i_investimeve_te_huaja_direkte.html. (Erişim Tarihi: 17.10.2022).
- Arnavutluk Özel Tüketim Vergileri Kanunu. (2012). *A.L. Resmî Gazete* (Sayı 61/2012).
- Arnavutluk Vergi Usul Kanunu. (2008). *A.L. Resmî Gazete* (Sayı 9920).
- Arnavutluk Yabancı Yatırımlar Kanunu, (1993). *A.L. Resmî Gazete* (Sayı 7764).
- Fishta, I. & Ziu, M. (2004). *Historia e ekonomisë së Shqipërisë 1944-1960*. Tiranë-Arnavutluk: Dita Yayınevi.
- Hızarcı Beşer, B. (2018). *Geçiş ekonomileri dışı açılma ve ani durmalar*, Ekin Yayınevi.
- Hızarcı Beşer, B. & M. K. Beşer (2018). The impact of flat tax rates on foreign direct investment, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 1-13.
- IMF, (2022). Albania selected issues. *IMF Country Report No. 22/363*.
- Koli, R. & Hilmi, S. (1996). *Shkenca mbi Financat dhe e Drejta Financiare*. Tirana: Tirana Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Koprencka, L. Velaj, F. & Petani, M. (2013). *The Development of the Tax System in Albania* [Sözlü bildiri]. 41. UBT International Conference, Tirane.
- Mateli, A. (2013). *Sistemi Tatimor në Shqipëri* (1.Basım). Tirana: Botimet Male Yayınevi.
- Meta B. (1999). *Politika tatimore e shtetit shqiptar 1925-1939*. Tirana: Arnavutluk Bilimler Akademisi Yayınları.

- Preçi, Z. (1999). *Problemet e rritjes ekonomike ne Shqiperi*. Tirana: QSHKE Yayınları.
- Rrumbullaku, O. (2015). *Leksione te perditsuara per Sistemin tatimor Shqipetar*. Tirane: Urtesia Bektashiane Yayınları.
- Saraçi, A. (2016). *Aspektet ligjore te investimeve te huaja ne shqiperi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). European University of Tirana. Tiran-Arnavutluk.
- Shkoza, H. (2016). *Financat e Shqipnis (1839-1934)*, Akademia Yayınları, Tiranë.
- Tanto, V. (2020). *Shmangia Tatimore Dhe Doktrina e Abuzimit Me Te Drejten*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). European University of Tirana, Tiran, Arnavutluk.

ÖZGÜN İSLAMÎ KURUMLARDAN OLAN PARA VAKIFLARINA GENEL BİR BAKIŞ VE PARA VAKIFLARININ KATILIM BANKALARINA ALTARNATİF OLMA YÖNÜ

Ayşe Celebcioğlu*

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı,
Doktora Öğrencisi, ayse.celebcioglu1@ogr.sakarya.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4169-9084

ÖZ

Osmanlı Devleti gizli ya da açık işgal ettiği ülkelerden beslenen bir sömürge imparatorluğu olmadığından, kurulduğu yıllardan itibaren sürekli mâli problemler yaşamıştır. Hatta bu durum, ahlakı kendilerine şîar edinen hemen hemen tüm İslam toplumları için süregelen bir problem olmuştur. Bu konuya İslamın temel kaynaklarında yeralan “Faiz Yasağı” da eklenince durum iyice içinden çıkılmaz bir boyut sergilemiş, Müslüman toplumlar günümüz vahşi Kapitalizminin gölgesinde kendilerine en uygun yöntemi ararlarken, faize bulaşmama konusunda da âzami çaba göstermişlerdir. İşte bu çabanın bir neticesi olarak Osmanlı Devleti; günümüz iktisadi sisteminde halen tartışmalara konu olan “Para Vakıflarını” faize alternatif bir kurum olarak ortaya koymuştur. Çalışmanın amacı; “Para Vakıflarının” günümüz Kapitalist bankacılık sistemine alternatif olup olmayacağı konusunu irdelemek olmaktadır. Bu konu incelenirken “Nitel İnceleme” yöntemlerinden “Derleme ve Sentez” usûlünden faydalanılmıştır.

Yapılan çalışma neticesinde; Para Vakıflarının pekala Katılım Bankalarına alternatif olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü Osmanlıdan buyana devam eden bu müessesenin kökeninde Kapitalist kâr maksimizasyonu değil, aksine “Muâmele-i Şer’iyye” yöntemlerinden yararlanılarak hayır yapmaya dayalı “Karz-ı Hasen” mantığı bulunmaktadır. Yapılan işlemler günümüz tartışmalarının aksine bünyesinde faiz barındırmamaktadır. Zira faiz tek sözleşmede gerçekleşen bir olgudur ve “Muâmele-i Şer’iyye” yöntemlerinin hepsinde iki bazen üç sözleşme devreye girmektedir. Bu nedenlidir ki, Kapitalist kâr maksimizasyonu yerine fakirin ve düşkün kimselerin faize bulaşmadan kredi ihtiyaçlarını

gidermek mantığı üzerine kurgulu bu müessese; Ebû Suud Efendi dahil dönemin pek çok Osmanlı şeyhülislamı ve din aliminden caizlik fetvası almıştır. Sistem; yapılan Muâmele-i Şer'iyye işlemleri ile dolaylı yoldan bir takım gelir getiren fazlalıkları barındırır da, bu fazlalıklar Kapitalist sermayedarlara değil yine fakir halka hayır olarak döneceği için pek çok Osmanlı padişahı bu müesseseyi yoğun tartışmalara rağmen yasaklamış, tersine mâmur ederek kalkındırmıştır.

Anahtar Kelimeler; Vakıflar- Para Vakıfları- Muâmele-i Şer'iyye- Faiz ve Riba- Osmanlıda Vakıflar.

Jel Kodları; D01- D02- D58- D53- D04.

AN OVERVIEW OF MONEY FOUNDATIONS AS ONE OF THE UNIQUE ISLAMIC INSTITUTIONS AND MONEY FOUNDATIONS AS AN ALTERNATIVE TO PARTICIPATION BANKS

ABSTRACT

Since the Ottoman Empire was not a colonial empire that secretly or openly fed from the countries it occupied, it has always had financial problems since its establishment. In fact, this has been an ongoing problem for almost all Islamic societies that have adopted morality as their motto. When the "Prohibition of Interest" in the basic sources of Islam was added to this issue, the situation became even more intractable, and Muslim societies tried to find the most suitable for themselves in the shadow of today's brutal Capitalism, while trying to make the maximum effort not to get involved in interest. As a result of this effort, the Ottoman Empire introduced "Money Foundations" as an alternative institution to interest, which is still the subject of debate in today's economic system. The aim of the study is to examine whether "Money Foundations" will be an alternative to today's capitalist banking system. While examining this issue, the "Compilation and Synthesis" method was utilized in the "Qualitative Analysis" methods.

As a result of the study, it was concluded that Money Foundations may well be an alternative to Participation Banks. Because the origin of this institution, which has been going on since the Ottoman Empire, is not capitalist profit maximization, but on the contrary, there is the logic of "Karz-ı Hasen" based on charity by making use of "Muâmele-i Shar'iyye" methods.

Contrary to today's debates, the transactions do not involve interest. This is because interest is a phenomenon that takes place in a single contract, and in all of the "Mu'amala-i Shar'iyya" methods, two and sometimes three contracts come into play. For this reason, instead of capitalist profit maximization, this institution, which was based on the logic of meeting the credit needs of the poor and the needy without incurring interest, received fatwas of permissibility from many Ottoman sheikhulislams and religious scholars of the period, including Abu Suud Efendi. Although the system indirectly generated some surpluses through the Muâmele-i Shar'iyya transactions, since these surpluses would be returned to the poor people as charity and not to capitalist capitalists, many Ottoman sultans did not ban this institution despite intense debates, but on the contrary, they developed it.

Key Words; Foundations- Money Foundations- Muâmele-i Şer'iyye- Interest and Riba- Foundations in the Ottoman Empire.

Gel Kode; D01- D02- D58- D53- D04.

GİRİŞ

İlk olarak hangi zamanda ve hangi coğrafyada çıktığı net olarak bilinmese de, ilk vakıf uygulamalarının; toplumun ibadet ihtiyacını gidermek maksadıyla kurulmuş "mabetler" olduğu anlaşılmaktadır. Gerek müslüman gerekse gayrimüslim toplumlara bakıldığında; vakfetme ihtiyacının kökeninde hep mabet inşası, bakımı gibi faaliyetler olması bizlere vakıfların ilk olarak ortaya çıkış gayelerini göstermektedir. Bu durumun İslam dininde de böyle olduğunun göstergesi; "Kâbe-i Muazzama-Mescid-i Nebevî-Kuba Mescidi" gibi kutsal mekanların vakıf ürünü eserler olarak kabul edilmiş olmalarıdır (M. E. Durmuş, 2022, s. 90). Bu örneklerle bakarak meseleyi Hz Peygamber'e (s.a.v.) kadar götürmek isteyenlerin elinde açık ve doğrudan bir nass bulunmasa da, ayet ve hadislerin dolaylı manalarıyla konuyu delillendirdikleri görülmektedir. Nitekim, Kur'an-ı Kerim'de doğrudan "Vakıf" kelimesi zikredilmemekle birlikte; iyilik yapmak, sadaka vermek, hayırda yarışmak, infakda bulunmak gibi konularla alâkalı pekçok ayet bulunmaktadır (Teber, 2002, s. 199). Konunun İslami bankacılık uygulamalarını içeren İslam İktisadı perpektifinden ele alınması durumunda ise; bu konudaki ilk uygulama örneklerinin Osmanlı Devleti dönemindeki "Para Vakıflarına" dayandığı söylenebilir. Ancak para vakıflarının ilk kez Osmanlı Devletinde

uygulandığına yönelik elimizde net ve kesin bir delil de bulunmamaktadır (Özcan, 2003, s. 11).

Banka dışı finansal kurumlardan “Vakıflar” hakkında geçmişten günümüze kısa bilgiler vererek günümüzde katılım bankalarına alternatif olma yönünün irdelenmesi hususunun amaçlandığı ilgili çalışmamızda; “Vakfın Tanımı ve Mahiyeti-Vakfın Unsurları-Vakfın Temel Özellikleri- Vakfın Çeşitleri- Vakfın Meşruiyeti-Para Vakıflarının İslam İktisadındaki Yeri ve Meşruiyeti- Para Vakıflarının Tarihi Geçmişi- Para Vakıflarının Yapısı ve Mahiyeti- Para Vakıflarının İşleyişi- Para Vakıflarının Katılım Bankalarıyla Kısa Mukayesesi- Para Vakıflarının Meşruiyeti ve Getirilen Eleştirilerin Genel Olarak Değerlendirilmesi” gibi yönlerden konu ele alınıp genel bir çerçeve çizilerek literatüre bu yönde bir katkı yapılması düşünülmektedir.

1. VAKFIN TANIMI VE MAHIYETİ

“Hapsetmek-Alıkoymak-Durdurmak” manalarına gelen vakıf kelimesi, terim olarak; “mülk edinilmiş bir malın aslının Allah’a (c.c.) bırakılıp, menfaatinin insanlara tahsis edilerek ebediyyen alıkonmasıdır” şeklinde tanımlanmaktadır. Tanım sonunda yer alan “Ebediyyen Alıkoyma” ifadesi ile; ilgili malın ebediyyen Allah’ın (c.c.) mülkünde kalmaya devam edeceği, ilgili malın mülkiyetinin başkasına geçemeyeceği, malın belirli bir süreyle değil süresiz olarak vakfedileceği hususlarına dikkat çekilmektedir (M. E. Durmuş, 2022, ss. 85–86; Günay, 2012). Vakıflarla ilgili tanımlamaların tümünde yer alan ortak içerik; “malın mülkiyetinin kamu hizmetine tahsis edilmesi” hususu olmaktadır. Çünkü vakfedilen mal kamunun hizmetine sunulmuş ve kamunun ihtiyaçlarını karşılamayı kendine amaç edinmiş olduğundan, bu özellik gerçekte vakıflara sosyal bir statü kazandırmaktadır (Ertem, 1999, s. 111).

2. VAKFIN TEMEL UNSURLARI

Vakfı meydana getiren başlıca üç ana unsur bulunmaktadır. Bunlar; 1-) Vakıf (Vakfeden Kimse). 2-) Mevkuf (Vakfedilen Şey). 3-) Mevkûfun Aleyh ya da Meşrûnun Leh (Vakıftan Yararlanan Kimse). Bu hususlar bir vakıf için olmazsa olmaz ve birbirinden ayrılamaz

parçalardır. Bunlardan biri dahi olmazsa, vakıf inşâ edilmiş olmaz (Ertem, 1999, ss. 112–113). Burada vakfeden kesim genellikle üst tabakayı, vakfedilen kesim ise genellikle alt tabakayı teşkil ettiğinden vakıf müesseseleri burada; üst tabaka ve alt tabaka arasında bağ kurup, alt sınıftakilerin oranının küçülmesine ve orta sınıftakilerin oranının büyümesine sebebiyet vererek, toplumda aşırı uçların oluşmasını engelleyecek ve toplumu her türlü aşırılıklardan uzak tutarak, İslamın öngördüğü ifrat ve tefritten uzak ortalama vasıflara sahip müslümanlar manasına gelen “Vasat Ümmet” boyutuna taşıyacaktır.

3. VAKFIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Bir kurumun vakıf olarak nitelendirilebilmesi için taşıması gereken özellikler şöyle sınıflandırılabilir; (Ertem, 1999, ss. 113–116).

- 1-) İrade Beyanı (Vakıf hukuki bir tüzel kişilik olduğundan, vakfın hukuken kişilik kazanabilmesi için irade beyanına ihtiyaç vardır).
- 2-) Vakfın Ebedî Olması (Vakıf belirli bir süreye bağlı kalarak kurulamaz, vakıfta süreklilik esastır).
- 3-) Vakıf Temlik ve Temellük Edilemez (Vakıf herhangi bir kişi ya da kurumun mülkiyeti altına giremez, alınıp satılamaz).
- 4-) Vakfın Tüzel Kişiliği (Vakıf gerçek kişilikten bağımsız hak ehliyetine sahip bir kurum olduğundan, onun kişiliği tüzel kişilik olarak adlandırılır).
- 5-) Vakıf Kurma İşleminin Bağlayıcılığı (Vakfın kurulduktan sonra tek taraflı olarak fesh edilememesi ve artık bu işlemde geriye dönülemez demektir). Vakıflar ile ilgili belirtilen özellikler mutlak olup; bu özelliklerden birinin dahi olmaması o kurumun vakıf olmasına mâni teşkil edecektir.

4. VAKFIN ÇEŞİTLERİ

Vakıflar; 1-) Mülkiyet Açısından (Sahih-Gayrı Sahih). 2-) Yaralananlar Açısından (Hayrî-Zürr’i). 3-) Yararlanma Şekli Açısından (Kendisinden ve Gelirinden Yararlanma). şeklinde (3) grupta incelenmektedirler (M. E. Durmuş, 2022, ss. 89–90).

4.1. Mülkiyet Açısından Vakıflar; “Sahih Vakıfların” konusu “Özel Mülkiyet” olup, özel

mülkün menkul ya da gayrimenkul olması önem arzetmemektedir. “Gayr-ı Sahih Vakıflarda” özel mülkiyet söz konusu olmayıp, bu vakıflarda devlete ait mülklerin rakabesi yani çıplak mülkiyeti değil menfaati vakfın konusunu oluşturur. Vakıflarda esas itibariyle özel mülkiyet geçerli olmakla birlikte, özel mülkiyetin söz konusu olmadığı gayr-ı sahih vakıflar da esas itibariyle geçerli vakıflar olmaktadır.

4.2. Yararlananlar Açısından Vakıflar; “Hayrî Vakıfların” konusu “fakir-kimsesiz-yetim-yolcu-öğrenci” gibi ihtiyaç sahibi kimselerin ihtiyaçlarını gidermek olup, bu vakıflar bütün insanların menfaatine ve hayrına olacak şekilde faaliyet göstermektedirler. Ayrıca Osmanlı Devleti’nde önemli bir yeri olan mahalle ve köylerdeki fakirlerin gözetildiği “Avârız Vakıfları” da bu gruba girmektedir. “Zürri Vakıflarda” ise, kişiler zengin ya da fakir akrabalarının faydalanması için vakıf kurarlar. Her ne kadar miras hükümlerini ortadan kaldırma gibi bir işlev görse de, İslam alimleri bu vakıflara cevaz vermektedir. İslam Hukukunun zürri vakıflara cevaz verme nedenlerinin başında; İslam dininin akrabaların gözetilmesini emretmesi, vakıfların yapı itibariyle ebedî olarak tesis edilen kurumlar olması, aile üyeleri yok olduğunda bu vakfın gelirlerinin tamamının kamunun menfaatine tesis edilecek olması gibi hususlar gelmekte olup; bu hususlar ilgili kurumların dinen câiz olmasına kanıt teşkil etmektedir (M. E. Durmuş, 2022, ss. 89–90).

4.3. Yararlanma Şekli Açısından Vakıflar; Aynı zamanda “Hayrat” olarak da adlandırılan “Bizzat Kendisinden Yararlanılan (Aynî) Vakıflar”; “mescit-köprü-çeşme-kütüphane” gibi zengin fakir herkesin hizmetine sunulmuş kurumlar olabileceği gibi, “imâret-hastahane-aşevi” gibi sadece fakirlerin faydasına sunulmuş kurumlar olabilmektedir. Doğrudan kendisinden değil de “Menfaatinden ya da Gelirinden Yararlanılan (Gayr-ı Aynî) Vakıflar” ise; gelirinden faydalanılan “bağ-bahçe-arazi” gibi üstü açık anlamında “Müsteğallât” vakıflar ve yine gelirinden faydalanılan “dükkan-han-hamam” gibi üstü kapalı ve çatılı anlamına gelen “Müsekkafât” vakıfları olarak iki şekilde hizmet görmektedirler.

5. VAKFIN MEŞRUIYETİ

İslam tarihinde vakıflar konusunu “Kâbe-i Muazzama-Mescid-i Nebevî-Kuba Mescidi” gibi kurtsal mekânların yapımından hareketle Peygamber’e (s.a.v.) dayandıranlar; delil olarak Kur’an-ı Kerim’deki “iyilik yapmak, sadaka vermek, hayırda yarışmak, infakda bulunmak”

gibi konularla alâkalı ayetleri ileri sürmektedirler. Konunun Peygamber'e (s.a.v.) dayandırılması ile ilgili Şu hadise de oldukça önemli kabul edilmektedir. Bilindiği üzere İslamiyetin ilk yıllarında önde gelen sahabelerden "Hz. Ebûbekir-Hz. Ömer- Hz. Osman-Hz. Ali" sahip oldukları pekçok malı Allah (c.c.) uğrunda vakfetmişler ve müslümanların faydasına sunmuşlardır. Bu sahabelerden Hz. Ömer'in oğlu, İbn Ömer hadisi Şöyle nakletmektedir; "Hayber'in fethinden sonra babam Hz. Ömer'e (r.a.) ganimetten bir arazi verilmişti. Babam Hz. Peygamber'e (s.a.v.) giderek -Ey Allah'ın (c.c.) Rasulü; benim bugüne kadar Hayber'deki yer kadar değerli bir yerim olmamıştı. Bu yeri ne yapmamı emredersiniz- dedi. Peygamber (s.a.v.); -İstersen o arazinin aslını elinde tutup, gelirini fakirlere bağışlayabilirsin- dedi. Bunun üzerine babam Hz. Ömer (r.a.) bu araziyi bazı şartlarla vakfetti. Őöyke ki; -Bu arazinin aslı satılmayacak, hibe edilmeyecek, varis olunmayacak. Bu arazinin geliri; fakirlere-miskinlere-yolda kalanlara-kölelere-Allah (c.c.) yolunda savaşanlara- misafirlere verilecek. Söz konusu mütekavvim arazinin rakabesine göz dikmeden sadece gelirinden örfe göre yenmesinde ya da yedirilmesinde bir günah söz konusu değildir-" (Buhârî, Őurût, 19; Müslim Vasiyet, 15). Hz. Peygamber'in (s.a.v.) önerilerinin yazılı Şekilde yer aldığı bu hadis vakıfa örneklik teşkil etmesi açısından önem arz etmektedir. Sonraki dönemde pek çok sahabe buna istinaden malını vakfetmiştir (M. E. Durmuş, 2022, s. 92).

Vakıfların meşruiyetiyle ilgili asr-ı saadetteki bu uygulamalara bakarak herhangi bir sorunun olmadığı düşünülse de, asıl sorun bu vakıflara nakit para bağışlanması ve bu nakit paradan elde edilen gelirlerin "Faiz" olarak değerlendirilmesi hususudur. Sonraki dönemlerde; "paradan vakıf olur mu?" "para vakfı faizin ta kendisidir" Şeklindeki görüşlerden hareketle bu konu, günümüzde de halen yoğun Şekilde devameden çeşitli itham ve tartışmalara konu olmuştur. Günümüz İslam İktisadıyla doğrudan ilgisi olan bir çeşit kredi kurumları niteliğindeki "Para Vakıfları" konusu; para vakıflarının yapısı ve mahiyeti, para vakıflarının işleyişi, para vakıflarının İslam Hukukundaki yeri ve meşruiyeti gibi başlıklar halinde ele alınarak çalışmanın ileriki bölümlerinde incelenecektir.

6. KREDİ KURUMU NİTELİĞİNDEKİ PARA VAKIFLARININ İSLAM İKTİSADINDAKİ YERİ VE MEŞRUIYETİ

6.1. Para Vakıflarının Tarihi Geçmişi

Tarihi verilere bakıldığında para vakıfları ile ilgili ilk uygulamaların Osmanlı Devleti dönemine rastladığı görülmektedir. Tarihte bilinen en eski para vakfı uygulamasının; “1423 yılında Yağcı Hacı Muslihuddîn’in 10 bin alçeyi vakfederek, geliriyle Kilise Camiinde hergün Kur’an-ı Kerim tilaveti yapan üç kişiye birer akçe verilmesini şart koştuğu” şeklindeki bir nakil olduğu anlaşılmaktadır. Daha öncesiyle elde ilgili bir delil ya da kaynak olmadığından hareketle bu uygulamanın bir Osmanlı buluşu olduğu düşünölmektedir. Fatih ve Kanûnî devirlerinde para vakıfları öyle yaygınlaşmıştır ki, bu devirlerde müderris ve imam maaşlarının bile para vakıflarından karşılandığı rivayet edilmektedir. Bu konuya bir örnek vermek gerekirse; Sultan II. Bayazid İstanbul’da yaptırmış olduğu medresede şeyhülislamın haftada bir gün ders vermesi karşılığında, para vakfından kendisine ücret verilmesini emrettiği bilgisi kayıtlarda yer almaktadır (Ekinci, 2021). Bu doğrultuda eldeki kaynaklar ışığında para vakıflarının bir Osmanlı buluşu olduğu kabul edilmekle birlikte, bu uygulamanın hangi padişah zamanında başlatıldığına dair elde net bir bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda II. Murat ve Fatih Sultan Mehmet dönemine ait bazı bilgilerden hareketle, bunların para vakıflarına ait ilk örnekleri olduğu varsayılmaktadır (Özcan, 2003, s. 11).

6.2. Para Vakıflarının Yapısı ve Mâhiyeti

Osmanlı Devleti bir sömürge imparatorluğu olmadığından kurulduğu yıllardan itibaren sürekli mâli problemler yaşamıştır. Hatta bu durum hemen hemen tüm İslam toplumlarında İslamın ilk çıkışından itibaren süregelen bir problem olmuştur. Söz konusu problemlere çözüm bulmak gayesiyle, kaynağını doğrudan nasslardan alan “Karz-ı Hasen” uygulaması ve bunun haricinde tamamen riske dayalı olarak tesis edilen “Kâr/Zarar Ortaklıkları” uygulamaya konulmuştur. Bu yöntemler ortaya konularak bir yandan “Faiz Yasağı” ihlal edilmeden ihtiyaçlar giderilmeye çalışılmış diğer yandan ortaya çıkan problemlerin helal yollardan giderilmesi amaçlanmıştır (Aşar, 2011, s. 14). Ancak Osmanlı Devletinde Karz-ı Hasen uygulamalarında yaşanan sıkıntılar ve bu kredilerin geri dönüşünde ortaya çıkan aksaklıklar onları alternatif yöntemler aramaya mecbur bırakmıştır. İşte Osmanlı Devletinde alternatif yöntem olarak vücuda getirilen “Para Vakıfları”, bu ihtiyaca binâen ortaya çıkmış

kurumlar olup; söz konusu kurumlar gerek içinde bulunduğu dönem itibariyle gerekse günümüzde oldukça fazla tartışmalara ve eleştirilere maruz kalmıştır.

Para Vakıfları devletin denetiminde meydana gelen bir nevi “Para Pazarı” demektir. Devleti yönetirken beklenmedik şekilde ortaya çıkan; doğal afet, savaş, olağan üstü durumlar gibi hallerde bunların telaffisi için oluşturulmuş âni nakit ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak ihdas “Avârız Vakıfları” ile “yeniçeri-esnaf-harem ağası” gibi birliklerin kendi maaşlarını tahsil etmek için kurdukları “Orta Sandıkları” birer para vakfı kurumları olmaktadır (Ekinci, 2021). Özellikle yükselme döneminde sınırların gelişmesi ve masrafların artması paralelinde, içinde bulunduğu kaynak sıkıntısını Para Vakıfları (Vakfu'n-Nukûd) ile gidermeye çalışan Osmanlı Devleti, elbette bu yöntemi İslamın en önemli yasağı olan “Faize” bulaşmama gayesiyle geliştirerek uygulamıştır. Yöntemin temelinde belirli bir nakdin vakfa bağışlanması ve bu nakit bedelden fakirlere yardımcı olmak gayesiyle belirli bir getiri elde edilmesi yatmaktadır. Vakıf yönetimi burada para vakfının sermayesini oluşturan nakit bağışlar ile bir yandan şahısların kredi ihtiyacını karşılamakta, diğer yandan genellikle “Muâmele-i Şer-iyye ve İstiğlâl” satışlarla kullanılan kredilerden elde edilen gelirler ile de fakirlere yardımlarda bulunmaktadır (Aşar, 2011, s. 14). Tüm bu bilgiler ışığında denilebilir ki; “Para Vakıfları”; sadece fertlerin kredi ihtiyacını karşılamak değil, maaş ödemesi ve olağan üstü durumlarda kaynak sağlanması vasıflarından dolayı aynı zaman birer “Sosyal Sigorta Kurumları” olmaktadır.

6.3. Para Vakıflarının İşleyişi

Para Vakıfları vakfedenlerden elde ettikleri nakdi getirileri teoride (Aşar, 2011, ss. 14–20); 1-) Muâmele-i Şer'iyye, 2-) Bey-i İstiğlâl, 3-) Karz-ı Hasen, 4-) Mudârabe (Mutlak-Mukayyed Ortaklık), 5-) Bidaâ (Ticaret Malı), 6-) Müşâralet (Ortaklık), 7-) Akara Tebdil ve İcare (Kiralama) gibi yöntemlerle işletse de; pratikte bu yöntemlerden en çok kullanılan “Muâmele-i Şer'iyye-Bey'i İstiğlal-Karz'ı Hasen” olmaktadır. Bunlar arasında ise “Karz-ı Hasen”in toplam kullanım içindeki oranı sınırlı seviyede gerçekleşmektedir denilebilir (Özcan, 2003, ss. 373–375). Aşağıda pratikte kullanılan üç yöntemin açıklanması yapılmaktadır;

6.3.1. Muâmele-i Şer'iyye Yöntemi

Bu yöntem faiz yasağına bir alternatif olarak, fertlerin finansman gereksinimini sağlarken onların faizden korunmalarını sağlamak için geliştirilmiş bir yöntem olmaktadır. İslam hukukunda "Muâmele-i Şer'iyye" yöntemi; vadeli şekilde satışı gerçekleştirilen bir malın, daha düşük bir bedel ödenerek peşin şekilde geri satın alınması anlamına gelen "Bey'i İne Satış" ile eş değer görülmektedir. Bu uygulamada söz konusu borç ilişkisinden kaynaklanan fazlalığın satım sözleşmesinden dolayı ortaya çıkmış olmaması için araya ilave bir satış sözleşmesi ilave edilmesi söz konusu olduğundan, İslam Hukukunda "Hile-i Şer'iyye" yani "Şer'i Çözüm" olarak değerlendirilmektedir. Mevcut borç işleminin arasına dahil edilen ilave satım akdi yoluyla yapılan işlemi faiz olmaktan çıkarıp haram yasağını ortadan kaldırdığı için pekçok İslam uleması için önemli görülen "Muâmele-i Şer'iyye" yöntemi; uygulamada farklı şekillerden yapılıyor olsa da hepsinin ortak noktası; araya bir satım akdi dahil edilerek gelecekte fazlasıyla ödemesi yapılacak borç miktarını satım akdine dayandırmak olmaktadır (M. E. Durmuş, 2022, ss. 94–95).

"Muâmele-i Şer'iyye" işleminin sahihliği açısından taşıması gereken özellikler şunlardır; (Aşar, 2011, ss. 18–19).

- 1-) Para vakfının ve para talebinde bulunan borçlunun, sözleşmeyi hakim-kadı huzurunda yapmaları gerekmektedir.
- 2-) Sözleşmeye taraf olan kimselerin devletin belirlediği "Fâiz/Kârpayı" hadlerine uymaları zorunludur.
- 3-) Para vakfı vermiş olduğu borcun haricinde, ikinci sözleşmede satılan mal vasıtasıyla belirli oranda fazlalık istediğini karşı tarafa bildirmek zorundadır. Ancak burada vade dolduğunda borçlu borcunu ödeyemezse, para vakfı ödenmeyen günler için kesinlikle faiz talep edemez.
- 4-) Henüz vade gelmeden borçlu borcunu öderse, para vakfı tarafından yalnızca vade gününe kadar olan kâr talep edilebilir. Para vakfının kararlaştırdığı vadenin sonundaki kârın tamamını erken ödeme olarak talep etme hakkı yoktur.
- 5-) Para vakfından alınan borç "vakfın alacağı emsali ile yerine getirilir" ilkesi gereği aynı cinsten varlıklarla ödenmelidir. Meselâ; alınan borç akçe ise akçeyle, altın ise altın ile ödemedede bulunulacaktır.

6-) Para vakfı, verdiği paranın geri dönüşünü sağlamak maksadıyla güçlü teminatlar almak zorundadır. Meselâ; verilen borca denk kuvvetli bir rehin ya da verilen borcu ödemeye muktedir zengin bir kefil bu teminatları karşılamaya kâfi gelecektir. Buradaki ölçü; “her bin akçe için bir kefil” şeklinde olup, vakfiye şartnamesinde şart koşulmaktadır.

Yöntemin “Fıkhî Açıldan” değerlendirmesine kısaca bakılacak olunursa; Osmanlı dönemi fıkhî kaynaklarında “Muâmele-i Şer’iyye” hakkında farklı değerlendirmeler olup; genellikle ulemanın bu konuda ihtilaf ettiği ve bu doğrultuda ilgili uygulamanının geçerliliği hususunda; “Mekruh-Tahrîmen Mekruh-Câiz” olmak üzere üç değişik görüşün ortaya çıktığı görülmektedir (Kaya, 2010, s. 5). Hanefî alimlerin şayet “İneden farklı olarak, araya bir şahsın girmesi” gibi belirli şartlar gerçekleşirse çoğunluğu tarafından, Şâfi alimlerin ise tamamı tarafından cevaz verilen bu yonteme; Malikî ve Hanbelî alimler şiddetle karşı çıktığı müşâhede edilmektedir. Ebû Hanife tarafından, “İne Satış” nevinden yapılan bu tür işlemlerin; şayet iki kişi arasında gerçekleşirse fâsit, ancak araya üçüncü bir şahsın girmesi ile câiz olabileceği vurgulanmıştır (Serahsî, 1983, s. 13/123). Ebû Hanife’nin bu açıklamasıyla yapılan işlemler; araya üçüncü şahısların girmesi sağlanarak “Muâmele-i Şer’iyye” adı altında borç temin etme yolları aranmasının yolunu açmıştır. Hanefî alimlerinden İmam Ebû Yusuf da benzer şekilde; “İne Satış” olarak görülen bu yöntemi câiz gördüğünü, hatta haramdan kaçmak için başvurulduğu takdirde sevâbının bile bulunduğunu “Nassa Binâen” belirtmiştir. Ancak yine Hanefî alimlerden olan İmam Muhammed, faizcilerin uydurduğu “Muâmele-i Şer’iyye” işlemine “İne Satış” ismini vermiş ve kalben bu işleme razı olamadığını dile getirmiş (Döndüren, 2023) olsa da, “Örfe Binâen İstihsânen” bu tür işlemleri câiz gördüğüne dair de pekçok kaynak bulunmaktadır (Dumlu, 2015, s. 315). Günümüz tanınmış fâkihlerinden Hayrettin Karaman’a göre; Teverruk İşleminde” araya 3. kişinin girmesi sonucu “İne Şatışın” önüne geçilmekte, yapılan ikinci satım akdiyle faiz ortadan kalkacağı için yöntemin helal olduğu beyan edilmektedir. Ebu Hanife ve İmam Yusuf’un onay verdiği bu yöntemler sayesinde, gerek ekonomi gerekse ihtiyaç sahibi insanlar destek görmekte, onların dertleri bu yollarla çözüme kavuşmaktadır (Karaman, 2018). Bu uygulama hakkında her ne kadar fâkih görüşleri farklılık arzetsede genel kanaat ve ağırlıklı görüş; “Muâmele-i Şer’iyye”in caiz olduğu yönündedir (Kaya, 2010, s. 5). Kısacası bu yöntemde; kişiler rehin ve kefil göstererek “Muâmele-i Şer’iyye” vasıtasıyla para vakıflarından kredi temin etmekte diğer yandan vade sonunda anapara dahil olmak

üzere vakfın ikinci satıştan belirli oranda “Kâr-Ribh” elde etmesi söz konusu olmaktadır. Böylelikle fertler bir yandan ihtiyaç duydukları kredilere kavuşmakta, diğer yandan vakıf gerçekleştireceği hizmet için belirli bir kâr sağlamaktadır (M. E. Durmuş, 2022, s. 97). Diğer önemli günümüz fakihî olan Ömer Nasuhi Bilmen’e göre ise; vakfın malı bir kimseye ribhsiz (kârsız) borç olarak veremez. Ancak bu işlemde faiz alınması da haramdır. O halde meşru bir satım yoluyla “Para Vakıfları” kullanılarak bir yandan vakfa gelir sağlanmış diğer yandan faiz şeklinde bir muamele yapılmamış olur (Aşar, 2011, ss. 16–17; Bilmen, 1986, ss. 5/47-48).

Yöntemin “Aşamalarına” kısaca değinilecek olunursa (M. E. Durmuş, 2022, ss. 96–97); Burada başlıca iki yöntem uygulanmakta olup; her ikisi de “Muâmele-i Şer’iyye”de kullanılan “İne Satış” yöntemi olmaktadır. Birinci Yöntem; 1-) Nakit ihtiyacı içerisinde bulunan kişi, sahibi olduğu bir malı para vakfına 100 kuruş peşin olarak satar. 2-) Malını vakfa teslim eder ve parasını peşin şekilde alır. 3-) İlgili kişi nakit gereksinimini karşıladıktan sonra ilgili malı tekrardan bir yıl vadeli olarak para vakfından 110 kuruştan geri satın alır. 4-) Yapılan işlem sonucunda ilgili kişi para vakfından 100 kuruş borç almış, karşılığını 1 yıl sonra para vakfına geri ödemek üzere 110 kuruş borçlanmıştı. 5-) Para vakfi ise verdiği 100 kuruşluk borç sonucunda, 1 yıl sonra tahsil etmek üzere kredi verdiği şahıstan 110 kuruş almayı hak kazanmıştı. İkinci Yöntem; 1-) Para vakfi, nakit ihtiyacı içerisinde bulunan kişiye 1 yıl vadeli olarak 100 kuruş borç para verir. 2-) Para vakfi söz konusu borca ilaveten kendi bünyesinde bulunan bir malını nakit talebinde bulunan kişiye bir yıl vadeli olarak 10 kuruş satar. 3-) Nakit ihtiyacı içerisinde bulunan kişi vakıftan almış olduğu malı başka bir kimseye teslim eder. 4-) Dışarıdan olaya müdahil olan kişi, nakit ihtiyacı duyan kişiden teslim aldığı malı ilgili para vakfına götürerek hibe eder. 5-) Bir yıl sonra vade geldiğinde nakit ihtiyacını gidermiş olan kimse hem para vakfından aldığı 100 kuruşluk karz-ı hasen tutarını hem de vadeli şekilde satın aldığı malın bedeli olan 10 kuruşu öder. Böylece kredi ihtiyacı duyan kişinin ödemesi gereken 110 kuruşluk bedelin 10 kuruşu, para vakfının hayır işlerinde kullanacağı kârını oluşturmuş olacaktır.

6.3.2. Bey Bi’l-İstiğlal Yöntemi

Ödünç para bulmak amacıyla başvuru alan akitlerden olan “İstiğlâl Satış” yönteminde; satıcının sahibi olduğu malı tekrardan kiralamak maksadıyla geçici şekilde satması işlemi söz konusu olmaktadır. İstiğlâl kelimesi, bir varlığın gelirinden ve kârından istifade etmek demektir (Ali Haydar Efendi, 1912, ss. 664–666). Diğer bir ifade ile, bir kimsenin sahibi olduğu malı tekrardan kiralaması karşılığında bir başka kimseye vefâen satması demektir ki; burada satılan malın tekrardan malın sahibi tarafından kiralanması şarttır (Bilmen, 1986, s. 127). Faizden korunmak için tercih edilen söz konusu yöntem; gerçekte günümüzdeki “Rehin-İpotek” işlemini yansıtmakta olup, ilgili rehin işleminde rehin verilen alıcı gerçek anlamda mala malik olamadığından sahibinin izni olmadan o maldan yararlanamamakta ve şayet mal bu süreç içinde telef olursa ilgili borç hukuken düşmektedir (Ali Haydar Efendi, 1912, ss. 664–666).

Kısacası “İstiğlâl Satış” yönteminde; borç veren konumundaki para vakfı nakit talebi olan borçludan satınaldığı gayrimenkulü, borcunu ödeyinceye kadar mal sahibi borçluya tekrardan geri kiralamakta ve karşılığında kendi malının kiracısı olan borçludan sabitlenmiş yıllık bir kira geliri almaktadır. Gerek boçlunun sahibi olduğu bir gayrimenkulü aldığı borç karşılığında para vakfına peşin bedelle satması, gerekse ilgili vakfın borçludan yıllık sabit bir kira getirisi alıyor olması yöntemin tercih edilmesinde önemli rol oynamaktadır ki; para vakıflarının kredilendirmede en fazla kullandığı yöntem bu nedenlerle “İstiğlâl Satış” yöntemi olmaktadır (M. E. Durmuş, 2022, s. 98). Çünkü borçlu tarafından vakfa satılan gayrimenkul vakfın uhdesinde bir nevi rehin-İpotek hükmünde olup, şayet borç ödenmeyecek olursa para vakfı tarafından ilgili gayrimenkule el konularak ya satılmakta ya da borçtan mahsubu yapılarak mevcut borcun kapatılması yoluna gidilmektedir. Belirtilen nedenlerden dolayı para vakıfları açısından risksiz bir finansman aracı olması, onun yüksek tutardaki kredilendirme işlemlerinde “Muâmele-i Şer’iyye”den ziyade daha fazla tercih edilmesine olanak sağlamıştır (M. E. Durmuş, 2022, ss. 98–99). Çünkü belirtildiği üzere yöntemin kendisi başlı başına sabit getirili bir İpotek işlemi olmaktadır.

Yöntemin “Fıkhî Açından” değerlendirmesine kısaca bakılacak olunursa; Gerek “İstiğlâl Satış” gerekse “Vefâ Satış” her ne kadar satış şeklinde lanse edilse de (İstiğlâl satışta kira devreye girmesi nedeniyle durum biraz farklı olasa da) gerçekte bunlar hakiki bir alış-veriş işlemi olmayıp, bir nevi “Rehin-İpotek” hükmündedir. Çünkü bir taraf verdiği borca karşılık

alacağını garantilerken diğer taraf verdiği garanti karşılığında nakit ihtiyacını gidermektedir (Celebcioğlu, 2017, s. 217). Alıcı satın aldığı malın gerçek sahibi olmayıp, geçici bir süre yani borç ödeninceye kadar o malı elinde tutmakta, bu arada ilgili malı borçluya yeniden kiralayarak aynı zamanda sabit bir kira geliri elde etmektedir. İslam hukukçuları nezdinde “İne Satış” olarak değerlendirilen bu tür satışlara; Hanefi ve şâfi alimler cevaz verse de, Maliki ve Hanbeliler ilgili yöntemleri “Örtülü Faiz “ diyerek şiddetle red ederler (Bilmen, 1986, ss. 47–48). “İstiğlâl Satış” yöntemini câiz görenlerin dayanağı; ihtiyaç ve zorunluluktan dolayı faize düşmeden ihtiyacı gidermek maksatlı olarak bu akitlerin toplum genelinde “Örf ve Gelenek” haline gelmesi prensibi olmaktadır. İlgili akdi geçerli sayanların bir diğer dayanağı ise; “taşınmaz malların kabzdan önce satılmasının mümkün olması ve dolayısıyla bu taşınmazların teslim alınmadan kiralanabileceği” hususu olmaktadır ki “İstiğlâl Satış” işleminde yapılan da bu olmaktadır (A. Bayındır, 1996, s. 21).

Yöntemin “Aşamalarına” kısaca değinilecek olunursa (M. E. Durmuş, 2022, s. 98); 1-) 100 kuruşluk nakde ihtiyacı olan borçlu sahibi olduğu gayrimenkulü 1 yıl sonra geri almak şartıyla para vakfına 100 kuruşa satar. 2-) Para vakfı ilgili gayri menkulü teslim alarak, karşılığında 100 kuruşu nakit ihtiyacı içerisindeki borçluya öder. 3-) Ardından para vakfı ilgili gayrimenkulü malın sahibi olan borçluya, 1 yıllığına 10 kuruşluk bedel karşılığı olarak kiralar. 4-) Bir yıl sonra para vakfı ilgili gayrimenkulü malın sahibi olan borçluya geri satar. 5-) Bu işlem sonucunda borçlu taraf, para vakfına; gayrimenkulün bedeli olan 100 kuruşu ve 1 yıllık kira bedeli olan 10 kuruşu ödemiş olacaktır.

6.3.3. Karz-ı Hasen Yöntemi

Sözlükte “Kesmek-Parçalamak” manasına gelen (Eskicioğlu, 1999, s. 118) Karz-ı Hasen mecellede; “mislî olan bir malı yine misli olarak başka bir kimseye ödünç olarak verip geri almak üzere bina edilen bir akit” şeklinde geçmektedir (Ali Haydar Efendi, 1991, ss. 3–82). Kur'an-ı Kerim'de 5 ayette (Bakara/245-Mâide/12-Hadîd/11-Teğâbun/17-Müzemmil/20) doğrudan geçmekte olan bu kavram daha çok “Borç Vermek” manasında kullanılmaktadır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2000, s. 520). Mecellenin tanımında yeralan “Misli Ödeme” ile kastedilen; karz sözleşmesinin “Vedia-Âriyet-Hibe-Sadaka” sözleşmelerinden ayrılması maksatlı olmaktadır. Çünkü “Sadaka-Hibe” sözleşmelerinde mal bir daha geri alınmamak

üzere verilmekte, “Vedia-Âriyet” sözleşmelerinde ise verilen malların bizzat kendilerinin geriye alınmak üzere verilmeleri söz konusudur. Buna karşılık “Karz-ı Hasen” sözleşmesinde verilen malın doğrudan kendisi değil “Mislinin “alınması esas olmaktadır (Duman, 2019, s. 13).

Karz işleminin “Geçerliliğini” sağlayan unsurlar; Karz-ı Hasen sözleşmesinin rüknü; “icab-kabul-teslim” işlemlerinden meydana gelmektedir. Karz sözleşmenin geçerli olabilmesi için (Kerimoğlu, 1985, ss. 474–475); 1-) Tarafların akli başında ve mümeyyiz olmaları, 2-) Karz akdine konu olan malın mislinin (Benzeri) piyasada kolaylıkla bulunabilmesi, 3-) Karz sözleşmesi sırasında tarafların menfaatlerini belirten bir beyanda bulunmaması, 4-) Karzı veren tarafın istediği anda para veya malı geri isteme hakkının bulunması gibi hususları bünyesinde taşıması gerekmektedir. Belirtilen unsurlar içerisinde geçen “Tarafların Menfaât Belirten İfadede Bulunmaması” hususu geçerlilik açısından oldukça önemli olmaktadır. Çünkü tarafların karz sözleşmesinde kendi menfaatlerini öne sürmesi, işlemi faize götürecektir ki bu durum işlem geçersiz hale getirebileceği gibi karz akdi niyetiyle yapılan sözleşmeyi “Haram” boyutuna taşıyacaktır. Ancak ödünç alan taraf fazlalık nevinden bir tutarı karşı tarafa vermek yerine, kendisine karşılıksız borç veren tarafa teşekkür mahiyetinde hediye ikramında bulunması mümkün olabilmektedir (Bilmen, 1986, ss. 99–100).

Yöntemin “Fıkhî Açıdan” değerlendirmesine kısaca bakılacak olunursa; Karşılığında hiçbir karşılık beklemeden tamamen Allah’ın (c.c.) rızasını kazanmak maksatlı olan “Karz-ı Hasen” akdinin, bütünüyle bu amacı taşıması yöntemin olmazsa olmaz bir özelliği olmaktadır. Ancak İslam Hukuku açısından bu akdin en önemli özelliğinin “Karşılıksızlık İlkesi” olmasına rağmen, uygulamada bu akit karşılığında oldukça “Yüksek Teminatlar” alındığı, ya da değişik adlar altında müşteriden birtakım “Ek Ödemeler” talep ettikleri görülmektedir (Yanpar, 2014, s. 166). Hal böyle olunca tamamen “Karşılıksızlık Esasına” dayanan bu akitlerde, İslami Finans kurumlarının kendisini güvenceye almak maksatlı olarak uygulamakta oldukları “Teminat Metodu” İslam alimleri arasında; -teminatın alınıp alınmaması ya da yüksek miktarda alınmaması- gibi hususlarda tartışmalara sebebiyet vermektedir. Bu doğrultuda kâr elde etmekten ziyade tamamen sıkıntıda olan birinin yardımına koşmayı amaç edinen “Karz-ı Hasen” akdinin; belirtilen olumsuz uygulama

örnekleriyle tamamen tezat teşkil ettiği görölmekte olup; belirtilen olumsuzlukların yöntemin amacından uzaklaşmasına yol açacağı kaçınılmaz bir realite olmaktadır.

Yöntemin “Aşamalarına” kısaca değinilecek olunursa (A. Durmuş, 2022, s. 5); 1-) Nakit gereksinimi içerisinde olan borçlu taraf para vakfından 100 kuruşu 1 yıl vadeli olarak peşin şekilde alır. 2-) Ardından para vakfından “hırka-kalem-mendil” gibi maddi değeri düşük bir malı yüksek bedelle 10 kuruşa yine 1 yıl vadeli olarak satın alır. 3-) Daha sonra borçlu aldığı bu malı üçüncü bir kişiye, üçüncü kişi de para vakfına yeniden hibe eder. 4-) Sonuç olarak nakit ihtiyacı içerisindeki borçlu taraf, 1 yıl sonra toplamda 110 kuruşu para vakfına ödemiş olacaktır. Para vakıfları ile “Karz-ı Hasen” arasındaki ilişkiye genel olarak bakılacak olunursa; gerçekte vakıflar birer hayır kurumları olduğundan ve bu hayır işlemlerine karşılıksız yapmakta olduklarından dolayı, normalde “Karz-ı Hasen” yönetimini çok fazla kullanmaları gerekmektedir. Ancak geçmiş kaynaklara ve özellikle de “Tahsin Özcan’ın 16. Yüzyıl Para Vakıfları” çalışmasına bakıldığında, yapılan arşiv çalışmalarında çok az örneğine rastlanılması nedeniyle durumun hiç de öyle olmadığı görölmektedir. (Özcan, 2003, ss. 373–374). İlgili dönemlerde sınırlı seviyede “Karz-ı Hasen” uygulamalarına nâdir olarak rastlansa da, takip eden dönemlerde neredeyse hiç kullanılmadığı, vakıfların güçlü teminatlarla kendilerini garantiye aldıkları “Muâmele-i Şer’iyye ve İstiğla” yöntemlerini tercih ettikleri mevcut kaynaklardan anlaşılmaktadır (Kaya vd., 2017). Bütün bunlardan hareketle para vakıflarının; tamamı hibeden oluşan nakdi kaynaklarını karz akdiyle kârsız olarak kredi şeklinde kullandığı düşünülecek olursa, karzın geri dönüşünde sıkıntı yaşanması halinde bu vakıflardan yardım gören fakir halkın uğrayacağı kayıplar nedeniyle bu durum toplum zararına olacağından, Karz-ı Hasen uygulamalarının para vakıflarında nadir olarak kullanıldığı çıkarımına varmak yanlış olmayacaktır (Kaya vd., 2017, s. 100).

6.4. GÜNÜMÜZ KATILIM BANKALARIYLA PARA VAKIFLARININ KISA MUKAYESESİ

6.4.1. Benzer Yönlerin Mukayesesi

Para vakıfları ile Faizsiz Finans Kurumlarının; gerçekleştirmekte oldukları finansal işlemleri “Faizsiz” olarak yerine getirmeleri amacı, uygulamakta oldukları yöntemlerde “Hilye-i

Şer’iyye” yani İslam fıkhına uygun bir takım şer’i çözüm yolları geliştirmekte oluşları, bu yöntemlerin meşruiyeti hususunda bazı tartişmaların gündeme gelmesi, İslamın temel kaynakları olan nassların ana referans kaynağı olması gibi bazı ortak yönler bulunmaktadır (Kayahan vd., 2016, ss. 82–87).

“Benzer Yönler” Genel Olarak şunlar Olmaktadır (A. Durmuş, 2022, s. 13); 1-) Her ikisinde de amaç; finansman ihtiyacının “Faizsiz” yöntemlerle karşılanmasına dayanır. 2-) Her ikisinde de çözüm kriteri; İslam Hukukunda yer alan hükümlere uygun olma esasıdır. 3-) Her ikisinde de bazı yöntemlerin meşruiyeti yönünde yoğun tartişmalar bulunmaktadır. 4-) Her ikisinde de ana kaynaklar; “kitap-sünnet-icma-kıyas” olmak üzere 4 adet “Edille-i Şer’iyye” muhteviyatından oluşur. 5-) İslami olmanın yansıra, hukuki düzenelemeler kamu otoritesinin onayından geçmek zorundadır. 6-) Her ikisinde de kazancın meşruiyeti; İslam Hukukunun öne sürdüğü genel prensiplere uymak zorundadır. 7-) Her ikisinde de uygulanan kâr; “Şer’i Muamele” olmaksızın kendi başına oluşmaz. Para vakıflarındaki gecikme cezası; Katılım Bankalarındaki gecikme cezası gibi başlangıçta belirlenen bir tutar olmayıp; “Gecikme Cezası- Mahrum Kalınan Kâr” adıyla isimlendirilerek alınmaktadır. 8-) Her ikisinde de “Kayıt Dışılık” sözkonusu değildir. Para vakıfları mutlaka “Şer’iyye Sicilleri”ne işlenmekte; Katılım Bankalarında ise üretim ve ticarete aracılık edilmekte olunduğundan yapılan her işlemin mutlaka “Belgelendirilme Mecburiyeti” sözkonusu olmaktadır. 9-) Her ikisinde de “Finansman İhtiyacı” hususunda genel bir terim kullanılması sözkonusudur. Para vakıflarında bu terimin karşılığı “İdâne” olmakta iken; Katılım Bankalarında ilgili finansman ihtiyacı teriminin karşılığı “Kredi-Finansman” olmaktadır. 10-) Her ikisinde de zararın önüne geçmek, riski minimize etmek ve kendini garantiye almak adına müşteriden “Rehin-Kefil” gibi güçlü teminatların alınması sözkonusu olmaktadır. 11-) Her ikisinde de finansman yöntemi olarak kullanılan “Bey-i İstiğlâl ve İcâre Sukuk” işlemlerinde oldukça fazla benzer yön olduğu görölmektedir. 12-) Para vakıflarında uygulanan “Esham Sistemi- İltizam Benzeri” ile Katılım Bankalarının uyguladığı “Gelire Ensdeksli Senetler (GES)” arasında oldukça fazla benzerlik olduğu görölmektedir. 13-) Her ikisinde de “Karz-ı Hasen ve Ortaklık” yöntemleri nadiren uygulanmaktadır. 14-) Her ikisinde de meşru yollardan belirli oranda “Kar-Getiri” sağlanması hedeflenmektedir. Para vakıflarında bu durum “Toplum Menfaatıyla” açıklanırken, Katılım Bankalarında “Anonim şirket” olmanın bir gereğidir.

6.4.2. Farklı Yönlerin Mukayesesi

Para vakıfları ile Faizsiz Finans Kurumlarının; sahip oldukları iktisadi ve kurumsal sistem yapıları, kuruluş işlemlerinde bağlı oldukları yasal mevzuatlar, kuruluşta konulması zorunlu olan asgari sermaye tutarları, yönetim usul ve esasları, tâbi oldukları bağlayıcı yasal mevzuatlar, fon toplama ve fon kullandırma şekilleri, uygulanan fon kullandırma yöntemlerinde talep edilen teminat hususları, kurumların bağlı buldukları denetleyici birlikler, bölgesel ve genel yapı arzitmeleri gibi yönlerden oldukça farklı yapıya sahip oldukları görölmektedir (Kayahan vd., 2016, ss. 82–87).

“Farklı Yönler” Genel Olarak Şunlar Olmaktadır (A. Durmuş, 2022, ss. 14–15); 1-) Para vakıfları genel itibariyle “İslamî İktisad” sistemi içerisinde faaliyet göstermekte iken; Katılım Bankaları genel olarak faizli banka sisteminin yaygın olduğu ve faizin devlet otoritesince meşrû sayıldığı ölkelerde faize alternatif olarak uygulanmaya çalışılmaktadır. 2-) Para vakıfları kurulurken “Vakıf Kuruluşu” ile bağlantılı prosedürler esas alınırken; Katılım Bankalarının kuruluşunda “Genel Bankacılık” prosedürleri kriter olarak alınmaktadır. 3-) Para vakıflarında kamu otoritesinin belirlemiő olduğu bir “Âzamî Kâr Oranı” mevcut olup bunun üzerinde kâr elde etmek yasaklanmış iken (Kaya, 2010, s. 16); Katılım Bankalarında da benzer şekilde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasına bildirilen ve “Âzami Kâr” oranının altında olmak kaydıyla Katılım Bankasınca belirlenmektedir (2020/3 Sayılı Resmi Gazete, 2020). 4-) Para vakıflarının gelirleri tamamen “Toplum Yararına” olup, sosyal alanlarda sarfedilmektedir. Katılım Bankalarında ise anonim Şirket olma vasfının getirdiği bir “Ticâri Yapı” sözkonusu olduğundan elde edilen “Kâr/Getiri” ortaklar arasında bölüőölüp, doğrudan topluma dönme gibi bir vasıf sözkonusu değildir. 5-) Para vakıflarında sözleşmede bulunması durumunda bađıőta bulunulan sermayenin belirli bir bölümünün “Karz-ı Hasen” gibi alanlarda kârsız şekilde kullanılması mümkün olabilmekte iken; Katılım Bankalarında sahip olunan Anonim Şirket statüsündeki ticâri kuruluş vasfı, onların böyle kârsız uygulamalara nadir durumlar haricinde girmelerini engellemektedir. Ancak faizli bankalarla karşılaştırıldıklarında bu tür kârsız hayır işlemlerini, Katılım Bankalarında az da olsa görmek mümkün olabilmektedir. 6-) Para vakıfları yapıları gereği ticarethane olmadıklarından getirilen yasal düzenlemeler, onların

yatırım yapan büyük sermaye kuruluşu olmalarına ya da diğerleri aleyhinde çok fazla büyüyüp genişlemesine belirli sınırlamalar getirmektedir (Kaya, 2010, s. 16). Buna karşın Katılım Bankaları her ne kadar İslami yönleri olsa da, konvansiyonel bankalar kanununa tabi faizli kapitalist sitem içerisinde yer alan ticarethane vasfına sahip olduklarından, toplum menfaatine olarak onların aşırı büyümesi ya da genişlemesini önleyici herhangi bir önlem söz konusu olmamaktadır. 7-) Para vakıflarında Katılım Bankalarında yer alan fon toplama yöntemleri bulunmayıp, onların fonlarının kaynaklarının tamamını “Hıbe ve Bağışlar” oluşturmaktadır. Oysa Katılım Bankalarında “Özel Cârî ve Katılım Hesabı” şeklinde fon toplama yöntemleri mevcut olup, onların bağış ve hibe gibi yöntemlerle fon toplamaları sözkonusu olmamaktadır. 8-) Para vakıflarında verilen kredilerin vadeden önce tahsil edilmesi durumunda, kalan süreye denk gelen kârpayı müşteri lehine düşüldüğü halde (Kurt, 1996, s. 46); Katılım Bankalarında bu durum tüketici kanunları gereği mümkün olabildiği halde tamamen Katılım Bankasının insiyatifine bırakılmaktadır. 9-) Para vakıflarında vakfedilen paranın zaman aşımı süresi; paranın aslına dayanan davalarda 36 yıl, paranın kârına dayanan davalarda 15 yıl kanunen öngörülmekte olup (Kurt, 1996, s. 64); Katılım Bankalarında bu konudaki davalarla ilgili düzenlemeler Bankalar Kanunu’nda yer alan standart genel düzenlemelere tâbi olmaktadır. 10-) Para vakıflarının temelini oluşturan “Muâmele-i Şer’iyye ve Bey-i İne” yöntemleri; Katılım Bankalarında nadir olarak uygulanmaktadır. Malezya Katılım Bankalarında “Şâfi Mezhebinin” yaygın olmasının da etkisi ile çokça uygulanan bu yöntemler, Türkiye Katılım Bankalarında nadir olarak kullanılmakta olup; Türk Katılım Bankalarının en çok kullandıkları yöntemlerin başında “Murâbaha ve İcâre” gelmektedir.

6.5. PARA VAKIFLARININ MEŞRUIYETİ VE GETİRİLEN ELEŞTİRİLERE GENEL BİR BAKIŞ

Öncesine dair herhangi bir kaynak olmaması dolayısıyla, bir vakıf medeniyeti olan Osmanlı Devletine has kurumlar olduğu anlaşılan para vakıfları (Özcan, 2003, s. 11), kurulduğu günden günümüze kadar sürekli tartışılır hale gelmiştir. Osmanlı Devleti’nin mâli yapısı

çerisinde son derece önemli bir yer işgaleden, bir nevî kredi kurumu gibi çalışan bu kurumlar; 16. yüzyılda oldukça ateşli tartışmalara mâruz kalmış ve üst düzey din alimlerinin birbirlerine yazdıkları risâleler vasıtasıyla kayıt altına alınarak yankıları günümüze kadar ulaşmıştır. Bilimsel tartışmanın sınırları zorlanarak, padişaha kadar yazılan risâleler yoluyla âdeta resmîyet kazanması için çaba sarfedilen bu tartışmaların ilki, “Çivizâde Mehmet Efendi”nin başlattığı ilk başkaldırıdan ibarettir. Bir dönem şeyhülislamlık görevinde bulunan, ancak görevden alındıktan sonra Kanûni’ye “Para Vakıflarının Haramlığı” konusunda risâleler yazmaya başlayan Çivizâde; ilk olarak Osmanlı Devleti’nde Para Vakıfları’nın yasaklanmasını sağlayan şahıs olarak tarihe geçmiştir. Çivizâde’nin ölümünden sonra yine uygulama yolu açılan Para Vakıfları hakkında ortaya çıkan risâle silsilesi kaynaklardan öğrenildiği kadarıyla; 1-) İbn Kemal-Kemal Paşa Zade; (Para Vakıflarının Câiz Olduğuna Yönelik). 2-) Ebûssuûd (İbn Kemal’i Destekler Nitelikte). 3-) Çivizâde Mehmet Efendi (Ebussuûd’a Reddiye- İlk Başkaldırı). 4-) İmam Birgivi (Çivizâde Mehmet Efendi’yi Destekler Nitelikte- Ebussuûd’a İkinci Reddiye). 5-) Sofyalı Bâli Efendi (Çivizâde’nin Yasaklanmasına Sebep Olduğu Para Vakıfları Hakkında “Para Vakıflarının Toplumsal Önemi Konulu Risâleler”) (Dumlu, 2015, ss. 311–312).

Günümüze kadar yankıları devam eden Para Vakıfları hakkındaki tartışmaların; 1-) Para Vakıflarının Meşruiyeti, 2-) Para Vakıflarının Ebediliği Hususu, 3-) Para Vakıflarının Tescili, gibi konular etrafında şekillendiği görülmekte olup (Dumlu, 2015, ss. 313–326); bunlardan en önemlisi ise elbette “Para Vakıflarının Meşruiyeti” olmaktadır. Para vakıfları ile ilgili ilk fetvayı veren Hanefî fakih Züfer; vakfedilen mislî menkul malların önce satılıp elde edilen nakit çalıştırılarak gelir elde edilmesini şart koşmuştur. (İsmail Kurt, 1996, s. 34). İmam Züfer’e göre para vakfedilir ve ihtiyaç duyan kişi bu yolla kredi kullanmış olur. Para vakıfları yoluyla ilgili nakitlerin işletilmesi sonucu toplumdaki diğer fakirlerin de bu yolla ihtiyaçları karşılanır (İsmail Kurt, 1996, s. 36). Bu görüşlerden hareketle para vakıflarının ağırlıklı olarak temeli İmam Züfer’e dayandırılmaktadır denilebilir.

Meşruiyet konusunda yukarıda geçen risâlelerden “Ebussuûd-Çivizâde-Birgivi” risaleleri konuya ışık tutması ve tartışma konularının neler olduğunu anlamamız açısından diğerlerine nazaran daha önemli olmaktadır. Çivizâdenin reddiyesine sebep olan ve tartışmaları başlatan dönemin şeyhülislamı Ebussuûd tarafından kaleme alınan “Ebussuûd Risâlesi”, bahsi geçtiği

üzere Para Vakıflarının meşruluğunu savunmaktadır. Ebussuûd'un Para Vakıflarını câiz görmekteki dayanağı; İmam Şâfi'nin konuya tamamen cevaz veren görüşlerinin yanısıra konuyu "Nassa Binâen" câiz gören Hanefî alimi Ebû Yusuf ile "Örfe Binâen" câiz gören Hanefî alimi İmam Muhammed'in görüşleri olmaktadır. Hanefî mezhebi dairesinde kalarak konuyu temellendirmeye çalışan Ebussuûd; temelde kendisine İmam Muhammed'i rehber edinmektedir (Ebussuûd & El-Mâdii, 1997, s. 27).

Ebussuûd tarafından İmam Muhammed'in örf haline gelmiş teâmüller baz alınarak konunun câiz olduğu görüşü benimsenmiş olmakla birlikte; Çivizâde şeyhülislamlık makamında yerine atanmış olan Ebussuûd'a, Birgivi ile birlikte "Örfü Tartışmaya Açarak" reddiye risâleleri yayınlamışlardır. Örfün sorgulanabilir bir yapıda olduğunu ve ancak müçtehidlerin örfü muhalif olmamaları halinde delil olabileceğini savunan Çivizâde; "Teârufun (Örf) - İcmaya Râci" olduğunu ve icmânın ise ancak müçtehitlerin ittifakı ile meydana gelebileceğini tekrâren vurgulamıştır. Diğer taraftan benzer gerekçe ile Ebussuûd'a karşı çıkan ve Çivizâde yanında yer alan Birgivi de; örfü (teârufu) ikiye ayırarak karşı çıkma gerekçesini delillendirmeye çalışmaktadır. Birgivi'ye göre; bu iki "Örf (Teâruf)"; Küllî Teâruf ve Hâs Teâruf olmaktadır. Bunlardan ilki yani "Küllî Teâruf"; müçtehirler arasında meydana gelen örf ve adetler olduğu için, icmâ niteliği taşıdığından dolayı genel-geçer bir delil niteliği bulunmaktadır. Diğer ikincisi olan "Hâs Teâruf" ise belirli bir yerde ve zamanda oluşan örf ve adetler olmaktadır ki, bunların müçtehitlerin ittifakıyla bir ilgisi olmadığından genel-geçer bir delil olmaları söz konusu olmamaktadır (Birgivi (Takıyyüddîn Muhammed), 2002, s. 181). Görüldüğü üzere tıpkı Çivizâde gibi Birgivi'nin de, "Teârufun (Örf) - İcmaya Râci" olacağı ilkesinden hareketle Ebussuûd'un "Para Vakıfları Câizdir" fetvâsına karşı çıktığı anlaşılmaktadır.

İslam Fıkhdında toplum menfaatine görülen alanlarda, çözümsüz kalındığı zamanlarda başvurulmuş ve "Çözüm Üretme - Çıkış Yolu Bulma" manasına gelen "Hilye-i Şer'iyye" konusunun; Para Vakıflarında sıkça kullanılan "Muâmele-i Şer'iyye" bahsiyle çok yakından ilgisi bulunmaktadır. Çünkü karşı karşıya olunan güçlüğe çözüm bulunurken yapılan muâmeleyi ifade eden "Muâmele-i Şer'iyye" konusu; Para Vakıflarında oldukça sık kullanılmakta bulunan yöntemin bizzat kendisi olmaktadır. Dolayısıyla "Muâmele-i Şer'iyye" vasıtasıyla çözüm bulunan anlaşmazlıklar bir nevi meşrû hale getirilmekte, bu

işlem sonucu elde edilen getiri de “Ribh-i Şer’î - Meşrû Kâr” hükmüne bürünmektedir. İlk olarak Hanefî mezhep alimlerince “Fıkhî Konuları Hayata Uydurma” maksatlı olarak kullanılan “Muâmele-i Şer’iyye” meselesi, zamanla “Hîle Yapmak” şekline dönüşmüş olsa da günümüzde dîni meselelerde sıklıkla kullanılmaktadır (Döndüren, 2023).

Para Vakıflarındaki “Muâmele-i Şer’iyye” olarak nitelendirilen işlemleri bir çeşit “Îne (Aldatıcı) Satış” olarak gören bazı İslam alimleri; Ebû Dâvud ve Ahmet Bin Hanbel kaynaklarındaki “Îne (Aldatıcı Satış)”ye yönelik iki Hadis-i Şeriften dolayı Para Vakıflarındaki “Muâmele-i Şer’iyye” işlemi geçersiz kabul etmektedirler. Bu Hadis-i Şerifler şunlar olmaktadır; 1-) İnsanlar dinarların ve dirhemlerin peşinde Îne Satış yapar, Allah (c.c.) yolunda savaşmayı bırakırlarsa, Allah (c.c.) onlara bir bela gönderir ve bu bela onlar tekrardan dinlerine dönünceye kadar onların üzerinden kaldırılmaz (Ebû Dâvud, Büyû’, 54; Melâhim,10; Ahmed b. Hanbel, II, 42). 2-) Bir kadın Hz. Âişe’ye “Zeyd’e veresiye olarak bir köleyi 800 dirheme sattım, ardından onu 600 dirheme peşin şekilde geri satın aldım” dedi, Hz. Âişe bunun üzerine “Ne kötü bir alış-veriş, Zeyd’e söyle eğer tevbe etmezse, yaptığı cihadların sevabını kaybedecek” cevabını verdi. Kadın bunun üzerine “Peki satışı bozup onu 600 dirheme geri satınalsam olur mu?” diye sordu. Bunun üzerine Hz. Âişe; “tabiiki Bakara 2/275 gereği kime Rabb’inden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, önceden verdiği kendindir” cevabını verdi. (Ahmet b. Hanbel, IV,180; el-Kâsâni, Bedâiyu's-Sanâyi', V, 198, 199; Vehbe ez-Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühu, Dimâşk 1984, IV, 469).

Para Vakıflarında bu kadar tartışmaya konu olan “Muâmele-i Şer’iyye” işlemindeki “Îne Satış Yöntemi”; “Bir kimsenin başka bir kimseye yüksek fiyattan vadeli olarak bir malı teslim etmesinin ardından, yüksek fiyattan tahsil edilecek borç bakiyesi müşterinin hesabında kalmak kaydıyla; aynı malı daha düşük bedelle müşteriden peşin şekilde geri alması” şeklinde tanımlanmakta olup (S. Bayındır, 2015, s. 174); sorun teşkil eden meselenin “aynı malın iki kişi arasında dönüp tekrardan aynı sahibine geri gelmesi” hususu olduğu anlaşılmaktadır. İlgili satışın iki kişi arasında cereyan etmesini “Aldatıcı Olarak” gören Ebû Hanîfe başta olmak üzere bazı İslam alimleri, araya üçüncü bir kişinin girmesiyle ilgili faizin ortadan kalkacağını ve satışın bu yolla normal bir satış işlemine döneceğini ayrıca vurgulamaktadırlar (Serahsî, 1983, s. 13/123). İki kişi arasında cereyan eden ve pek çok İslam alimince faizle eşdeğer görülen “Îne Satış Yöntemi”nde; mal dönüp dolaşp ilk

sahibine geriye gelmekte, aslında bir kimse önce malını vadeli satıp sonra onu peşin şekilde geri satınarak aradaki olumlu farkdan (Kâr) nemalanmaktadır. Ticari hayatta nakit gereksinimi içerisinde olan kimselerin genellikle başvurduğu bu yöntem (Celebcioğlu, 2017, s. 122); Osmanlı Devleti bünyesindeki Para Vakıflarında da “Muâmele-i Şer’iyye” olarak kullanılmış olduğundan bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Şafiî alimlerin tamamına yakınının kabul ettiği, Hanbelî ve Malikî alimlerin şiddetle karşı çıktığı “İne Satış” yöntemine Hanefilerin yaklaşımı biraz farklıdır. Ebû Hanife tarafından, “İne Satış” nevinden yapılan bu tür işlemlerin; şayet iki kişi arasında gerçekleşirse fâsit, ancak araya üçüncü bir şahsın girmesi ile câiz olabileceği vurgulanmıştır (Serahsî, 1983, s. 13/123). Ebû Hanife’nin bu açıklamasıyla yapılan işlemler; araya üçüncü şahısların girmesi sağlanarak “Muâmele-i Şer’iyye” adı altında borç temin etme yolları aranmasının yolunu açmıştır. Hanefi alimlerinden İmam Ebû Yusuf da benzer şekilde; “İne Satış” olarak görülen bu yöntemi câiz gördüğünü, hatta haramdan kaçmak için başvurulduğu takdirde sevâbının bile bulunduğunu “Nassa Binâen” belirtmiştir. Ancak yine Hanefî alimlerden olan İmam Muhammed, faizcilerin uydurduğu “Muâmele-i Şer’iyye” işlemine “İne Satış” ismini vermiş ve kalben bu işleme razı olamadığını dile getirmiş (Döndüren, 2023) olsa da, “Örfe Binâen İstihsânen” bu tür işlemleri câiz gördüğüne dair de pekçok kaynak bulunmaktadır (Dumlu, 2015, s. 315).

Hanefî alimler arasında genel olarak “Muâmele-i Şer’iyye” faiz nevîden sayılmayıp caîz kabul edilmiş, dolayısıyla o dönemden günümüze kadar fetvâlar da “Muâmele-i Şer’iyye”nin câizliği yönünde süregelmiştir. Ayrıca Osmanlı ekonomik sisteminde son derece önemli bir yere sahip olan Para Vakıfları hususunda Osmanlı Sultanlarının, Hanefî mezhebinde yeralan “Muâmele-i Şer’iyye Geçerliliği” yönünde fetva vermelerini emretmeleri, bu konu hakkındaki tartışmaları en azından ilgili dönem için bir ölçüde azaltmıştır (Ali Haydar Efendi, 1912). İlgili talimatlar sonucu Belh fakihleri; “İne usulüyle yapılan alış-verişin, çarşı-pazarlarda yapılan alış-verişten daha hayırlı olduğu” yönünde fetvalar vermeye başlamışlardır (Döndüren, 2023). İlgili konuya örnek vermek gerekirse, Osmanlı Devleti’ndeki kanunnâmelerde borç verilen vakıf paralarında, geri ödemelerin bir fazlalığa binâen alınması şart koşulmuş olup; Sultan 1. Selim’in kanunnâmesinde;

”muamele-i Şer’iyye idenün onun onbirden ziyadeye itdirmeyeler ve Şer’i mu’amele itmedin kat’a ribâ itdirmeyeler” Şeklinde kayıt bulunmaktadır” (AŞar, 2011, s. 49).

Günümüz tanınmış fâkihlerinden Hayrettin Karaman ise; para vakıflarını “Dert Çözen” finansman modeli olarak görmektedir. Çünkü çoğu zaman nakit ihtiyacı içerisinde olan kişinin katılım bankalarına baŐvurması esnasında kullanmış olduğu finansman modeliyle genelde pek bir alakası yoktur. Bu durumdaki kişilerin tek maksadı biran önce aradığı nakde kavuŐmaktır. Bu ihtiyacı karşılamaya yönelik olarak İslamda faiz söz konusu olmadığına göre, tek helal yöntem elbette “Karz-ı Hasen” olmaktadır. İşte “Para Vakıfları” kullanmış olduğu “Vefa-İstiğlal-Muamele” yöntemleri ile aslında bu nakdi karŐılama maksadını gütmektedir. Ebu Hanife ve İmam Yusuf’un onay verdiği bu yöntemler ile “Para Vakıfları”, gerek ekonomiye gerekse ihtiyaç sahibi insanlara destek olarak onların dertlerini çözmeye çalışmaktadır (Karaman, 2018). Diğer önemli günümüz fakihi olan Ömer Nasuhi Bilmen’e göre ise; vakfın malı bir kimseye ribhsiz (kârsız) borç olarak verilemez ancak ilgili iŐlemden faiz alınması da haramdır. O halde meşru bir satım yoluyla “Para Vakıfları” kullanılarak vakfa gelir sağlanmak ve faizden uzak durmak mümkündür. Ebu Yusuf’un fetvasından hareketle herhangi bir faiz işleminin gerçekteŐmediđini vurgulayan Bilmen; ilgili kurumların meşru bir çıkış yolu olduğunu ve bu yolla haramdan kaçıldığını vurgulamaktadır (AŞar, 2011, ss. 16–17; Bilmen, 1986, ss. 5/47-48).

Sonuç olarak Para Vakıfları hakkında “Genel Bir Değerlendirme” yapılacak olunursa; 1-) Para Vakıfları hakkında karşıt görüş bildirenlerin dayanakları, ilk dönem fikhî ulemanın farklı görüŐlerinden ileri gelmektedir. Osmanlı döneminde Para Vakıfları ”Dîni-Toplumsal-İktisadî” hizmetler sundukları için; toplum yararına olarak gerek Osmanlı padiŐahları gerekse dinî otorite olan Őeyhülislam tarafından oldukça desteklenmiŐtir (Şimşek, 1985, s. 220). 2-) Kaynağını İslamdan alan ve yardımlaşma esasına dayanan ilgili kurumların, sağlam temeller üzerine binâ edilmiş olmaları nedeniyle denetimleri de kolay yürütülmüŐ olup (Şimşek, 1985, s. 220); tarihin her döneminde “yetim-fakir-kimsesizlerin” gelir kapısı olmaları dolayısıyla da toplum tarafından her dönemde oldukça kabul görölerek sahiplenilmiŐtir. 3-) Osmanlı döneminde kuruldukları çeşitli kaynaklardan anlaşılan “Vakıf Geleneği” halen günümüzde devam eden Osmanlı mirası bir uygulama olmuştur. “Sosyal-Kültürel-İktisadî-Finansal” olmak üzere birçok alanda devlete ve topluma faydası dokunan

bu kurumların eski dönemde kullandıkları “İstiğlâl (Sat Geri Kirala)-Mikro Finans Uygulamaları-Sukuk (Varlığa Dayalı Menkul Kıymet)” gibi yöntemler halen İslami Finans kurumlarınca kullanılmakta olan yöntemler olmaktadır (M. E. Durmuş, 2022, s. 107). 4-) Vakıflar kâr amacı gütmeyen tamamen toplum yararına faaliyet gösteren kurumlar olduklarından; Kanâtimizce onların halktan bağış yoluyla topladıkları nakitlerin, kredi olarak kullandırılmalarının ardından geri dönüşünde herhangi bir eksilme ve azalma olmamalıdır. Bundan dolayı bu nakit paralar fakirlere yardım için halkdan toplanan “Emanet Paralardır” ve zayî edilmemelidir. Hal böyle olunca bu kurumların ihtiyacı olan kimselere kullandırdıkları kredilerden kâr etmeleri yine toplum menfaatine olarak birçok İslam alimi ve Osmanlı Devleti’nce hoş karşılanmıştır. Gayet açıktır ki, verilen kredilerin geri dönüşü sağlanamadığında bu kurumlar iflas edecek, bunun sonucunda fakirlerin gelir kapısı kapanmış olacak ve sonuçta vakıfların varlığı tehlikeye girecektir.

6.6. PARA VAKIFLARININ GÜNÜMÜZ KATILIM BANKALARINA ALTERNATİF OLMA YÖNÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

Günümüz Kapitalist zihniyetinin anlayışından hayli uzak olan “Vakıf Kurumları” bir İslam müessesesidir ve kaynağını yardımlaşma ve dayanışmadan alır. Tarihte İslam Ekonomisi üzerine pek çok düşünür, Kapitalizme hizmet eden ve bir ticarethane olan “Faizli Bankaların” yerine “Vakıf Kurumlarını” inşa etmenin gerekliliğinden bahsetmiş ve halen bahsetmektedir. 1970’li yıllardan itibaren başlayan ve günümüzde hayli mesafe kat eden İslami Finans kurumları, her ne kadar faize bir alternatif olmaya çalışsalar da, neticede bir ticarethanedirler ve Kapitalizmin öngördüğü “Kar Maximizasyonunu” merkeze almaktadırlar. Hal böyle olunca işin içine Kapitalist kazanma arzusu girdiğinde hizmet ister istemez ikinci plana itilmektedir. Kanâtimizce İslami Finans kurumlarını öncelikle bu “Ticarethane Zihniyetinden” kurtarmak gereklidir. Bunun için de önce bu kurumları kâr maximizasyonundan uzak saf İslamî amaçlara yöneltmek, daha doğrusu “Allah c.c. adına güzel borç veren kurumlara” dönüştürmek lazımdır. Bu gerçekleşmeden İslami Finans kurumları ne kadar İslama hizmet ediyoruz deseler de, ister istemez kendilerini Kapitalist zihniyetin dişlilerine kaptırma tehlikesi içinde olacaklardır.

Katılım bankaları her ne kadar İslami prensipleri kendine şîâr edinmiş olsa da, dünyaya hakim olan Kapitalist bir düzen içerisinde faaliyet göstermektedir ve Kapitalizmin dönüştürücü ve asimile edici girdabında İslami kaidelerden ödün vermeden kâr elde etmeye çalışmaktadır. Hal böyle olunca bir yandan ayakta kalmak için kendi kârlılığını düşünme içgüdüsü, diğer yandan Kapitalist sistem içerisinde bir takım İslami prensipleri esnetme girişimi her geçen gün katılım bankalarını özünden uzaklaştırarak sekülerleşmeye itmektedir. Bu nedenle İslam dünyası denenmiş denemekten vazgeçerek biran önce özüne dönmeli ve Asad Zaman'ın ifadesi ile (Zaman, 2014, ss. 171–194) İslâmi kâidelere uygun “Özgün İslami Finansal Kuruluşlar” inşa etmelidir ve etmek zorundadır. İşte “Vakıflar” yapı itibariyle bu özgün kurumlar içerisinde baş sıradadır denilebilir. Çünkü özündeki “Yardımlaşma İlkesi” gereği bu kurumlar İslamın ruhu ile birebir örtüşmektedir. Diğer yandan İslamda; Kapitalizmde olduğu gibi servetin biriktirilip yığılması kesinlikle yasaklanmıştır. Bu amaca hizmet eden Kapitalist bankalar, özünde İslami kâideler olsa da sırf “Banka Olma” vasfı nedeniyle İslamın ruhuna oldukça yabancı ve ters kurumlar olmaktadır. İslama göre; servetin zaruri ihtiyacı aşan kısmı halk içinde dolaşmalı, fakirlerin hizmetine sunulmalıdır. Vakıflar tam da bu amaçla kurulmuş İslamın maneviyatına uygun özgün kurumlar olmaktadır.

İslam ülkeleri Kapitalizmin bir takım dogmalarını, İslam iktisadına uyarlamaya çalışmaktan artık vazgeçmelidir (Kahf, 2003). Faizsizlik maskesi altında Kapitalist kâidelerle örülü bir takım yöntemler geliştirerek bunları İslamın kaidelerine uygun hale getirmek, özünde İslami ruh yoksa yapmacık kalacak ve işi kılıfına uydurmaktan öte gitmeyecektir. Sömürgecilik sistemine dayalı olan Kapitalist banka zihniyeti, ne kadar faizsizliği savunsa da, gerçekte kârını maksimize etmeye çalışan “Ticari Kurumlar” olduğundan asla İslam dini ile bağdaşamayacaktır. İslamda kâr elde etmek tabî ki haram değildir. Ancak bu kâr; insan olmaktan ödün vermeden çalışmanın doğal bir sonucu olarak meydana gelmiş olmalıdır. İnsanları sömürerek ve elindeki birikimlere göz dikerek elde edilen kâr, hırstan ve zorbalıktan öte gitmeyecektir.

Fatih Sultan Mehmed ve Kanuni Sultan Süleyman başta olmak üzere, Osmanlı Devletinin en güçlü dönemlerinde faaliyet gösteren “Vakıflar/Para Vakıfları”; gerek devlet gerekse halk açısından önemli bir finansman kaynağı olmuştur. Para vakıfları hususunda ilk fetvayı veren

Hanefi fakih Züfer; vakfedilen misli menkul malların önce satılıp elde edilen nakit çalıştırılarak gelir elde edilmesini şart koşmuştur. İslam hukukçularının büyük çoğunluğunun bu konuda ittifakı vardır. İslami incelikleri bilmeyen bazı çevreler para vakıflarının İslami bir finans kurumu olarak gelişmesine mani olmuşlardır (İsmail Kurt, 1996, s. 34). İmam Züfer'e göre para vakfedilir ve ihtiyaç duyan kişi bu yolla kredi kullanmış olur. Para vakıfları yoluyla ilgili nakitlerin işletilmesi sonucu toplumdaki diğer fakirlerin de bu yolla ihtiyaçları karşılanır (İsmail Kurt, 1996, s. 36). Ebu Hanife ve Ebu Yusuf başta olmak üzere pek çok Osmanlı şeyhülislamı da para vakıflarına cevaz vermişlerdir. Çünkü konunun temelinde Kapitalist sermayedar güç odakları yoktur. Konunun özünde "Yardımlaşma" mantığı vardır. Bir takım haksız eleştirilere maruz kalan ve kalmakta olan bu kurumların kullandığı yöntemlerin haramlığına dair de kesin bağlayıcı bir delil bulunmamaktadır. Yöntemin özü; Efendimiz (s.a.v) ve diğer önde gelen sahabelerin bizzat kullandığı "Vakfetme Geleneğinden" gelmektedir. Kaynağı nakit ya da gayri menkul olsun, Efendimiz (s.a.v)'in bizzat fiilleri ile sabit olan "Vakıflar /Para Vakıflarında" amaç; darda kalan insanların ihtiyacına yetişmek, dünyada hayırla hatırlanmak, ahirette rızaya ulaşmak gibi hususlar olmaktadır. Hal böyle olunca bu kurumların önüne set çekmek ya da acımasızca eleştirmek büyük bir vebal olacaktır.

Kanaâtimizce Osmanlı Devleti dönemindeki "Vakıf" müesseseleri İslami Finansa bir alternatif olarak düşünölmeli ve bu konuyu geliştirme metodları gündeme getirilmelidir. Oluşturulacak bu yeni sistemde ise, vakıf gelirlerine sadece bağışlar değil; aynı zamanda "Zekat-Sadaka-Hıbe-Fitre" gibi İslami yardım fonları da dahil edilmeli ve bu gelirlerin fakirlere dağıtımından da öncelikle bu kurumlar sorumlu olmalıdır. Çünkü insanlar günümüzde verdikleri "zekatın-kurbanın-bağışın-sadakanın" nereye gittiğinden endişe duymaktadır. Vakıf nezdinde yürütölen bu işlemler şeffaflaştırılmalı, insanlar yaptıkları yardımların sonuçlarından haberdar edilmelidir. Yani kısacası, zekat hizmeti de dahil edilerek bugün İslami Finans kurumlarının hali hazırda kullanmakta oldukları yöntemler ve işlemler, "Bankalar Nezdinde" değil, "Vakıflar Nezdinde" sürdürölmelidir. Vakıflar bünyesinde yürütölecek "Zekat-Sadaka" türü gelirlerin devlete ödenen resmi vergilerden düşölmesi sağlanarak halkın dikkati yeni tip "Vakıflar/Para Vakıflarına" çekilmelidir. Günümüzde İslami oldukları iddia edilen finans kurumları ve katılım bankaları; öncelikle

“Allah (c.c.) adına borç veren” kurumlar haline getirilmeli ve bu kurumlar biran önce “Ticarethane” mantığından uzaklaştırılmalıdır.

SONUÇ

Müslüman toplumlar günümüz vahşi Kapitalizminin gölgesinde, bir yandan dünya ve ahiret dengesini göz önünde bulundurup diğer yandan piyasa koşullarının gerisinde kalmamak için kendilerine en uygun olan finansal yöntemi bulmaya çalışırken; faize bulaşmama konusunda âzami bir çaba harcamaktadırlar. Hal böyle olunca faizden uzak kalarak ihtiyaç duyulan fonları temin etmek gayesiyle Osmanlı devleti 15. yüz yıldan itibaren Para Vakıfları bünyesindeki “Muâmele-i Şer’iyye” kapsamında faize alternatif bazı yöntemler denemiş olsa da; yoğun eleştiriler nedeniyle istenilen başarıyı sağlayamamış günümüze kadar maâlesef varlığını sürdürememiştir. Osmanlı devletinden günümüze kadar olan dönemde diğer Müslüman ülkeler tarafından da bazı ufak tefek girişimler olsa da, faize alternatif büyük çaplı ideal bir faizsiz finansal sistem henüz tam anlamıyla bulunmuş ve kurgulanmış değildir.

Yazıktır ki, Kur’an-ı Kerimde şiddetle yasaklanmış olmasına rağmen, İslam Devletlerinin faiz hususundaki bu başarısızlığı elbette Kapitalizm gibi dünyadaki egemen güçlerden ve İslam ülkelerinin Osmanlı devletinden sonra bağımsızlıklarını yeni yeni elde etmelerinden ileri gelmektedir. Bu konuda Malezya’daki “Tabung Haji” adlı hac fonları uygulaması özgün İslami kurumlar hususunda küçük çaplı da olsa umut verici bir girişimdir. Bilindiği gibi Malezya 1957 yılında bağımsızlığını kazanmış ve 1960 yılında “Hac Kumbarası” anlamına gelen “Tabung Haji” firmasını geliştirerek, özgün İslami kurumlar hususunda önemli bir buluşa imza atmıştır. Yüzde yüz Malezya hükümeti güvencesinde olan bu kurum vasıtasıyla; hacca gidecek Müslümanlar mal varlıklarını satmadan ve ayrıca bu fonların şer’i alanlarda işletilmesi yoluyla ilave kazançlar da elde etmek suretiyle bir yandan ibadetlerini rahatça gerçekleştirmekte, diğer yandan ülkeyi dar boğazdan kurtarıp refaha katkı sağlamaktadır. Halen varlığını başarıyla devam ettirmekte olan ve İslami Kalkınma Bankası tarafından ödüle layık görülen “Tabung Haji” kurumu; Endonezya gibi ülkelere de örnek alınarak geliştirilmiştir. İşte İslam ekonomisinin böyle özgün ve başarılı kurumlara ihtiyacı vardır. 1299 yılından beri bağımsız bir devlet olarak ayakta kalan Osmanlı devleti bu görevi “Para

Vakıfları” ile sürdürmek istemiştir ancak bu kurum da belki kasıtlı olarak talihsiz bir şekilde yoğun eleştirilere maruz bırakılarak günümüze kadar faaliyetlerini maalesef sürdürememiştir.

İslam alemi faiz hususunda Efendimiz (s.a.v.)’in ağzından alıntılanmış çok detaylı açıklamalara sahip değildir. Bunun sebebi, inen faiz ayetlerinin Efendimiz (s.a.v.)’in hayatının son dönemlerine rastlıyor olmasıdır. Bu doğrultuda İslamın ilk ortaya çıktığı yıllardan başlayarak günümüze kadar uzanan bu süreçte, eldeki veriler ışığında faiz gibi kurucu bir unsur halâ tam olarak netliğe kavuşturulmuş değildir. Bu konuda farklı mezheplere sahip İslam alimlerinin farklı esnek yapıdaki içtihatları doğrultusunda İslam ekonomisine yön verilmeye çalışılmaktadır. Gerek faiz gerekse faize alternatif olarak icad edilen yöntemler konusunda geçmişten günümüze devam eden fikhî tartışmalar geçerliliğini halen korumakta, müçtehitlerin aykırı yorumları her geçen gün gündemi yoğun şekilde meşgul etmeye devam etmektedir.

Bu karmaşık sürecin bir göstergesi olarak Osmanlıda İslam ekonomisinin bir yansıması olan “Para Vakıfları” konusu; Osmanlının “Dini-Toplumsal-Ekonomik” alanlardaki kurumsallaşmış yapısını ortaya koymaktadır denilebilir. İslamın yardımlaşma ve cömertlik ilkelerine uygun, tamamen Osmanlıya özgü kurumlar olan “Vakıflar/Para Vakıfları” gerek dini ulemanın gerekse Osmanlı padişahlarının her hangi bir ödün vermeden sonuna kadar arkasında durdukları kurumsallaşmış bir iktisadi yapıyı temsil etmektedir. Cumhuriyet dönemi ile rafa kaldırılan ya da çok az bir kullanım alanı bırakılan Vakıflar; iktisadi yapıdan uzaklaştırılması ile birlikte ardında toplumu derinden etkileyen çok büyük boşluklar bırakarak aramızdan ayrılmıştır. Günümüzde “Vakıfların/Para Vakıflarının” oluşturduğu boşlukları doldurmak için, geçerliliği İslam alimlerince her dönemde tartışmalı olan bir takım yöntemler ile katılım bankaları İslam ekonomisine yönelik faaliyetlerini iyi kötü sürdürmeye çalışsa da, aslında özgünlük ve ruh itibarıyla yapılanlar oldukça yapmacık ve özünden uzak bir yapı sergilemektedir. Çünkü “Bankacılık Kurumu” İslamın özüne uygun bir yapı değildir. Bu kurumlar Kapitalis sistemin kurguladığı, tamamen sermaye odaklarına hizmet eden hastalıklı bir yapıdır. Hal böyle olunca içinde bulunduğu Kapitalist sistemden tamamen uzaklaşamayan ancak İslam dininden de ödün vermek istemeyen “Katılım Bankaları” buldukları bazı yöntemleri İslami kâidelere uyarlamaya çalışarak bir nebze olsun

durumu hafifletmeye çalışsalar da, yaptıkları faaliyetlerin İslama ne derece hizmet ettiği elbette tartişmaya açık bir konudur. Denilebilir ki; Kapitalist sistem içerisinde faaliyet göstermekte olan katılım bankaları; nihayetinde kâr amacı güden bir ticari kurum olduklarından, ne kadar İslami kaidelere ayak uydurmaya çalışsalar da farkında olmadan İslami kaidelerden bir takım ödünler vererek Kapitalizme hizmet etmektedir.

Kanaatimizce yapılması gereken; ticarethane mantığı içerisinde kendi kârlılığını düşünen ve Kapitalizmin bir yansıması olan “Banka” kurumları yerine “Vakıflar” gibi özgün İslami kurumlar oluşturmak ya da önceden var olan kurumları canlandırmaya çalışmak elzem olan bir davranıştır. Özünde İslami kaidelerin olduğu, insanları sömürmeye değil onlara yardım etme prensibine dayalı “Vakıf Kurumları” yıllardır Osmanlının mali yapısını pek ala ayakta tutmayı başarmıştır. Pek çok ulemanın da onay verdiği, temelinde Allah (c.c.) rızası olan bu tür kurumlarda elbette bir takım uyuşmazlıklar ve tartişmalı konular da gündeme gelmiştir. Ancak burada asıl üzerinde durulması gereken konu; kurumların ardındaki “Niyet-Amaç” olmaktadır. Nihayetinde “Vakıflar” İslami kaidelere uygun yardımlaşma esasına dayalı kurumlardır. Öte yandan faizli ya da faizsiz olsun “Bankalar” kârlılığı düşünen ticaret yapan kurumlardır. Vakıflara tekrardan dönüş meselesinin özü, aslında bu kadar açıktır ve tek kelime ile açıklanacak kadar basit bir mantığa dayanmaktadır.

KAYNAKLAR

- 2020/3 Sayılı Resmi Gazete. (2020). *Kâr Hadleri Konusu*. Sayı; 2020/3.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/02/20200210-9.htm>
- Ali Haydar Efendi. (1912). *Dürerü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'i-Ahkâm*.
- Ali Haydar Efendi. (1991). *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*.
- Aşar, B. (2011). *İslam Hukuk Tarihinde Para Vakıfları Ve Finansman Kaynağı Olarak Kullanılması*. 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü; Yüksek Lisans Tezi.
- Bayındır, A. (1996). *Bey'Bi'l-Vefa, Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bayındır, S. (2015). *Fikhî ve İktisâi Açıdan İslamî Finans*. Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- Bilmen, Ö. N. (1986). *Hukûk-ı İslîmiyye ve Istılâhât-ı Fikhiyye*. Benli Kitabevi.
- Birgivi (Takıyyüddîn Muhammed). (2002). *Muhammed b. Pir Ali, Et-Tarikatü'l-Muhammediyye, Bombay, Risâletü-l Kâzû'l-Hâlikîn, Hüsameddîn b. Musa Afâne*.
- Celebcioğlu, A. (2017). *Türkiye'de İslami Finansın Tarihi ve Kullanılan Finansman Yöntemlerinin Karşılaştırılmalı Analizi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Yüksek Lisans Tezi.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2000). *Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet İslam Ansiklopedisi*.

- Diyaret Vakfı Yayınları.
- Döndüren, H. (2023). *Hile-i Şer'iyye Yöntemi*. <https://sorularlailamiyet.com/kaynak/hile-i-seriyye>
- Duman, S. (2019). *"Karz-ı Haenin Fıkhi Boyutu " içinde Karz-ı Hasenin Kurumsallaşması*. Ensar Yayınları.
- Dumlu, E. (2015). XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd, İbn Kemal - Çivizâde, Birgivî). *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 0(44), 303–337. <https://doi.org/10.29288/ilted.308484>
- Durmuş, A. (2022). Para Vakıflarıyla Katılım Bankaları Arasında Bir Mukayese. *International Journal Of Financial Economics And Banking Practices*, 2, 1–18. <https://doi.org/10.57085/ufebud.1183291>
- Durmuş, M. E. (2022). *Banka Dışı İslami Finansal Kuruluşlar* (Salih Ülev; M. Beşir Çalışkan (ed.)). Orion Kitabevi.
- Ebussuûd, & El-Mâdii, M. B. M. (1997). *Risâle fî Cevazi Vakfî 'n- Nukûd, Tahkik ve ta'lik: Ebu'l-Esbâl Sagîr Ahmed Sâgîf el-Pakistanî*.
- Ekinci, E. B. (2021). *Osmanlıda Bir Faizsiz Kredi Kaynağı; Para Vakıfları*. <https://www.ekrembuğraekinci.com/article/?ID=1156&osmanlılarda-bir-faizsiz-kredi-kaynağı:-para-vakiflari>
- Ertem, A. (1999). Osmanlı'dan Günümüze Vakıflar. *Divan Dergisi, Sayı;1*, 111–149.
- Eskicioğlu, O. (1999). *İslam ve Ekonomi*. Çağlayan Matbaası.
- Günay, H. M. (2012). *Vakıflar Konusu - Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (2012)*. 474- 479; Cilt;42. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakif>
- İsmail Kurt. (1996). *Para Vakıfları - Nazariyat ve Tatbikat* (İslami İli). Ensar Neşriyat.
- Kahf, M. (2003). *The Role of Waqf in Improving The Ummah Welfare - Presentation at the International Seminar on "Waqf as a Private Legal Body."* Islamic University of north Sumatra.
- Karaman, H. (2018). *Dert Çözen Finansman - Para Vakıfları*. Hayrettin Karaman Şahsi Web Sitesi. <https://www.hayrettinkaraman.net/makale/1872.htm>
- Kaya, S. (2010). *XVIII. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Vakıflarının Gelir Kaynakları*. Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi.
- Kaya, S., Durmuş, M. E., Bektaş, İ., & Akkaya, A. (2017). "Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri." *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 3(3):50-62. doi: 10.25272/j.2149.
- Kayahan, C., Görkaş, İ., & Önk, H. (2016). Osmanlı Dönemi Para Vakıflarıyla Günümüz Katılım Bankalarının Karşılaştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Dumlupınar Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Afyonkarahisar, Aralık Sayısı*.
- Kerimoğlu, Y. (1985). *Emanet ve Ehliyet*. Benli Kitabevi.
- Kurt, İ. (1996). *Para Vakıfları – Nazariyat ve Tatbikat*. Ensar Neşriyat.
- Özcan, T. (2003). *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Serahsî. (1983). *Şemsü'l-Eimme Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed, el-Mebsût*. El-Mebsût; Çağrı Yayınları.
- Şimşek, M. (1985). Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt; 27(Sayı; 1-4)*, 207–218.
- Teber, Ö. F. (2002). Osmanlı Toplumunda Bir Sosyal Kurum Olarak Vakıf Çeşitleri ve İşleyişi. *Dini Araştırmalar*, 4(12), 197–205.

<https://dergipark.org.tr/da/issue/4449/61292>

Yanpar, A. (2014). *İslâmi Finans İlke Araç ve Kurumları*. Scala Yayınları.

Zaman, A. (2014). Building Genuine Islamic Financial Institutions (Çeviren; Mustafa Kenan Erkan). *Özgü İslami Finansal Kurumlar İnşa Etmek--Asad Zaman, Haziran*, 171–194.

İKTİSATTA ORTODOKSİ SORUNU²

Doç. Dr. İlkben Akansel*

Bartın Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

iakansel@bartin.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8167-7416>

Öz

İktisadi olaylara bakış açısı büyük çoğunlukla piyasa kavramını yüceltme çerçevesinde şekillenmiştir. Tarihsel olarak iktisadi düşünce yaklaşımları çok büyük çoğunlukla kâr elde etmeye odaklı olarak iktisadi olaylara yaklaşmışlardır. Bu durum sonucunda, özellikle 20. Yüzyılın başında şekillenen “neoklasik” iktisat olarak adlandırılan iktisadi düşünceyi ana-akım iktisat olarak ön plana çıkarmıştır. Ana-akım iktisat, iktisatta hâkim bir iktisadi görüş olarak ortodoks bir yer işgal etmektedir. Ortodoksi, en genel anlamıyla, herhangi bir düşüncedeki ana-akım olarak kabul edilen baskın olan durum olarak tanımlanabilir. İktisatta “neoklasik iktisat” ve türevleri olan tüm iktisadi yaklaşımlar ortodoks iktisat olarak adlandırılabilir. Heterodoksi ise, herhangi bir düşüncede ana-akımdan sapan fikirler olarak değerlendirilebilir. Bu bakımdan iktisatta tek seslilik mi çok seslilik mi olduğu sorunsal çok uzun süredir bilimin tartışma gündemindedir. Bu bağlamda iktisattaki tek sesliliği/ana-akım iktisadi önceleyen çalışmalar bir ortodoksi yaklaşım olarak değerlendirilebilir ve düşünülebilir. Bu düşünceden hareketle bu çalışmada iktisatta ortodoksi sorununun kökenleri, tarihsel durumu ve buna karşı olarak geliştirilen heterodoksinin perspektifi (ve bu bağlamda değerlendirilebilecek iktisadi görüşlerin temel argümanları) irdelenmeye çalışılacaktır. Diğer bir deyişle, çalışmada önce ana-akım olarak adlandırılan neoklasik iktisadın neden bu tanımlamayla uzun süre anıldığını, ona karşı argümanlar üreten diğer iktisat akımlarının neden böyle konumlandırıldıkları tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ortodoks iktisat, heteredoks iktisat, iktisat, çok seslilik

THE PROBLEM OF ORTHODOXY IN ECONOMICS

Abstract

The perspective on economic events has mostly been shaped within the framework of glorifying the market concept. Historically, the approaches of economic thought have mostly approached economic events with a focus on making profit. As a result of this situation, the economic thought called ‘neoclassical’ economics, which was shaped especially at the beginning of the 20th century, came to the fore as mainstream economics. Mainstream economics occupies an orthodox place as a dominant economic view in economics.

² Bu makale 3. BİLSEL Çanakkale Konferansı’nda (25-26 Mayıs 2024) sunulan aynı adlı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilerek makaleye çevrilmiş halidir.

Orthodoxy, in the most general sense, can be defined as the dominant position in any thought that is accepted as mainstream. In economics, 'neoclassical economics' and all its derivatives can be called orthodox economics. Heterodoxy, on the other hand, can be considered as ideas that deviate from the mainstream in any thought. In this respect, the question of whether there is univocality or polyphony in economics has been on the discussion agenda of science for a very long time. In this context, studies that prioritise univocity/mainstream economics in economics can be evaluated and considered as an orthodoxy approach. Based on this idea, this study will try to examine the origins and historical situation of the problem of orthodoxy in economics and the perspective of heterodoxy (and the basic arguments of economic views that can be evaluated in this context). In other words, the study will first discuss why neoclassical economics, which is called mainstream, has been referred to with this definition for a long time, and why other economic currents that produce arguments against it are positioned in this way.

Keywords: Orthodox economics, heterodox economics, economics, pluralism

GİRİŞ

20. Yüzyılın başından itibaren iktisatın aşırı matematikselleşen bir bilim haline gelmeye başlaması belli başlı iktisadi akımların diğer iktisadi akımlar üzerinde egemenlik kurmasına yol açmıştır. Aşırı matematikselleşme, piyasa indirgemeciliği, rasyonel akıl vb. kavramlar çerçevesinde şekillenen yerleşik iktisat ya da ana-akım iktisat olarak adlandırılabilir iktisat neoklasik iktisat ve onun türevleri olan iktisadi düşüncedir. Diğer bir deyişle, neoklasik iktisat, iktisattaki ortodoksi sorununu yansıtmaktadır denilebilir. Buna karşılık, neoklasik iktisadın piyasa indirgemeciliği, rasyonel akıl vb. dayatmacı tavrına karşı çıkan iktisatların tümüne heterodoks iktisat denilebilir. Bu çalışmada özlüce, ortodoksi-heterodoksi karşıtlığının kökenleri, nedenleri ve bunlar çerçevesinde tartışılacak konuları irdelemek amaçlanmaktadır. İktisat öğretiminde, akademik çıktılarda, işe alımlarda, konferanslarda vb. akademiye ilişkin her alanda ortodoksinin ağırlığının ve gücünün hissedilir ölçüde devam etmesi sebebiyle konunun güncelliği önemlidir. Sorunun ana hatlarıyla ele alınacak olması farklı bakış açılarıyla farklı çalışmalar da ışık tutabilecektir.

ORTODOKSİ-HETERODOKSİ AYRIMI NASIL YAPILABİLİR?

Ortodoksi kavramı çoğunlukla kökenini dini bir anlayış çerçevesinde şekillendirmiştir. Dini bir olgudan yola çıkılarak şekillenen ortodoksi kavramının en genel tanımıyla baskın olan görüş, düşünce, olay vb. için kullanılabilir bir terim olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

... ortodoksi, genellikle egemen anlayış için kullanılmıştır. Bir başka ifadeyle kendini çoğunluğun inancını ifade eden merkezi din anlayışıyla ve egemen siyasal güçle özdeşleştiren dinsel yorum, asıl doğru öğretiyi savunduğu ve doğru ve kabul edilebilir inançların temsilcisi olduğu iddiasıyla kendisini Ortodoks olarak tanımlamıştır. Bu durumda merkezi din anlayışının dışında kalan görüş ve akımlar ise heterodoksi olarak görülmüştür. Bu anlamda heterodoksi, çoğunluğun ya da bazı durumlarda siyasal gücün doğru ve kabul

edilebilir saydığı resmi öğretinin dışında kalan her türlü akımı ifade etmektedir. (Gündüz, 2012: 10).

Ortodoksi kavramının baskınlığı sadece sosyo-politik bir kavrama gönderme yapmasıyla sınırlı değildir. Kavram aynı zamanda ekonomik etkinliklerin kapsamını da içerir. Baskın olan görüşü ifade etmek için kullanılan ortodoksi kavramı, ekonomik düşüncede de baskın görüş/görüşleri ifade etmek için kullanılabilir. İktisattaki baskınlığı ise temel olarak çerçevesi neoklasik iktisat tarafından belirlenen iktisadi görüş ve türevlerinin temsiliyetinde şekillenir. Bu durumda iktisattaki ana-akım ya da ortodoksi kavramından türetilerek ortodoks iktisat olarak anılacak görüşün neoklasik iktisat olduğunu söyleyebilmek mümkün gözükmemektedir. Hâl böyleyken, ana-akım/neoklasik iktisadın karşısında konumlanan her iktisadi görüşün heterodokside türetilen heterodoks iktisat içerisinde değerlendirilebilmesi de tartışmalı bir konudur. Tüm bunlarla birlikte, iktisattaki ortodoksi sorununun daha net anlaşılabilmesi için iktisatta çok sesliliğin tartışılmasının daha doğru bir başlangıç olacağı da açıktır. Dolayısıyla iktisatta neden bir ortodoksinin var olduğunu söylemek için çoğulculuk, çok seslilik vb. kavramlara açıklık getirmek gerekir.

‘Çoğulculuk’ ya da ‘çok seslilik’ terimleri İngilizcesi *pluralism*; Fransızcası *pluralisme* olarak çevirilebilir. Mariyani-Square ve Moussa, 2015’e göre, *pluralism* ve *plurality* kavramları birbirinden farklı terimlerdir. *Plurality*, ‘çokluk’, ‘çoğunluk’, ‘çoğulluk’ anlamına gelirken; *pluralism* ise normatif bir terim olarak ‘çokluk’, ‘çoğunluk’, ‘çoğulluk’ durumlarının ‘savunulması’ anlamında kullanılır (Akdere, 2023: 17). Kavramın özünde var olan durumların tamamını karşılamak ve kavramın ortodoksi kavramından farklılığını ortaya koymak için heterodoksi kavramı metin içerisinde kimi zaman çok seslilik olarak anılmıştır. Hem siyaset biliminde hem de iktisatta çokça kullanılan demokrasi ve sürdürülebilirlik kavramları birden fazla anlamı içinde barındırmaktadır. Bu iki kavramda olduğu gibi çok seslilik kavramı da kişiler arasında farklı anlam ve çağrışımları uyandırmakta ve bu kavramlar gibi benzer bir etkiye sahiptir. Diğer bir deyişle, herkesin üzerinde fikir birliği olmadığı kavramlar farklı yorumlara yol açabilir. İktisat disiplini bu duruma son derece açıktır. İktisadi düşünce tarihi aynı konuya farklı yorumlar getiren ve çözümler sunan birçok fikri barındırır (Dow, 2007; Akdere, 2023: 18).

Dolayısıyla, iktisadi olaylara tek bir pencereden bakarak tam istihdam, rasyonel insan, piyasa serbestisi vb. kavramları önceleyerek sadece piyasa indirgemeciliği yapan düşünce okulları iktisatta ortodoksi sorununu oluştururken; bu ana akımın dışında kalan iktisat okulları çok sesliliği barındıran birer heteredoks akım olarak görülebilir. Bilindiği üzere ortodoks iktisadın temel olarak savunduğu kavramlardan biri “rasyonellik (akılcılık)” kavramıdır. Bireyin aldığı her iktisadi eylemde fayda-maliyet analizini doğru yapabildiği ön kabulünden yola çıkarak tüm iktisadi faktörlerin hatasız gerçekleştirilebildiğinin savunulmasıdır.

Neoklasik iktisat paradigmasının iktisadi düşünce alanındaki baskınlığı çok seslilik ile paralellik arz eder. Bunun nedeni neoklasik iktisat baskın bir iktisadi düşünce yaratırken diğer iktisatları dışlamasıdır (Dobusch & Kapeller, 2012: 1035). *Economic Pluralism*’de Robert Garnett et al. (2010) çoğulculuk meydan okuyuşunu iki temel döneme ayırırlar.

Birincisi, 1970'ler ve 1980'lerin başında geniş ölçüde birbirlerinin düşünceleriyle çok ilgili olmayan bağımsız heteredoks akımlar dönemidir. İkincisi, Fullbrook 2009; Marqués and Weisman 2010, gibi düşünülerin daha çok post-Kuhnian (Kuhn-sonrası) çoğulculuk kavramını daha çok benimsedikleri dönemdir. Garnett et al., özellikle G. Hodgson et al. (1992)'un liderlik ettiği *American Economic Review*'da (akademik dergi) dile getirilen çoğulculuk (pluralism) tartışmalarına dikkât çeker. Burada önde gelen 44 iktisatçı "ekonomide, farklı yaklaşımlar arasında kritik konuşmaları ve hoşgörülü iletişimi içeren yeni bir çoğulculuk ruhu" adı verilen bir dilekçeye imza atmışlardır. Dobusch & Kapeller (2012) da neoklasik iktisadi ortodoks yapıya sahip ana-akım iktisat olarak tanımlarken; heteredoks iktisadi ise ne tutarlı ne de tanımlanabilir olmayan neoklasik iktisat dışındaki farklı okullar olarak tanımlarlar (Dobusch & Kapeller, 2012: 1036).

Elbette yukarıda bahsedilen ortodoks-heteredoks iktisat ayrımının neye göre belirlenebileceği tartışmalı bir konu olmakla birlikte, temelde iki kategoride (diğer kategorilerinde varlığı unutulmada, örneğin, ontolojik, metodolojik, kişisel, amaç vb.) ortodoks-heteredoks ayrımının oluşabileceği belirtilebilir. Bunlar yöntem ve teorik alanlardır. Hatta teorik olarak yerleşik iktisattan ayrıışmayan ama yöntemsel olarak ayrıışan iktisadi düşünceler olabilir. Örneğin, davranışsal iktisat deneysel yöntemler kullanarak rasyonel olmayan davranışları anlamaya çalışırken; nöroekonomi beyin görüntüleme metodunu kullanır ve iktisadi kararlarda beynin hangi bölümünün işlediğini anlamaya odaklanır. Burada yerleşik iktisattan yöntemsel kopuş söz konusudur. Bununla birlikte, odaklanılan alan neoklasik alanla aynı olduğu için teorik bir kopuş söz konusu değildir (Akdere, 2023: 22). Bununla birlikte, bazı iktisatlar doğrudan doğruya hem teorik hem de yöntemsel kopuşları gerçekleştirebilmişlerdir. Örneğin, feminist iktisat yerleşik iktisadın birçok varsayımına karşı teori; yine yerleşik iktisadın özellikle pozitivist yöntem anlayışına karşı yöntem önermiştir. Dolayısıyla, ortodoksi-heterodoksi ayrımının aslında daha önce değinilen çoğulluk (plurality) kavramıyla doğrudan ilintili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yerleşik iktisat ve onun türevleri olarak kabul edilebilecek, örneğin bir 'yeni kurumsal iktisat' gibi aynı iktisadi olaylara farklı bakış açıları sunabildikleri gibi; heteredoks iktisat içerisinde de böyle bir ayrımın olduğunu söyleyebilmek mümkün gözükmektedir. Bu bağlamda çoğulluk (plurality) kavramının farklı boyutları irdelenerek ortodoksi-heterodoksi ayrımının boyutları irdelenebilir. Örneğin, Yeni Kurumsal İktisadın (YKİ), günümüzdeki ortodoks iktisat olarak adlandırılabilen gibi.

İktisadi olgulara sistemsel bakış ortodoksi-heterodoksi konusundaki bir diğer yaklaşımdır. Davis, ünlü iktisatçı Tony Lawson'ın ana-akım iktisatı formel (formalistic) ve tümdengelimci (deductive) yapısından dolayı sosyal olayları kapalı bir sistem olarak tanımladığını söyler (Lawson, 1997; 2003; Davis, 2006). 1980'den itibaren heteredoks iktisadın ortak görüş olarak paylaştığı üç varsayımı Davis aşağıdaki şekilde açıklar:

- 1) Atomistik bireycilik yerine sosyal gömülü bireycilik kavramı
- 2) Geri döndürülemez bir tarihsel süreç vurgusu
- 3) Bireyler ve sosyal yapılar arasındaki karşılıklı etkiler üzerinde akıl yürütme (Davis, 2006: 3)

Bu üç varsayım ortodoksi-heterodoksi ayrışmasındaki temel ayrımların çıkış noktaları olarak kabul edilebilir. Davis & Sent (2006)'e göre, bir yaklaşımın ortodoks ya da heteredoks olup olmamasını belirleyen temelde dört ana nokta vardır ve bunlar heterodoksinin sınırlarını belirler:

Bir heteredoks iktisadi düşünce akımı olarak feminist iktisat özelinde bir örneklendirme konunun daha sağlıklı anlaşılmasını sağlayabilir. Her ne kadar feminist iktisat isim olarak tek bir iktisadi bakışı yansıtır gibi görünse de aslında birden fazla feminizmler mevcuttur. Bu farklı feminizmlerin iktisadi olgulara çok farklı yaklaşımları söz konusudur. Ancak farklı feminizmler kadınların (iktisadi alan temel alındığında) neden iktisaden ikincil konumlandırıldıklarını ve bu durumun iktisadi sonuçlarını tartışırken ataerki ve toplumsal cinsiyet kavramlarına farklı bakışları ile ayrışır. Bu durum feminist iktisadın epistemolojik farklılığının bir ölçütüdür. Yöntemsel olarak nitel araştırma yöntemini birçok feminizmler benimsese de nicel araştırma yöntemleri de azımsanmayacak ölçüde dikkate alır. Ataerki ve toplumsal cinsiyet kavramlarının toplumsal gerçekliğine bakışta farklı feminizmler de farklılaşır. Böylelikle ontolojik boyutu farklılaşır. Ataerki ve toplumsal cinsiyete bakışta araştırmacıların politik görüşleri keskin bir şekilde etkin olduğu için kişisel çoğulluk mevcuttur. Bu durum aynı zamanda tüm kadın deneyimlerinin (iktisadi/sosyal boyutta) yansıtılmasını içerdiğinden kişisel çoğulluk için yine bir göstergedir. Farklı feminizmler her türlü iktisadi soruna farklı amaçla yaklaşabilirler. Örneğin, liberal feminizm iktisadi olguya eşitlik üzerinden yaklaşırken; radikal feminizm ataerkinin anaerkiye dönüşmesi ile ilgili fikirler öne sürebilir. Bahsi geçen feminizmlerin tamamı farklı konulara farklı kuramlar geliştirirler. Böylece, kuram ve konu çoğulluğunu sağlarlar. Özlü bir şekilde değinilmeye çalışılan feminist iktisat hem ortodoksi ayrışmasının hem de heterodoksinin kendi içindeki ayrışması için önemli bir örnektir. Aynı zamanda esnekliğe sahip olan “çoğulluk” ve “çoğulculuk” kavramlarının nasıl “çoklu” olarak tanımlanabileceğini de gösterebilmektedir. Bu çoğulluk ve çoğulculuk halleri farklı iktisatçıların ideolojik olarak da farklı iktisadi bakış açılarını yansıtmaktadır. Örneğin, heterodoksi içerisinde ortodoksiye tamamen karşı duran yaklaşımlar olduğu gibi, onun akademiadaki ağırlığını ve gücünü dikkate alarak sesini mevcut iktisadi iktidar çerçevesinde yükseltebilen heterodoks iktisatlar da vardır. Son bir yaklaşım olarak ortodoks iktisadın ne dediğini anlamaya çalışarak ona deyim yerindeyse kendi silahıyla vurmak sıfatıyla eleştiriler getiren heteredoks iktisatlar da mevcuttur. Mearman, Berger & Guizzo, 2023 bu durumu şöyle açıklar: “Yine de örneklerimizde, S. Charusheela'nın ‘iktidarı ciddiye alanların heterodoks olma eğiliminde olduğu’ (2019, 77) iddiasıyla özetlenen ortak bir kaygı buluyoruz. Güç, gördüğümüz kişiler için üç şekilde kapsayıcı bir temadır. İlk olarak, dünyanın sosyo-ekonomik yapılarını, ideolojilerini ve kurumsal olarak kökleşmiş güç asimetrisini kapsamaktadır (Dugger 1980'i yankılayarak). İkincisi, Lee'nin (2009) gösterdiği gibi, ekonomi disiplini içindeki tarafsız olmayan ve altta yatan güç ilişkilerini ve heterodoksinin ekonomide nasıl eşitsiz güç ve etki sergilediğini içerir. Sonuç olarak, üçüncü bir tema, heterodoks iktisatçıların gücü veya eylemliliği ya da kendilerini disiplin içinde nasıl iktidar konumlarına yerleştirebildikleridir.

Gerçekçiliği yansıtacak şekilde, güç kabul edilmeden ve ana mekanizmaları anlaşılmadan gerçeklik tam olarak anlaşılabilir.” (Mearman, Berger & Guizzo, 2023: 1125).

Diğer bir deyişle, heteredoks iktisat, ortodoks iktisada karşı çıkışta üç yol izleyebilir: Birincisi, ortodoks iktisadın iktidar gücüne boyun eğerek yapılan karşı çıkışlar; ikincisi, heterodoksünün zayıf sesini eşitsizlik temelinde anlatmaya çalışan ılımlı heteredoks iktisatlar; üçüncüsü, iktidar ilişkilerine kökten karşı çıkan iktisatlar. Her üç bakış açısı da bilim tarihinin aşağıdaki özelliği ile bağdaşır.

Bilgikuramsal ve yöntemsel açıdan gerek ortodoksi temelli yaklaşımlar gerekse de heteredoks temelli yaklaşımlar Paul Feyerabend'in (1975) “ne olsa uyar” (*anything goes*) ilkesi ile de bağdaştırıldığında aslında ortaklaştıkları bir nokta da ortaya çıkar: “bilimsel ilerlemeler’ tümüyle yerleşik yöntemlerin ve bakış açılarının sorgulanmasıyla ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle bu ilke, aslında deneysel (*empirical*) bir gözlemi dile getirmektedir: bilim tarihinde her zaman, “ne olsa uymuştur” (*anything has gone*) (Bhaskar, [1989]2011, 30). Bu yüzden çoğulcu olmak, farklı bilgikuramsal anlayış ve yöntemlere her zaman açık olmak gerekir, yoksa bilimsel gelişme de söz konusu olamaz.” (Özel, 2023: 89). İktidarın elde tutulma kaygısı ortodoksi-heteredoksünün ortaklaştıkları bir alandır. Aslında her iki yaklaşım açısından belli ideolojilere saplanma farklı sosyo-ekonomik yapılarıdaki asimetriteri gözden kaçırmaya sebep olabilir. Bu iktidar ilişkisi içerisindeki ortodoks-heteredoks iktisat arasındaki eşitsiz ve dengesiz güç ilişkisi ortodoksünün lehine işlemektedir. Çünkü altta yatan eşitsiz güç ilişkisi akademiye, eğitimde, yayında Ortodoks iktisadın elindedir. Heteredoks iktisat görece daha yeni yeni sesini yükseltebilme imkânına kavuşmuştur. Dolayısıyla, farklı gerçeklerin de iktisadi düşüncede barınabileceğini seslendiren köken olarak ortodoks iktisada yakın duran ama heteredoks iktisadın da anlaşılma gereğini duyuran önde gelen iktisatçılar aslında bu eşitsiz güç ilişkisinin dengelenmesinde önemli roller üstlenmişlerdir.

Ortodoks iktisadın gücünü alabildiği ideolojik bir durumu *kişisel, amaç, kuram ve konular* bağlamında bir tutarlılığa sahip olmasıdır. Ortodoks konular özelinde çalışan iktisatçıların sayılan bu dört temelde en azından ortak müştereklerde anlaştıkları söylenebilir. Dolayısıyla, ortodoksi denilen iktisadi yaklaşımın gerek eğitimde gerekse de bilimsel her mecrada bu kadar can alıcı bir şekilde söz sahibi olmasının nedeni bir “iktisadi okul” çatısı altında toplanabilmiş olmasıdır. Buna karşılık, ortodoks-heteredoks iktisat konularında alanın duayen isimlerinin vurguladıkları önemli bir durum (Davis, 2008; Lawson 2103) “ana akım heterodoksünün” ortaya çıkmış olduğudur. Ana-akım içinde ortaya çıkan heteredoksi ana-akım iktisadın temellerinin dahi sorgulanabildiği bir mecrayı barındırır (Sade-Caffarel, 2019; Özel, 2023: 91).

...heterodoks iktisatçıların ana akımın bir parçası olmalarının tek nedeninin ana akım iktisatçılarla iletişim kurabilmek ve muhtemelen ana akım araştırmaların en ileri noktasını etkileyebilmek olduğunu savunuyorlar: yani, heterodoks iktisatçıların ana akımın bir parçası olmaları bilimden ziyade saygınlık (ve bununla birlikte bir miktar hayatta kalma umudu) içindir. Yine de argümanları göz ardı edilmemelidir... Kısacası, eleştirmenlerin dili heterodoks iktisatçıları en iyi ihtimalle ana akım iktisada ve onun uygulayıcılarına saygı

duymayan aşığı, medeni olmayan iktisatçılar olarak nitelendirmektedir... Eleştirmenlerin kullandığı dilin zorlamaya işaret eden bir başka yönü de var. Akademik bir iktisatçı olarak hayatta kalmanın, ana akımın içinde olmak anlamına geldiğini öne sürüyorlar; ve hayatta kalmanın bedeli, sadece en hafif sapkın görüşleri dile getiren itaatkâr, hürmetkâr medeni bir dildir... Eleştirmenler bir kez olsun ana akım iktisatçıların eylemlerini sorgulamıyor; bir kez olsun heterodoks iktisatçılar tartışma dışı bırakıldığında, iktisat bölümlerinden çıkarıldığında veya baskı altında ana akım iktisada dönüştürüldüğünde ana akımı hoşgörüsüzlükle suçlamıyorlar. Bunun anlamı, heterodoks iktisatçıların bu felaketleri kendi başlarına getirdikleridir, çünkü farklı olmayı, kendi kimliklerine, analitik bakış açılarına ve mesleki örgütlerine sahip olmayı tercih etmektedirler. (Lee, 2012: 348).

Lee'nin işaret ettiği nokta, neoklasik iktisat ve türevi iktisatların ideolojik boyutuna yönelik önemli bir gerektir. İktidar kimin elindeyse gücün onun elinde olacağı hatırlandığında ana-akım ve savunucularının akademiyada, eğitimde, yayıncılıkta vb. tüm iktidar gücüyle heteredoks iktisadı dışlayacakları açıktır. Bu iktidar ilişkisinde mümkün olduğu kadar farklı seslerin kısılması iktidarın devamlılığı için bir gereklilik olarak görülmektedir. Örneğin, ana-akım iktisatçılar için asli yöntemin matematik/ekonometrik modelleme olması, feminist iktisat içerisinde yükselen bir başka teknikle yapılmış bir çalışmanın (kadın emeğinin deneyimlenmesi ve analize dâhil edilmesi gibi) "saf" bir iktisadı yansıtmadığı-gereksizliği vb. iddialarla dışlanması bu ideolojik yaklaşım için bir göstergedir.

Ana-akım iktisadın, iktisat bilimi içerisinde bir emperyalizm yarattığı ifade edilirken; aslında son yıllarda gelişen kökeni neoklasik iktisattan alsa da, neoklasik iktisattan öz itibarıyla ayrılan iktisadi akımların "tersine emperyalizm" yarattığı bilinmektedir (Davis, 2008: 350; Özel, 2023: 100). Şöyle ki yine (Davis, 2008: 358)'in belirttiği üzere (Özel, 2023: 100) aşağıda sayılan iktisat akımları neoklasik iktisadın şemsiyesi altında ne kadar toplanabilir sorusunu da beraberinde getirmektedir: Klasik Oyun Teorisi, Davranışsal Oyun Teorisi, Davranışsal İktisat, Deneysel İktisat, Nöroiktisat, Evrimsel Oyun Teorisi, Evrimsel İktisat, Ajan Temelli Kompleksite İktisadı. "Dolayısıyla, artık Neoklasik iktisat ana akım iktisat olmaktan çıkmış, onun yerine yeni gelişen farklı yaklaşımların ortaya çıkardığı bir çeşitlenme ve çoğulculuk, Ortodoks iktisadı niteler hale gelmiştir." (Özel, 2023:100).

İktisatta çok sesliliğin katmanları/düzeyleri olduğunu söyleyebilmek mümkündür. İktisaden birbirinden farklı bu kadar iktisadi yaklaşımın varlığının sebebi insan doğası ve kararlarının karmaşıklığıdır. Diğer bir deyişle, tüm ekonomik kararlar "aynı zamanda sosyal, kültürel, biyolojik ve bilişsel koşullar tarafından da yönlendirilir (Dow, 1997a; 1997b; 2007)." (Akdere, 2023: 44). Bu düzeylerin tamamı aynı zamanda ortodoksi-heterodoksi açısından farklılıkları ortaya koyan, farklı bakış açılarını barındıran anlatım düzeyleri olarak şu temelleri sıralayabilmek mümkündür. Bunlar: Teorik, metodolojik, epistemolojik ve ontolojik düzeylerdir. Bu düzeylerin içeriklerini kısa da olsa paylaşmak hem ortodoksi-heterodoksi karşıtlığının/çatışmasının hem de buradan hareketle iktisatta çok sesliliğin/çoğulculuğun iç içe geçiş nedenleri daha rahat irdelenebilecektir.

Teorik düzeyde, iktisat bir sosyal disiplin olarak hem bilim hem ideoloji olarak adlandırılabilir. Özellikle bilim olma iddiası fizik disiplinine öykünmesiyle başlar.³

“Teorik düzeyde çoğulculuk demek teorilerin birbirlerini dışlaması, silmemesi anlamına gelmektedir.” (Akdere, 2023: 46). Örneğin, öykünülen fizikte, fizikçiler görelilik ve kuantum mekaniğini rakip teori olarak ele almayı fiziksel gerçekliğin temellerine ilişkin tamamlayıcı yaklaşımlar olarak görürler. İktisattaki herhangi bir fenomeni açıklamak için de birçok teori mevcuttur. Bu çoğulculuk teorik bakış açısının çok çeşitli açılardan ele alınabileceğine işaret eder. Hiçbir teori tüm faktörleri hesaba katamayacağı için (Kurz/Salvatori, 1997: 234) iktisat teorik anlamda çoğulculuğa muhtaçtır (Akdere, 2023: 47). Teorik düzeydeki ortodoksi-heterodoksi çatışması her anlamda hâkim iktisat olarak çok uzun süreden beri varlığını sürdüren neoklasik iktisadın (ve türevlerinin) diğer tüm teoriler sanki hiçbir fenomeni açıklamıyormuş gibi dışlamasıdır. Dobusch & Kapeller (2012) çoğulcu bir iktisat yaratmanın kolay bir yaklaşım olmadığını teorik ve sosyal yönünün güçlü olması gerektiğini savunurlar. Bunun için de teorik bakışların kurumsal rutinleri yüksek oranda içeren analitik kategoriler içermesi gerektiğini belirtirler. Sosyal yönde ise i) ortaklık kurulabilecek konferanslar, birlikler, akademik dergiler vb. ii) bir dizi metodolojik gereklilikler ya da başvurulabilecek tipik metodlar (metodolojik bakış) iii) aynı varsayım üzerinde empirik sağlamlığa sahip ve nitelik, orijinallik olarak aynı olabilecek akademik bir standartlık algılaması olması gerektiğini belirtirler (Dobusch & Kapeller, 2012: 1038).

Ortodoksi-heterodoksi ayrılıkların en belirginleştiği noktaların bunlar olduğu gözden kaçmamaktadır. Örneğin, akademik konferansların duyurularına dikkat etmek bile bu gerçeği görmeye yarar. Genellikle makro iktisat, mikro iktisat, uluslararası iktisat, para-banka-finans vb. konular ağırlıklı yapılan duyurularda iktisadi düşünce veya iktisat tarihi gibi alanlara da açıktır duyurusu bile ortodoks iktisadın ağırlığını hissettirmektedir. Bununla birlikte, heterodoksinin de kendi içinde bir ortodoksi barındırabildiğine ilişkin ipuçları da örneğin, “European Society for the History of Economic Thought (ESHET)” konferanslarında görülebilir. Ekonometrik ağırlığı olan çalışmalar daha ikincil plana itilebilmektedir. Dolayısıyla, örneğin para politikasıyla ilgili bir konuya zıt kutuplardan varsayımlar üretmek yerine en azından ortak müştereklerde anlaşılabilir metodolojik yaklaşımların ön plana çıkarılması ortodoksi-heterodoksi ayrışmasını azaltabilecektir.

İktisattaki metodolojik sorunu en çarpıcı biçimde ortaya çıkaran düzey metodolojik düzey: diğer bir deyişe matematik kullanımıdır. Bu düzey kendisini bilimsel gerçeklik ve postmodernizm olarak iki karşıt yaklaşımda bulur.

Bu iki taraf birbirlerinden bilgi tiplerine verdikleri değer açısından ayrılırlar. Birçok iktisadi bilgi tipi mevcuttur (Reardon, 2009). Çoğulcu bir epistemolojinin benimsenmesi ekonomik bilginin ve ekonomik anlamın farklı şekillerde elde edilmesinde sakınca görülmemesi

---

³ Konunun genişletilmiş hali için bkz. Akansel (2022). Akademiyanın Feminizme Bakışı: Fizik ve İktisat Disiplinleri Özelinde Bir İrdeleme. Ankara: Gazi Kitabevi.

demektir. Dolayısıyla iktisat yalnızca ana akım iktisadın epistemolojik temelleri üzerine oturmaz, çok sayıda epistemolojik yaklaşımdan oluşur (Dow, 2007; Akdere, 2023: 48).

Matematiksel iktisat temelini fizik biliminden alarak iktisadi olayların modeller üzerinden düşünülmesini savunur. Ortodoks iktisadın ana problemi olarak ifade edilebilecek bu nokta, iktisatın aşırı matematik ve ekonometrik modellere boğulmasıdır. Aşırı matematikselleşmeye boğulan iktisat özündeki tarihsel ve sosyolojik boyutları kaçırmaktadır. Ortodoks iktisat özelinde çalışan iktisatçıların yoğunluğu farklı yöntemlerin dışlanması yaratmıştır. Örneğin, iktisatta “yüz yüze görüşme tekniğine dayalı” bir yöntemle iktisadi analiz yapılması; analiz olarak kayda değer görülmemektedir. İktisadın diğer sosyal disiplinleri aşırı matematikselleşmesi ile tahakkümü altına almasıyla aynı tahakküm ilişkisinin iktisattaki çoğulculuğa dayandırıldığı da bir gerçektir.

Epistemolojik boyut olan varsayımların gerçekliği düzeyi ise duayen iktisatçılardan D. McCloskey tarafından net bir şekilde ifade edilmiştir. McCloskey’in burada yaptığı vurgu: “İktisatta çok sesliliğin modelleme ve varsayımlarla ilgili bu tartışmadan çıkarması gereken ders, ana akım teorilerin sunduğu model yapısının tek model olarak algılanmaması gerektiğidir (Aydınolat, 2018: 214).” (Akdere, 2023: 54, 55). Bir diğer deyişle, örneğin ana akım iktisadın maliye politikası ile ilgili sunduğu önermelerin uygulanmasında eğer gerçeklikte daralmalar yaşanıyorsa diyelim ki bir eski kurumsal iktisadın bir ülkenin iktisadi yapısındaki kurumların işleyişlerinin neden öyle oluştuğu ile ilgili düşünceleri dikkate alınabilir ve yeni politikalar geliştirilebilir.

“İktisadi gerçekliğin anlaşılması konusundaki çok seslilik, ontolojik karmaşıklık temelinde de bir çerçeve savunabilir. Ontolojik çok sesliliği ‘çok sesliliğin çok sesliliği olarak ifade edebiliriz (Mäki, 1997). Böylece çok sesliliği, postmodernizmin de temelinde yer alan çok sesli bir ontolojiyle (doğanın parçalı olduğu görüşü) ilişkilendirmiş oluruz (Dow, 1997). Eğer doğa çoğulcuysa, o zaman genel teorileştirmeye gerek yoktur. İktisatta bu konum en çok postmodernizmle ilişkilidir; postmodernizm, benliğin bile parçalanmışlığını vurgular (bkz. Amariglio, 1988 içinde Dow, 2012).” (Akdere, 2023: 55). Dolayısıyla, insan kimliğinin çok parçalı yapısı doğadan kaynaklanıyorsa ve insanlar halen daha bir şekilde doğaya bağlı canlılarsa, iktisadi davranışlarını tek tip bir kalıba indirgemeye gerek olmamalıdır. Tek bir kalıba indirgenen iktisadi yaklaşım üzerinden de tüm bir sistemdeki iktisadi yapıyı sorgulamak iktisadi bunalımların başlangıç noktası olarak gözükmemektedir.

SONUÇ

İktisatta 1840'lardan itibaren süregelen hâkim bir iktisadi düşünce varlığını akademiya, yayıncılıkta, iktisadi politika uygulamalarında, işe alımlarda vb. iktisadi düşünceyi tahakküm altına almıştır. Bu düşünce genel olarak neoklasik iktisat ve türevleri olarak görülmektedir. Temel iddiası modelleştirme, matematik/ekonometrik uygulamaların iktisada eklenmesi yoluyla sistematikleştirilmedir ve böylelikle iktisadi daha bilimsel hale getirdiğini iddia etmektedir. Temelde teorik, epistemolojik, metodolojik ve ontolojik düzeylerde karşı çıkışlar heteredoks iktisadın özünü oluşturur.

Buna karşın neoklasik iktisat ve türevlerinin tüm bu düzeylerdeki uygulamalarına karşı çıkan ve genelde hâkim iktisat tarafından da dışlamalara maruz kalan tüm iktisadi düşünceleri de genel bir kategori olarak heteredoks iktisat olarak tanımlayabilmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Akansel, İ. (2022). *Akademiyanın Feminizme Bakışı: Fizik ve İktisat Disiplinleri Özelinde Bir İrdeleme*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Akdere, Ç. (2023). *İktisatta Çok Seslilik ve Çoğulcu Yaklaşımlar*. Akdere, Ç. & Gürbüz, B. (Eds.). *İçinde İktisatta Çok Sesliliğin Son Otuz Yılı*. Siyasal Kitabevi: Ankara. 17-86.

Davis, J. B. (2006). "The Nature of Heterodox Economics." *Post-Autistic Economics* 40, 23-30.

Dequech, D. (2007). "Neoclassical, mainstream, orthodox, and heterodox economics." *Journal of Post Keynesian Economics* 30 (2), 279-302. DOI: 10.2753/PKE0160-3477300207

Dobusch, L. & Kapeller, J. (2102). "Heterodox United vs. Mainstream City? Sketching a Framework for Interested Pluralism in Economics." *Journal of Economic Issues* 46 (4), 1035-1058. DOI: 10.2753/JEI0021-3624460410

Gündüz, Ş. (2012). "Din, Ayrılık ve Çatışma". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9, 1-19.

Lee, F. S. (2012). "Heterodox Economics and its Critics." *Review of Political Economy* 24 (2), 337-349. DOI: 10.1080/09538259.2012.664360

Mearmen, A. & Berger, S. & Guizzo, D. (2023). "Waht is Heterodox Economics? Insights from Interviews with Leading Thinkers". *Journal of Economic Issues* 57 (4), 1119-1138. DOI: 10.1080/00213624.2023.2273130

Özel, H. (2023). *İktisatta Çok Seslilik ve Çoğulcu Yaklaşımlar*. Akdere, Ç. & Gürbüz, B. (Eds.). *İçinde "Hangi Çoğulculuk": Ana Akım İktisatta Çoğulculuk*. 87-112.

READING THE RELATIONSHIP PUBLIC RELATIONS AND ECONOMICS BY THE MEDIATION OF THORSTEIN VEBLEN⁴

Doç. Dr. İlkben AKANSEL*

Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

iakansel@bartin.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8167-7416>

ABSTRACT

Social sciences have a wide range aspect. It means social sciences are interdisciplinary. Economics is the most important social science affecting human life. Because economics determines every incident of people's lives. Although economics is related with demand, supply, firms, unemployment, rates, inflation etc. concepts, it needs to convince people to continue the capitalist system.

However, capitalism always finds a way to release the problem, so it did. Consequently, public relations were born to help out the economic crisis. Additionally, one person was able to see the corruption before it has started: Thorstein Veblen.

So, this study will focus on starting between general relationship between public relations and economics and the next point will be discussed about the foresights of Veblen. With his genius notions and their connection between public relations will help to enlighten how the capitalism works with both economics and public relations.

Key words: Economics, Public Relations, Veblen

HALKLA İLİŞKİLER VE EKONOMİ İLİŞKİSİNİ THORSTEIN VEBLEN ARACILIĞIYLA OKUMAK

ÖZ

Sosyal bilimler geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu da sosyal bilimlerin disiplinler arası olduğu anlamına gelir. Ekonomi, insan hayatını etkileyen en önemli sosyal bilimdir. Çünkü ekonomi

---

⁴ Bu çalışma, "Hacettepe University Center for Market Economics and Entrepreneurship 3rd International Annual Meeting of Sosyoekonomi Society konferansında 28-29 Nisan 2017'de" bildiri olarak sunulmuştur.

insanların hayatındaki her olayı belirler. İktisat talep, arz, firmalar, işsizlik, oranlar, enflasyon vb. kavramlarla ilgili olsa da kapitalist sistemin devam etmesi için insanları ikna etmesi gerekir.

Ancak kapitalizm her zaman sorunu çözenin bir yolunu bulur ve öyle de yaptı. Sonuç olarak, halkla ilişkiler ekonomik krize yardımcı olmak için doğdu. Buna ek olarak, bir kişi yozlaşmayı başlamadan önce görebildi: Thorstein Veblen.

Bu nedenle, bu çalışmada halkla ilişkiler ve ekonomi arasındaki genel ilişkiden başlayarak Veblen'in öngörülerini üzerinde durulacaktır. Veblen'in dahiyane fikirleri ve bunların halkla ilişkiler ile bağlantısı, kapitalizmin hem ekonomi hem de halkla ilişkiler ile nasıl işlediğini aydınlatmaya yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İktisat, Halkla İlişkiler, Veblen

1. INTRODUCTION

As the queen of social sciences, economics has influenced many social disciplines. One of these is public relations, whose presence began to be felt in all areas of life after the 1929 crisis. Public relations, which has become a discipline in its own right, had the effects of economics at the beginning. Although it became a discipline in its own right in the following years, it cannot be denied that it is influenced by the economy and that it has effects that shape the economy in some way. Thorstein Veblen, one of the most important names in the history of American economics, is an important scientist who contributed even to the public relations discipline that emerged after 1929 with his Institutional Economics approach. This study will examine how a link can be established between public relations and economics based on Veblen's thoughts. In this way, it will be possible to understand how and through which concepts both disciplines influence each other by taking into account the historical process.

2. HOW MUST IT BE CALLED THE RELATION BETWEEN PUBLIC RELATIONS AND ECONOMICS

The connection between public relations and economics cannot be denied. Because public relations are intertwined by economics, politics, history, sociology, psychology etc. sciences as functional and conceptual.

The methods and tools using by public relations are aroused by the conditions of capitalist-liberal system. [...] public relations have a constitution to be structured by the capital economics relations and determined by self-interest of class and gained a mission to protect

these self-interests. Besides, it serves to control the public mind, a technique using to obtain hegemony in liberal-capitalist democracies and at the same time it undertakes the duty for big companies in order to strengthen their positions and their images in abroad countries which opens to international bazaars. (Becerikli, 2003; Çakar, 2012, s. 5).

The biggest historical event is that public relations have caused to undertake a duty like this. Looking from historical perspective, the public relations concept has been using a tool in each old and new states. Some public relations implementations have been used in Old Greek, Rome Empire, Ottoman Empire even big civilizations in an obvious distance. However, this situation cannot be compared by the one that we live in today. Because the state systems based in public relations today are the liberal-capitalist democracies. Public relations are valid in where the economics system is liberal-capitalist and the political system is democracy. For this reason, raise of public relations and the 1929 crisis proceed simultaneously.

Every moment of life and organized life has full of interactivity of constant moment of people (Erdoğan, 2016, s. 16). Individuals and social groups contact to each other to satisfy their desires and necessities. But, permanent relations cannot be established rationalist profit-loss technique. Those are established by mutual trust and cooperation (Wilson ve Odgen, 2004, s. 10). (Arklan, 2011, s. 16).

Public relations undertake to establish this mutual trust and cooperation. Because at the end of the Great crisis of 1929 world needs a savior. As Veblen saw, the conflict between predatory class and peaceful productive class came to an end. However, this wasn't truly an end. Because the capitalist system has created a new actor: Public relations. This new actor made it possible to gain more profit to firms and made possible to obtain every product for human.

The point must be remembered urgently, the public relations as we understand today has started in 1920's and made its real starting in 1929. The economic crisis does not only affect working class, but also make things difficult for capitalist class. This circumstance can be taught by complex economics models, but it can be explained by the easiest model in economics. Supply-demand law.

And this law made it possible to ease globalization. Globalization is the most powerful tool to help public relations. Because globalization makes people to be motivated to a growing consumption and accordingly it changes its life style totally in every kind of consumption habits, value judgement, cultural identities (Çakar, 2012, s. 38). At this point public relations are said to be the most important tool to change those consumption habits. And the connection between public relations and economics can be observed deeply.

The connection between economics and public relations which introduced to the world's agenda with 1929 crisis can be best explained by the thoughts of Thorstein Veblen. Although

Thorstein Veblen is an economist; he is also component scientist whom philosophy is very strong. The essence of Veblen's thought both has enlightened the path going on 1929 crisis and has accelerated the cure found by the system's dominants as 'public relations'. What does make Veblen unique then? His glance to the way of capitalism? The notions developed by him and using even today? Actually, it can be said that all these things. But the most important part of all, Veblen's identity made him shape his world of born as immigrant kid in Winsconsin. He was graduated his education in one of famous university's in USA: Yale. His wide world of thoughts gave him an opportunity to work in several eminent universities like in Chicago, Stanford, Missouri and New School.

As Galbraith said (1980: 61), 'The American universities wanted in those days, the professors who approve conservative truths, and give a respect to wealth and entrepreneurship. Veblen did not do that; hence it was accepted that he was an ideal person for an institution he was not currently work for' (Köse & Öncü, 2000, s. 57). (Şenalp, 2007, s. 54).

The years Veblen lived (1858-1929) makes us see why his intellectual mind was shaped like this. The years when Veblen lived is the era of attacking neoclassical economics. The application which ignore people of wild capitalism and Veblen's life are overlapped. That is the reason why even academic world is affected somehow by this production style affected Veblen's capitalism comprehension. As it can be remembered that the production style before 1929 crisis was Taylorism or Scientific Production Method. Put it differently, there was a system which is caused to think there was no difference between a human and a robot, a system which was only produced and a system which was externalized someone who were not capable to produce. In that case the first question must be asked what kind of economics mind caused the 1929 crisis and caused the born of public relations? It must be looked at the basic lying after the mind only focused on profit and unlimited production which ignored human circumstances. This basis only focused on profit and paved the stones of the crisis step by step.

Veblen starts to question economics at this point. Classical economics' (and continuing neoclassical economics) main assumptions are 'invisible hand' and 'natural order.' According to Veblen the mainstream economics theory has closed to an individual to utilitarian rationalism press of Mill and Bentham's utilitarianism by distorting in order to find a legitimate basic. For this reason, economics has become dysfunctional, constant and deterministic science. Veblen advocates that individuals move by the mediation of formal and informal institutional relations and movements like status, habits, and customs. In this respect, he criticizes as if an individual was a hedonistic by extracting its contexts ... (Şenalp, 2007, s. 54).

Seeing individuals hedonistic and following after maximization of utility means firms will produce for consumers the best and the most products. In other words, firms do not only exist in the market to maximization of their profit, but also they both obtain maximization

of consumers by the mediation of the most production of goods and services. A system was built with a mutual happiness. However, this 'fairy tale' excludes an important figure: 'human.' Because a human being is an economic, social, cultural and psychological feature. This feature makes several attitudes voluntarily, but most of them are done by imposition of force. Individuals do not always act choice by a rationalistic hedonism. When the era Veblen lived, people do not follow a rationalistic hedonism why the economics conditions caused arising of public relations. It is useful to remember what the public relations for private sector meant. Because there is a deep connection between the public relations in private sector and Veblen's economics criticism. This bond has started in the Great Crisis of 1929 and has been continuing effectively even today.

The public relations in private sector is based on different kinds of aims like changing the organizational image, introducing a change in the politics of the firm, educating consumers before shopping, removing a conflict, organizing renovations of the product, protecting in capital market, raising the price of the stock etc. (Hazar, 2009, s. 9).

It can be understood from these aims, public relations have actually no aim actually no aim to be gathered with public. The implicit aim, but the main one, is here to follow politics raising firm's profit and maximize of profit and submit a benefit for consumers maximize benefit. How could it be possible, then? How the relation between public relations and economics emerge on? The most important notion which was created by Veblen is '*conspicuous consumption*.'

In *conspicuous consumption* the benefit of goods or a service is sourced by not its qualifications, but reflecting an individuals' purchasing power to showing someone off. Desiring a goods depending on the social position earned is a good example of this situation. In that type of consumption goods' price has a value, but not its qualifications. This effect has been called '*Veblen Effect*' (Şenalp, 2007, s. 55, 56).

The public relations apprehension which was emerged by steering wide populations whose purchasing power has decreased by the mediation of 1929 crisis has been used by conspicuous consumption and has been using by it. Initially, producing and selling different kinds of goods for every populations' income level has gradually turned to be bought by the social position of it. So, all goods and services are served by different sorts of classes. Besides, almost all classes are pushed by public relations in order to surpass to upper class. In here, public relations make people steer to choose several goods and services. Furthermore, consumers are directed to buy the goods and the services which produce for one upper class within the framework of their budget, even sometimes to exceed their budget by the mediation of borrowing. Thus, with the help of those expensive goods people feel themselves as if they belong to upper class. The conspicuous consumption which is created by sense of belonging is the result of Veblen's two institutions which are emerged by human history. These two institutions comprise of a consequence of property relations and determine how the public relations work.

According to Veblen, property relations which coordinated with human history, has brought out two institutions opposite to each other. Firstly, *predatory idle class* and secondly *peaceful productive class*. Predatory idle class is related to with making property created by someone's labor and in this way, having fortune. Peaceful productive class is related with mastery/workmanship, production and servicing to someone. Furthermore, the first one has cause to developing of commerce; the second one has caused to developing of industry. In this property relations the first one made the progress by the mediation of subduing of the second.

Predatory idle class have fed to an individualism which takes over the one other's hand and disdains the other, peaceful productive classes have led to develop a communitarian spirit which is tend to be 'live and be live' (Öncü, 2015, s. 12).

The habit of disdaining one upper class to lower has developed *individualistic hedonism*. Limitless hedonism is fed by limitless consumption. Whereat, feeding of consumer's individualism is also related to maximizing hedonism. Put it differently, the more an individual consumes the more becomes an individual and hedonistic. Public relations take on feeding, living and sustaining this feel task. The situation what public relations undertook was this one with the Great Crisis of 1929.

A certain controversy between economics theory and assumptions which claim capitalism is the carrier of progressive modernization on the way to the crisis of 1929. The most famous economists in that time have market efficiency snatched themselves, but they missed one important things:

...competition which is magnificent fuel of the market efficiency always tend to pull prices down towards unit production costs. However, high fixed capital costs made unit production cost unimportant. [...] The organic compound of the capital was experiencing an explosive growth and capitalism was so destroying itself. (Perelman, 2015, s. 32).

The 1929 crisis is now an inevitable end. What makes Veblen unique at this point is to predict the source and the end of this competition. The competition institution was not only among the capitalists, but also between the predatory idle class dampened by the product surplus and the poverty of the consumer mass that should by these products. Public relations have re-emerged the competition again and led the consumers to the products which are essentially the same but the nuances. Because, what has changed in the crisis of 1929 was only technique. This situation has let the predatory class subdued the peaceful productive class.

Actually, globalization proceeds by the mediation of the conflicts of these two classes. And the public relation is the tool of this situation. Predatory class wants to capture every economics mechanism to accelerate their profits. And this classes' way of life tires to be spread among peaceful productive class. Because globalization makes people to become consuming addicts. And this situation is not a thing that consumers want it voluntarily.

Globalization tries to raise people's consuming addicts. So, in here, people do not want to buy expensive products. The general slogan of firms 'we serve you the best products and services' push the consumers to buy every product that they really need them.

No doubt, globalization and Veblen's class segregation about how capitalism works has a deep relation. Because predatory class is also the ruler of the globalization. Of course, the system's owners want to make profit than they have. It means public relations helps to convey their demands to consumers. Public relations are also an administration of consciousness. It helps to convince people to buy products. The more production predatory class makes the more public relations will need.

Consequently, public relations are interdisciplinary which cannot be explained by only one scientific aspect. On the other hand, public relations are described by three different sciences' paradigm. And those are administration, communication and sociology-social psychology. And all are look the public relations from the point of view their mind. So it affects public relations. Public relations are a help tool for the aim of a firm to maximize its profit. This has an organic tie between Veblen's *modern robbery barons* notion. Veblen, makes a tie between modern robbery barons and the behavioral pattern of savage cultural society. The emulating between American Indians who destroy a great amount of fortune on bonfire to reinforce their prestige and modern robbery barons who show off their fortunes emerge as conspicuous consumption mostly move like an art critic hope to earn respect imposing their tastes to general public (Perelman, 2015: 30. 31). The connection between modern robbery barons and conspicuous consumption made by Veblen can be explained by public relations into two ways. Firstly, sponsorship, artistry etc. which are called as philanthropic investments meet firms' conspicuous consumption requests. So, capitalists make those investments both welcoming their conspicuous consumption and opening new doors to gain more profits. Namely, consumers tend to consume to products of the firms which make philanthropic investments by the mediation of advertisements, announcements public relations campaigns etc. Thus, firms can amplify their profit target by the mediation of conspicuous consumption.

Firms which wish their profit targeting always up use the public relations as consent production. Because public relations which is also a consent production can be possible only with this way, "[...] 'consent production' can be make possible to use strategies like lobbying, public relations, public diplomacy, the relations between media which are done by governments and firms." (Çınarlı, 2010; Büyükdoğan, 2016, s. 190). Veblen has not only predicted the crisis which the system has fall into/will fall into by his glorious intuition, but also he predicted the ways which the system has found to reveal can be other crisis. Public relationship emerged by 1929 crisis to escape from complicity initially has reinforced ideological power of the system. However, public relations which is production of consent has started to move forward through crisis.

The first aim of public relations was to direct people re-consuming by the mediation of ensuring production of consent. Initially, the system worked, but then it has caused to start of other economic crisis. Because constant production of consent brings constant consuming and even overconsumption comes with production of consent. The path what having much more money than disposable income is borrowing? However, the system which manages skipping borrowing-unemployment and refund reverses the expectation of gaining more profit. Put it differently, the firms which reinforce their gaining profit power with ideological production of consent will start to make loss that is because of the effect of excessive loaning. Namely, excessive production of consent sabotages economics capacity instead of meets people's necessities with rational production. Hence, the connection between public relations and production of consent has been continued where the firms' want to be the place of people instead of meeting people's necessities like the connection between overconsumption-overproduction.

3. RESULTS

Thorstein Veblen distinguishes classes into two parts. One is ruler and the second is the directed. With his sentences they are called by *predatory class* and *peaceful productive class*. Why he is seemed to be unique scientists is about where he lives and his origins. He lives an immigrant child of a Norwegian family in USA. And the time when he lives is also the time of arising of capitalism. Capitalism mind focuses on maximizing profit. It is without any doubt cannot be seen awkward. However, seeing workers as robots and ignores every bad situation falls the system down. And Veblen's genius is in here. Unfortunately, the system ignored him too. His lifetime story especially in academic world is the most dramatic indicator of it.

Thanks to faith of science, time showed the world he was right. Naturally, as in every system people suffered from the big crisis. Because the Great crisis of 1929 did not only collapse of big firms, it collapsed every citizens' life in USA but as well. However, capitalism always finds a solution to release the system again. After end of the 1929 crisis it found a new solution: public relations. This new solution is highly powerful. Because in this time capitalist system finds a way to make the profits much possible than formerly in order to convince people. So, in here public relations is pillared itself to different kinds of science: administration, communication and sociology-social psychology. And those are affected to convince people to buy products and services by three different aspects of public relations.

Now, Veblen's one of the most important notion *conspicuous consumption* has come into consumers' life. His time, capitalism makes it maximizing profit by the mediation of convincing people. And consumers use the products and help to capitalism maximizing profit is conspicuous consumption. Consumers want to feel themselves as if belong in one upper class.

Consequently, economics system and public relations has a mutual effect on consumers' life. Public relations help economics to move on. And also, capitalist system works how the

economics wants to be by the mediation of public relations. Most of the consumers tend to consume conspicuous consumption. Veblen's concepts and mind are still valid for today's capitalist system.

REFERENCES

- Arklan, Ü. (2011). Halkla İlişkiler: Kavram, Kapsam ve İlişkili Olduğu Alanlar. Metin Işık ve Mustafa Akdağ (Ed.), Dünden Bugüne Halkla İlişkiler (2. Baskı) içinde (s.13-45). Konya: Eğitim Akademi Yayınları
- Büyükdogan, B. (2016). Küresel güçlerin bölge çalışmalarında küresel halkla ilişkiler şirketlerinin uygulamaları: Rusya örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (56), 189-206.
- Hazar, Ç. M. (2009). Bir Aygıt Olarak Halkla İlişkiler ve Araçları. İstanbul: Akademi Yayınları.
- Mengü-Çakar, S. (2012). Halkla İlişkiler ve Araçları. Konya: Eğitim Akademi Yayınları.
- Öncü, A. (2015). Zeki, Alaycı ve Bilgili Bir Eleştirmen: Thorstein Veblen. Ahmet Öncü (Ed.), Thorstein Veblen Kullanım Kılavuzu (1. Baskı) içinde (s. 7-26). İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Özveren, E. (2007). Kurumsal İktisat: Aralanan Karakutu. Eyüp Özveren (Ed.), Kurumsal İktisat (1. Baskı) içinde (s. 15-44). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Perelman, M. (2015). Thorstein Veblen: Bir Amerikan İktisat Perspektifi. Ahmet Öncü (Ed.), Thorstein Veblen Kullanım Kılavuzu (1. Baskı) içinde (s. 27-54). İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Şenalp, M. G. (2007). Dünden Bugüne Kurumsal. Eyüp Özveren (Ed.), Kurumsal İktisat (1. Baskı) içinde (s. 45-92). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Makale Yazım Kuralları

JOMELIPS Dergisi 2016 yılından itibaren iktisat, işletme, maliye, siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi, endüstri ilişkileri, tarih, felsefe, psikoloji, sosyoloji, İslami ilimler, coğrafya gibi çeşitli bilim alanlarında yayın hayatını sürdürmektedir.

- Hakemli bir dergi olup, Haziran ve Aralık aylarında yılda iki kez yayınlanmaktadır.
- Editörlüğümüze gelen makaleler, bir ön incelemeden sonra Hakem Kurulu içerisinde konunun uzmanı olan iki, gerektiğinde üç hakemin değerlendirmesinden geçmektedir.
- Dergiye ancak başka bir yerde yayınlanmamış veya halen yayınlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmayan yazılar gönderilebilir. Hakem değerlendirme süreci sonunda yazı yayına kabul edilirse, yazının tüm yayın hakları JOMELIPS Dergisi'ne aittir.
- Başlık makaleyi betimleyici olmalı, makalenin esas konularını teşkil etmelidir. Türkçe ve İngilizce başlıklar mümkünse 13-15 kelimeyi aşmamalıdır. Yazının başlığı büyük harflerle 14 punto ve koyu olarak yazılmalı; Özet yerine “Öz” kavramı kullanılmalıdır. Öz makalenin ana bölümlerinin her birinin kısa özetini içermeli, okuyucunun makaleyi bütünüyle okumaya karar vermesini sağlayacak bilgileri içermelidir. Öz, özet dahil tüm ana başlıklar 12 punto büyük harflerle, alt başlıklar ise küçük harflerle, koyu ve 12 punto olarak yazılmalıdır.
- Dergimize gönderilecek makaleler Türkçe veya yabancı dilde (İngilizce, Fransızca veya Almanca) olabilir. Makalenin Türkçe ve İngilizce dilleriyle hazırlanmış en çok 100-250 kelimelik özetinin de eklenmesi gerekir (İngilizce ve Türkçe başlık da yer almalıdır). Ayrıca bu özetin altında, çalışmanın alanını tanımlayabilecek Türkçe ve İngilizce “anahtar sözcükler, (keywords)” de bulunmalıdır.
- Yazılar A4 ebatlı kağıda aşağıdaki biçimde yazılmalıdır. Makale kaynakça dahil; Sayfa sayısı olarak 25 sayfayı, kelime sayısı olarak da 8000 kelimeyi geçmemelidir. Üst : 2,5 cm Sol : 3 cm Alt : 2,5 cm Sağ :2,5 cm Karakter : Times New Roman 12 punto Satır Aralığı : 1.5 (Paragraf girintileri önce ve sonra 0 nk ve blok yazım şekli yani paragraf başı için girinti yok).
- Makalede satır boşluğu bırakılması gereken yerler şöyledir; Başlıklardan önce ve sonra (1,5 satır aralığında), paragraflar arasında (1,5 satır aralığında), kaynaklar arasında (1 satır aralığında).
- Makaleyi bölümlere ayırmada ondalık sistem kullanılmalıdır. Tablo ve şekillerin hazırlanmasında derginin boyutları ve genel dizayn dikkate alınmalıdır. Şekillere ve tablolara başlık ve sıra numarası verilmeli ve sayfaya ortalanmalıdır. Başlıklar tabloların üstünde şekillerin ise altında yer almalıdır. Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın en sağında bulunmalıdır.
- Tüm yazılar; Amerikan Psikologlar Derneği (American Psychological Association, APA) tarafından yayınlanan “ The Publication manual of the American Psychological Association

(6th edition), 2001 “ isimli kaynakta belirtilen yazım ilkelerine uygun bir biçimde yazılmalıdır. Apa'nın 6. Baskısı yazarların dikkate alacağı versiyon olmalıdır.

- Bahsedilen kaynağa ilişkin internet adresi ; <http://www.apastyle.org/> ,
- http://www.muhsenberg.edu/library/reshelp/apa_example.pdf
- Makale, sağ üst köşeden sisteme kullanıcı kaydı yapıp, sistem üzerinden gönderilmelidir.

Metin İçi Referanslar/Göndermeler

- Metin içi gönderme ve atıflar, parantez içi sisteme göre verilmelidir. Dipnot, kaynak bilgisi dışındaki açıklama veya bilgilerin verilmesinde kullanılmalıdır.
- Kitaplara yapılan göndermelerde, yıl bilgisinden sonra virgöl konulmalı ve sayfa numarası verilmelidir. Ancak kitabın belli bir sayfasına gönderme yapılmayıp eser hakkında genel bir değerlendirme yapılıyorsa sayfa numarası vermeye gerek yoktur.
- Başka bir metinden aynen yapılan ve kelime sayısı 40'tan az olan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. 40 kelimedenden fazla olan aynen alıntılar yeni bir paragrafta, 10 punto ve normal metnin sağ ve sol tarafında tarafından birer cm daha içeriden yazılmalıdır.
- İki ya da daha fazla yapıta gönderme yapılıyorsa alıntı yapılan yapıtların yazarlarının soyadları, alfabeğe göre sıralanmalı ve eserler arasına noktalı virgöl konulmalıdır.
- Aynı soyadlı yazarlardan, yayını daha eski tarihli olsa bile adının ilk harfi alfabetik olarak önce gelen kaynakçada önce belirtilir.

Aydın, A. (1999). Gelişim ve öğrenme psikolojisi. Ankara: Anı.

Aydın, B. (2005). Çocuk ve ergen gelişimi. İstanbul : Atlas.

- Aynı soyadına sahip birden fazla yazara gönderme yapılıyorsa eserlerin yayın yılları farklı olsa bile cümle içinde yazarların adları da belirtilmelidir: (Çetin Semerci, 2007; Nuriye Semerci, 2006).
- Farklı yazarlara ait iki veya daha fazla çalışma aynı parantez içinde kaynak olarak verilecekse alfabetik sıralama yapılır ve kaynaklar arasına noktalı virgöl konulur: (Semerci, 2007; Ünal, 2012)
- Aynı yazarın iki veya daha fazla çalışması aynı parantez içinde kaynak olarak verilecekse yazar soyadı sadece bir kez yazılır, eserler arasına virgöl konulur: (Güneş, 2007, 2009, 2010-a, 2010-b)
- Alıntının kaynağı ikinci bir yayına dayanıyorsa “Güneş, 2007'den aktaran Ünal, 2012” şeklinde atıf verilir ve kaynakçada hem Ünal, 2012'nin hem de Güneş, 2007'nin künyesi yazılır.

- Metin içi atıf örnekleri:

Tek Yazarlı:

Güneş'e (2007) göre ...,

Güneş (2007) ...,

.... (Güneş, 2007).

.... (Güneş, 2007, s. 46).

İki Yazarlı:

Babadoğan ve Ünal'a (2011) göre ...,

Babadoğan ve Ünal (2011) ...,

... (Babadoğan ve Ünal, 2011).

İkiden Çok Yazarlı

Hırça'ya vd. (2009) göre ...,

Hırça vd.(2009) ...

.... (Hırça vd., 2009).

Kaynakların Yazımı

- Atıfta bulunulan bütün eserler, "KAYNAKLAR" bölümünde alfabetik olarak verilmelidir. Eser bilgisi, ikinci ve sonraki satırlara taşarsa bu satırlar, 1 cm daha içeriden yazılmalıdır.
- Bir yazarın aynı yılda yayımlanmış birden fazla yayını varsa bu yayınlar kaynakçada yıl bilgisinden sonra "a, b, c ..." konularak (2001a, 2001b, 2001c ... gibi) sıralanmalıdır.
- Cilt, sayı, yıl, sayfa numarası vb. bilgilerin bulunduğu elektronik dergilerin kaynakçada verilmesi, basılı dergi gibi yapılır. Bu tür yayımlar için ayrıca web adresini, erişim tarihini vermeye gerek yoktur.
- Kaynaklar bölümündeki künye bilgilerinin yazımında aşağıdaki örnekler dikkate alınmalıdır.

Tek Yazarlı Kitap

Güneş, F. (2007). Türkçe öğretimi ve zihinsel yapılandırma. Ankara: Nobel.

Kitap adının sadece ilk harfi (özel isim yoksa) büyük, sonraki kelimeler küçük harfle yazılır. Kitap adı italik yazılır.

İki Yazarlı Kitap Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin.

İkiden Çok Yazarlı Kitap Ayhan, H., Dodurgalı, A. vd. (2010). Çocuk ve Ergen Eğitiminde Anne Baba Tutumları. İstanbul: Timaş.

Kitapta Bölüm

Karaburgu, O. (2006). Cemil Meriç'in dil ve edebiyat üzerine düşünceleri. Cemil Meriç içinde (s. 185-189). Ankara: Kültür Bakanlığı.

Editörlü Kitap

Güneş, F. (Ed.) (2013). Eğitim bilimine giriş. Ankara: Pegem Akademi.

Editörlü Kitapta Bölüm

Tosun, C. ve Genç, M. (2014). Eğitimin bilimsel temelleri ve araştırma yöntemleri. Firdevs Güneş (Ed.), Eğitim bilimine giriş (2. Baskı) içinde (s. 155-166). Ankara: Pegem Akademi

Birden Çok Baskısı Olan Kitap

Özbay, M. (2009). Türkçe özel öğretim yöntemleri 1 (3. Baskı). Ankara: Öncü.

Çeviren (Çev.) / Hazırlayan (Haz.) Bilgisi Olan Kitaplar

Barzun, J. ve Graff, H. (1996). Modern araştırmacı. (Çev. Fatoş Dilber) Ankara: TÜBİTAK.

Kurum Yayını

Türk Dil Kurumu (TDK). (2005). Yazım Kılavuzu. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Makale (Çok yazarlı makalelerde, makale ve dergi isminin yazımında yandaki örnek, yazar isimlerinin yazımında ise çok yazarlı kitapların yazımı dikkate alınmalıdır.)

Semerci, Ç. (2007). Öğretmen ve öğretmen adayları için yansıtıcı düşünme eğilimi (YANDE) ölçeğinin geliştirilmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri. 7(3), 1351-1377.

- Cilt numarası italik yazılır.

- Makale adının sadece ilk harfi (özel isim yoksa) büyük, sonraki kelimeler küçük harfle yazılır.

- Dergi adı italik ve her kelimenin ilk harfi büyük.

- Varsa doi:

Basılmamış Bildiri (Çok yazarlı bildirilerde, bildiri adı ve sempozyum bilgisinin yazımında yandaki örnek, yazar isimlerinin yazımında ise çok yazarlı kitapların yazımı dikkate alınmalıdır.)

Gün, Ö. (2014). 5. sınıf matematik öğretim programındaki kazanımların revize edilmiş Bloom Taksonomisine göre sınıflandırılması: sayılar öğrenme alanı örneği. 13. Matematik Sempozyumu. Karabük Üniversitesi, 15 – 17 Mayıs 2014, Karabük.

Basılmış Bildiri (Çok yazarlı bildirilerde, bildiri adı ve sempozyum bilgisinin yazımında yandaki örnek, yazar isimlerinin yazımında ise çok yazarlı kitapların yazımı dikkate alınmalıdır.)

Balyemez, S. (2012). Bildirme ekinin dil bilgisi öğretimindeki yeri üzerine. IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri II. Cilt. Muğla Üniversitesi, 22 – 24 Aralık 2011, Muğla. s. 339-344.

Tezler Er, H. (2010). Sosyal bilgiler eğitimi kapsamında ilköğretim öğrencilerinin biyografi kullanımına ilişkin görüşleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Gazete / Mecmua / Bülten Yazısı

Ülsever, C. (2002, 7 Aralık). Bu bayram çocuk oldunuz mu? Hürriyet, s. 16.

İnternet Sayfası

Emre, İ. (2012, Haziran 7). Şair, Şehir ve Şiir. www.ismetemre.com (Erişim Tarihi: 2012, 15 Temmuz).